

ADMINISTRATĪVĀ UN KRIMINĀLĀ JUSTĪCIJA

APRĪLIS

MAIJS /2018

JŪNIJS

Nr. 2 (83)

Print ISSN 1407-2971

Online ISSN 2592-8422

Baltijas Starptautiskās
akadēmijas un Rēzeknes
Tehnoloģiju akadēmijas
zinātniski teorētisks žurnāls

Galvenais redaktors
Dr.iur. Dainis Mežulis

Redakcijas kolēģija

Dr.iur. Petrus C.van Duyne (Nīderlande)
Dr.habil.iur. Viktors Justickis (Lietuva)
Dr.iur. Larisa Beļajeva (Krievija)
Jur.zin.kand. Vladimirs Rudņevs (Krievija)
Dr.phil. Dilip K. Das (ASV)
Dr.iur. Risto Pullats (Igaunija)
Ph.D. Cveta Markova (Bulgārija)
Dr.iur. Vladimirs Žuravels (Ukraina)
Dr.iur. Sandra Kaija (Latvija)
Dr.iur. Ārija Meikališa (Latvija)
Dr.iur. Vitolds Zahars (Latvija)
Dr.habil.iur. Osvalds Joksts (Latvija)
Dr.iur. Aivars Endziņš (Latvija)
Dr.iur. Jānis Načičionis (Latvija)
Dr.iur. Jānis Baumanis (Latvija)
Dr.iur. Ivars Kronis (Latvija)
Dr.iur. Ilona Bulgakova (Latvija)
Dr.iur. Artūrs Gaveika (Latvija)
Dr.habil.phil. Ivans Vedins (Latvija)
Dr.philol. Jelena Bescennaja (Latvija)

Vāka autore Anita Dimante

Redkolēģijas sekretāre Jelena Bescennaja

Baltijas Starptautiskās akadēmijas
un Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas
izdevums

Reģ.apl. Nr.000702194

Mūsu adrese

Lomonosova iela 4, Rīga, Latvija, LV-1019
e-pasts: justicija@bsa.edu.lv
Tālr./fakss: 67100242

Izgatavots: SIA "Elektrokomfort R",
"Atdrukus studēja"

Atbrīvošanas aleja 115, K-3, Rēzekne

Visi raksti ir recenzēti atbilstoši Latvijas
Zinātnes padomes prasībām.
Rezenzijas ir pieejamas žurnāla redakcijā.

SATURS**Kriminālistikas un operatīvās darbības teorijas
apakšnozare****L. Makans**

Daži bezvēsts pazudušu personu meklēšanas
sākotnējo pasākumu taktiskie un tiesiskie aspekti...4

Policijas tiesību apakšnozare**A. Matvejevs**

Policijas darbības nevalstiskie subjekti.....16

Krimināltiesību apakšnozare**K. A. Domokosa**

Tiesības klusēt un tiesības neliecināt pret sevi
Rumānijas kriminālprocesā.....25

U. Ķinis

Noziedzīga nodarījuma – kibervajāšana
objekta un objektīvās puses raksturojums.....45

A. Kipāne

Vardarbība sportā kā sporta kriminoloģijas izpētes
virziens.....63

A. Kaļva

Prettiesiskas vai nepamatotas brīvības
ierobežošanas radīta nemantiskā kaitējuma
atlīdzināšana.....85

Valsts tiesību apakšnozare**J. Kāršenieks**

Tiesu informatīvās sistēmas izmantošana personas
datu aizsardzības tiesību kontekstā.....99

S. Svetlovs

Datu subjektu tiesības un atbildība par to
pārkāpumiem.....114

Latvijas Zinātnes padomes lēmums Nr. 1-2-1
Rīgā, 2007.gada 23.janvārī

Latvijas Zinātnes padome, pamatojoties uz Latvijas Republikas „Zinātniskās darbības likumu” (19.05.2005.) un
„Latvijas Zinātnes padomes nolikumu” (LR MK Noteikumi Nr. 383, 09.05.2006.), nolēmj iekļaut LZP Vispāratzīto
recenzējamo zinātnisko izdevumu sarakstā žurnāla „Administratīvā un Kriminālā Justīcija”, trīs sadaļas:
krimināltiesības, policijas tiesības, kriminālistika un operatīvās darbības teorija.

Latvijas Zinātnes padomes priekšsēdētājs akadēmiķis **J.Ekmanis**

Autoru viedoklis var nesakrist ar redakcijas kolēģijas viedokli. Par faktu pareizību atbild rakstu autori.

CONTENT

Department of Criminalistics and the Theory of Investigation Activities

L. Makans

Several tactical and legal aspects of preliminary measures of searching missing persons.....	4
--	---

Department of Police Law

A. Matvejevs

Non-state subjects in police activities.....	16
--	----

Department of Criminal Law

C. A. Domocos

Guarantee of the right to silence and of the right not to contribute to one's own incrimination in Romanian criminal procedure law	25
--	----

U. Ķinis

Criminal delinquency – cyberstalking: characteristics of object and objective side.....	45
---	----

A. Kipāne

Violence in sport as research direction of sports criminology.....	63
--	----

A. Kaļva

Compensation of non-pecuniary damage caused by unlawful or unjustified restriction of liberty.....	85
--	----

Department of State Law

J. Kāršenieks

Use of judiciary system in the right of the protection of personal data.....	99
--	----

S. Svetlov

The data subject's rights and liability for violations.....	114
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Отрасль криминалистики и теории оперативной деятельности

Л. Маканс

Некоторые тактические и правовые аспекты первичных мероприятий по розыску без вести пропавших лиц.....	4
--	---

Отрасль полицейского права

А. Матвеев

Негосударственные субъекты полицейской деятельности.....	16
--	----

Отрасль уголовного права

К. А. Домокос

Гарантии на право сохранять молчание и право не свидетельствовать против себя в уголовном процессе Румынии.....	25
---	----

У. Кинис

Характеристика объекта и объективной стороны преступного деяния – киберсталкинга (киберпреследования).....	45
--	----

А. Кипане

Насилие в спорте как направление исследования в спортивной криминологии.....	63
--	----

А. Кальва

Компенсация неимущественного вреда, нанесённого незаконным или необоснованным ограничением свободы.....	85
---	----

Отрасль государственного права

Я. Каршениекс

Использование судебной информационной системы в контексте права на защиту личных данных.....	99
--	----

С. Светлов

Права субъектов данных и ответственность за их нарушение.....	114
---	-----

KRIMINĀLISTIKAS UN OPERATĪVĀS DARBĪBAS TEORIJAS APAKŠNOZARE

DAŽI BEZVĒSTS PAZUDUŠU PERSONU MEKLĒŠANAS SĀKOTNĒJO PASĀKUMU TAKTISKIE UN TIESISKIE ASPEKTI*

*Mg. iur. Leonīds Makans,
Biznesa augstskola "Turība", Latvija*

Abstract

The article deals with the problems of searching missing persons and inviolability of private life of a person, namely, how proportionate, and reasonable is the publication of sensitive data of a person in the mass media when disappearance of a person reported. Analysis of the statistical indicators of the searching of missing persons gives basis for the conclusion that a significant number (80%) of persons reported as missed, in fact they are not such, but without warning their relatives were absent for various reasons – somewhere stayed late, left their place of residence for other reasons, went abroad. Nevertheless, photographs and other sensitive data of such persons are published in the mass media. Moreover, there was an opinion on the need to bring to administrative responsibility those who left the place of residence without warning their relatives. On the author's opinion, one of the reasons for the unjustified use of the media for searching for persons and violating the privacy of a person is the poor performance of the preliminary searching measures for clarify the circumstances and causes of disappearance. The article also proposes to amend the definition of the missing person, clarify the essence of the notion of "to declare a search", the procedure and officials authorized to declare such a search, and also introduce the category "Persons who have lost contact with relatives".

Keywords: missing person, the right to privacy, preliminary searching measures.

*Pētījums prezentēts Starptautiskajā zinātniski praktiskajā konferencē "SABIEDRĪBA. CILVĒKS. DROŠĪBA. 2018" 2018. gada 27., 28. aprīlī, Rīgā. Konferences rīkotāji Baltijas Starptautiskā akadēmija, Society for Baltic Security, Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte

Ievads

Ievadot vienā no populārākajām meklētājprogrammām “Google” atslēgvārdus “bezvēsts pazudis” un “atradies bezvēsts pazudušais”, nepilnas sekundes laikā iegūstam attiecīgi gandrīz 30 000 un 3290 rakstu nosaukumu, kuros šie vārdi atrasti.

Tāpat populārākajos Latvijas interneta portālos gandrīz katru dienu varam izlasīt ziņas par kādas personas pazušānu. Ievērojot visai kolorītos pazudušu personu atrašanas traģiskāko gadījumu aprakstus šajos portālos, sabiedrībā tiek izraisītas negatīvas emocijas, nedrošības sajūta un šaubas par policijas un/vai citu institūciju spēju rūpēties par sabiedrības drošību, un katrs cilvēka pazušānas gadījums tiek uztverts saasināti.

Piedāvātais raksts ir mēģinājums aplūkot sākotnējo meklēšanas pasākumu tiesiski taktiskos aspektus, balstoties uz attiecīgās literatūras avotu citu publikāciju un normatīvo aktu bāzes, kā arī autora personīgo pieredzi personu meklēšanas jomā¹, kā arī ziņu par personu pazušānu publikāciju pamatotību sociālajos tīklos.

Konstatējot kādas personas pazušānu, parasti prognozē, ka tā ir saistīta ar briesmām viņas veselībai vai dzīvībai. Atbilstoši tiesiskai izpratnei valsts un tās izpildvaras uzdevums ir novērst apdraudējumus tādām tiesiski aizsargātām vērtībām kā cilvēka dzīvība, fiziskā neaizskaramība un citām Satversmē noteiktām vērtībām, kā arī noskaidrot pazudušā likteni. Šos uzdevumus atbilstoši likuma “Par policiju” 3. un 10. pantā noteiktajam² parasti veic policija. Tāpat pazudušu cilvēku meklēšanu kā pakalpojumu, noslēdzot līgumu ar fizisku vai juridisku personu, saskaņā ar Detektīvdarbības likuma 2. panta prasībām var veikt detektīvsabiedrības un detektīvi³, kā arī citas nevalstiskas organizācijas⁴.

Cilvēku pazušānas fenomens ir viens no sabiedrības drošības sajūtu negatīvi ietekmējošiem apdraudējumiem un sarežģītākajiem policijas darba virzieniem, jo kopš policijas un kriminālistikas zinātnes veidošanās aizsākumiem cilvēka neizskaidrojama pazušāna vienmēr uzskatīta par vienu no varbūtējas personas slepkavības, nolaupīšanas vai nokļūšanas bezpalīdzīgā, dzīvībai un veselībai bīstamā stāvoklī indikācijām⁵, līdz ar to arī pazudušu cilvēku meklēšana un ar to cieši saistītā nezināmu mirušo un personu, kuras nespēj sniegt par sevi ziņas, meklēšana, vienmēr ir bijusi un arī patlaban ir kriminālpolicijas kompetence⁶.

Tāpēc arī bezvēsts pazudušas personas jēdziens formulēts Operatīvās darbības likuma 2. panta pirmās daļas 5. punktā, kur par bezvēsts pazudušām uzskatāmas personas, “kuras pēkšņi un bez acīmredzama iemesla pametušas savu pastāvīgo vai pagaidu uzturēšanās vietu, neievēro savu ierasto dzīvesveidu, un sazināšanās ar tām nav iespējama, kā arī nepilngadīgo un to personu meklēšana, kuras vecuma, to fiziskā, garīgā stāvokļa vai slimības dēļ ir aprūpējamas, bet aizgājušas no mājām, ārstniecības iestādēm vai citām uzturēšanās vietām”⁷. Tas nozīmē, ka noteiktās situācijās pazudušu personu meklēšanai pieļaujami attiecīgi operatīvās darbības pasākumi.

Ja definīcijas daļa, kurā norādītas aprūpējamās personas – nepilngadīgie un personas, kuras vecuma, fiziskā, garīgā stāvokļa vai slimības dēļ ir aprūpējamas, neizraisa diskusijas, tad jautājums par tām, kuras pēkšņi un bez acīmredzama iemesla pametušas savu pastāvīgo vai pagaidu uzturēšanās vietu, neievēro savu ierasto dzīvesveidu, un sazināšanās ar tām nav iespējama, domājams, ir neveiksmīgs un diskutabls. Šāds formulējums liekas pārāk plašs un ļauj uzskatīt par pazudušu katru, kurš kaut kāda nezināma iemesla dēļ nav mājās un ar kuru nevar sazināties. Šai sakarā jāpiekrīt speciālajā literatūrā izteiktajam viedoklim, ka ne katrs pieteikums par noteikta cilvēka pazušānu rada priekšnosacījumus personas atzīšanai par bezvēsts pazudušu personu⁸.

Līdztekus cilvēka dzīves vai uzturēšanās vietas pamešanas pēkšņumam un nespējai ar to sazināties, kam jābūt krasā pretrunā ar viņa ikdienas dzīves ritmu, vēl jāvērtē viņa personība, dzīvesveids un/ vai pazušānu apstākļi, kā arī kriminogēnās situācijas raksturojums pazušānu brīdī, vietā un kustības maršrutā. Tikai visu minēto apstākļu novērtējums ļauj izdarīt visai aptuvenus secinājumus par to, ka cilvēks kļuvis par noziedzīga nodarījuma vai nelaimes gadījuma upuri, vai nezināmā vietā izdarījis pašnāvību, vai atrodas dzīvībai bīstamā situācijā.

Minētajiem ieteikumiem ir ievirzes raksturs, kuru mērķis – pievērst darbinieku vai detektīvu uzmanību iespējamiem pazušānu krimināliem vai citiem nelabvēlīgiem cēloņiem, kuri jānoskaidro sākotnējo meklēšanas pasākumu gaitā, lai atvieglotu lēmuma pieņemšanu par savlaicīgu turpmāko pasākumu uzsākšanu. Taču tas ir visai problemātiski, jo pieteikums par personu pazušānu vairumā gadījumu atspoguļo visai nenoteiktu situāciju, jo gadījumu vairumā

trūkst informācijas par pazušanas apstākļiem un pašu pazudušo, tāpēc izvirzīt adekvātus pieņēmumus par notikuma iemesliem, kuri noteiktu visoptimālākos veicamos pasākumus un to taktikas izvēli ne vienmēr izdodas. Tāda situācija ir samērā raksturīga bezvēsts pazudušo meklēšanā – tā var izpausties gan kā ļoti veiksmīgas policijas un citu meklēšanā iesaistīto spēku darbības, gan kā galēji neveiksmīgas aktivitātes⁹, kuras nedod vēlamo rezultātu dažkārt daudzu gadu garumā. Domājams, tas ir zināms katram darbiniekam un citiem speciālistiem, kuri saskaras ar pazudušu personu meklēšanu.

Parasti uz iepriekš notikušu personu pazušanas deliktu izpētes un analīzes vispārīnājuma bāzes izstrādā sākotnējo un turpmāko meklēšanas pasākumu veikšanas metodiku un taktiku, kur sākotnējo pasākumu gaitā noskaidro pazušanas apstākļus un iespējamus iemeslus, kā arī pazudušā atrašanās vietu. Turpmākos pasākumus īsteno, ja sākotnējie nav bijuši veiksmīgi, izvirzot meklēšanas versijas, ievērojot sākotnējos pasākumos noskaidroto informāciju¹⁰.

Diemžēl no plašākai sabiedrībai pieejamajām publikācijām galvenokārt varam uzzināt par pazudušo personu skaitu, piemēram – “Ik gadu Valsts policija saņem 700 līdz 1000 iesniegumus par bezvēsts pazudušām personām, un lielākā daļa šo personu tiek atrastas, liecina Valsts policijas sniegtā informācija Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijai”¹¹; turpat varam uzzināt, ka pazudušo personu problēma īpaši aktualizējas rudenos, kad cilvēki neapbrīnīti savus spēkus un orientēšanās spējas apvidū, vieni dodas mežā un apmaldās, atrasto mirušo personu skaitā 98 % ir nelaimes gadījumos bojā gājušie, bet atlikušie – nozieguma upuri, tāpat visai izplatīta problēma, ir klaiņojošie bērni, kuri dažādu iemeslu dēļ aizgājuši no bērnu centriem, internātskolām, nelabvēlīgām ģimenēm un tiek meklēti vairākas reizes gadā, bet pēc tam tiek atrasti vai arī paši atgriežas. Turklāt, ir situācijas, kad tuvinieki vēršas policijā, bet, veicot meklēšanas pasākumus, izrādās, ka persona vai nu apzināti nevēlas kontaktus ar tuviniekiem vai arī cilvēks nav spējis radniekiem paziņot savu atrašanās vietu.

Aplūkojot pazudušu personu meklēšanas statistiskos rādītājus ilgākā laika posmā, varam secināt, ka vidējie galvenie pazudušo meklēšanas statistiskie rādītāji nav būtiski mainījušies – kopš 1985. gada Latvijā ik gadu meklēšanā izsludina 654 personas, bet, ievērojot iepriekšējos gados neatrasto skaitu, tiek meklētas 1074 personas, no kurām tiek atrastas 588 jeb 55%¹². Turklāt no kārtējā

gadā izsludinātajām meklēšanā tiek atrastas ap 80 % personu¹³. Savukārt no publicētās policijas informācijas izriet, ka atrasto skaitā trešo daļu veido mirušas personas, bet no policijā saņemtiem 4890 iesniegumiem par personu bezvēsts pazušānu 4257 jeb 87% gadījumu, nav bijusi nepieciešamība pazudušos izsludināt meklēšanā, jo tie atrasti vai atradušies īsā laikā¹⁴. Pēdējos gados detalizētu pētījumu par šeit aplūkojamiem jautājumiem vai nu nav, vai arī tie nav publicēti. No šādiem iepriekšējo gadu pētījumiem, kuru gaitā bija anketētas 30 Latvijas policijas iestādes, izriet, ka pazudušo kopskaitā 72,5% veido vīrieši, 27,5% sievietes, bet 11,4% – nepilngadīgie, starp kuriem zēni līdz 10 dzīvības gadam ir 14,3%, bet meitenes 11,1%; zēnu un meiteņu pazušānu gadījumiem ir tendence palielināties; ap 28% pazudušo atgriežas dzīvesvietā, 15% – atrasti pie radiem vai paziņām, 5,9% – pie mīļākiem/mīļākajām. 4,6% – citās vietās¹⁵.

No visa iepriekš minētā jāsecina, ka ievērojama daļa personu, kuras pieteiktas kā bezvēsts pazudušas, faktiski neatbilst šādas personas kriminālistiskajiem un kriminālmeklēšanas kritērijiem, un to meklēšanas pasākumu nepieciešamība un pamatotība ir diskutabla.

Piemēram, policija lūdza palīdzību Lielbritānijā dzīvojošā un strādājošā divdesmitgadīgā K. meklēšanā, jo viņš kopš 28. janvāra nav sazinājies ar radniekiem Latvijā, bet 14. februārī saņemta informācija, ka jauniets atradies Lielbritānijā, sveiks un vesels, un policija pateicas par sadarbību¹⁶.

Vai arī – policijas iecirknis organizē 1993. gadā dzimušā bezvēsts pazudušā V. meklēšanu, kurš 21. martā devās pie drauga un pulksten 19:50 pēdējo reizi sazinājās ar tuviniekiem un teica, ka autobusa pieturā gaida autobusu, lai dotos uz mājām, taču kopš tā laika telefons ir izslēgts un vīrieša atrašanās vieta nav zināma. 22. martā jaunais vīrietis atradies Rīgā un atgriezies savā dzīvesvietā¹⁷.

Līdzīgi noticis ar kopš 9. oktobra par bezvēsts pazudušo uzskatīto un meklēto L., kurš plānojis doties uz Nīderlandi, bet tā arī turp nebija aizbraucis, taču 13. oktobrī ir atrasts sveiks un vesels, ar viņu nebija noticis nedz nelaimes gadījums, nedz izdarīts noziedzīgs nodarījums¹⁸.

Visos šeit minētajos un virknē citu līdzīgu aprakstīto gadījumu, masu medijos bija publicēti šo personu identificējoši dati un fotoportreti.

Sastopami arī atšķirīgi gadījumi – iebraucot Latvijā, 23. janvārī

aizturēja Latvijas pilsoni 1985. gadā dzimušo Ivetu K., kuru no šā gada 19. janvāra kā bezvēsts pazudušu meklē Rīgas Galvenās policijas pārvalde, personai izsniegta pavēste par ierašanos policijā un ļauts turpināt ceļu¹⁹; vai arī pašvaldības policijas darbinieki atraduši bezvēsts pazudušu sievieti, kura, pamanot policistus, slēpusies krūmos, tas izraisīja interesi noskaidrot sievietes rīcības motīvus; pārbaudot kundzes personas datus, tika konstatēts, ka viņa ir izsludināta meklēšanā kā bezvēsts pazudusi, sievieti nogādāja Valsts policijā, lai noskaidrotu apstākļus²⁰.

Iepazīstoties ar nule aprakstītajiem un citiem līdzīgiem gadījumiem, rodas jautājums par to, cik samērīga un pamatota ir personas sensitīvo datu publicēšana masu medijos, vadoties no Fizisko personu datu apstrādes likumā deklarētā mērķa – radīt tiesiskus priekšnoteikumus fiziskās personas datu aizsardzības sistēmas izveidošanai nacionālajā līmenī, paredzot šim nolūkam nepieciešamās institūcijas, nosakot to kompetenci un darbības pamatprincipus, kā arī reglamentējot datu aizsardzības speciālistu darbību un datu apstrādes un brīvas aprites noteikumus²¹, kā arī 2016. gada 27. aprīļa Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti.

Privātās dzīves neaizskaramība aptver ne tikai indivīda datus un attēlus, bet arī tiesības palikt vienam, tas ir personai jābūt iespējai izvēlēties, kam un kādu tieši informāciju persona vēlas izpaust, kā arī kādu tēlu persona vēlas radīt ar savu uzvedību – visu apkārtējo vai kādas konkrētas personu grupas acīs, spējai izvēlēties informācijas sniegšanas apjomu apkārtējiem, kā arī izvēlēties savu rīcību konkrētajā vidē – tam ir būtiska nozīme personības veidošanā²².

Pašreizējā pazudušu personu meklēšanas prakse, kaut arī vislabāko mērķu vadīta, privātās dzīves neaizskaramībai nepievērš pietiekamu uzmanību. Ir pat publiski pausti viedokļi par to, ka “valstij vajadzētu sagatavot izmaiņas likumos, kas paredzētu piemērot administratīvo atbildību pieaugušām personām, kuras apzināti nepaziņo tuviniekiem savu atrašanās vietu, bet tikmēr policija un sabiedriskās organizācijas tērē resursus šo cilvēku meklēšanai”, – Saeimas Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas sēdē sacīja biedrības «Bezvests.lv» pārstāve²³.

Varētu minēt vairākus iemeslus nepietiekamai uzmanības pievēršanai privātās dzīves neaizskaramības jautājumiem, viens

no tiem – nepareiza personas izsludināšanas meklēšanā jēdziena izpratne, proti – par personas izsludināšanu meklēšanā tiek uzskatīta ziņa par meklējamo ievadīšana informācijas sistēmā “Personu meklēšana”²⁴.

Informācijas sistēma ir tikai meklēšanas līdzeklis, bet izsludināšana meklēšanā saistāma ar konkrētas amatpersonas lēmumu par to vai citu pasākumu un līdzekļu pielietojumu meklēšanai. Piemēram, aizdomās turamā, apsūdzētā vai tiesājamā meklēšanu izsludina attiecīgi ar procesa virzītāja, prokurora vai tiesas lēmumu²⁵ savukārt lēmumu par parādnieka meklēšanu civillietās, kā arī atbildētāja un bērna meklēšanu civillietās ar policijas palīdzību izsludina tiesnesis²⁶.

Diemžēl bezvēsts pazudušas personas izsludināšana meklēšanā nekur, izņemot iepriekš minēto policijas iekšējo normatīvo aktu, nav regulēta, tāpēc to var izdarīt jebkurš, ievērojot savu izpratni un zināšanas par šo jomu.

Informācijas ievadīšana sistēmā “Personu meklēšana” neapšaubāmi ir nepieciešama rīcība un viens no personu meklēšanas sākotnējiem pasākumiem, saņemot pieteikumu par personas pazušānu, jo tai korespondē ikviena policijas vai robežsarga pienākums pārliecināties vai persona, ar kuru dienesta gaitā nākas kontaktēties, nav iekļauta sistēmā. Tā tas notika iepriekš aprakstītajā gadījumā, kad robežsargs konstatēja, ka persona tiek meklēta kā bezvēsts pazudusi, un aprobežojās ar skaidrojumu par nepieciešamību attiecīgajā policijas iestādē noskaidrot situāciju, nevis izšķīrās par personas aizturēšanu, atšķirībā no pašvaldības policistu rīcības, kuriem likās aizdomīgi, ka bezvēsts pazudusi persona izvairās no tikšanās ar policiju.

Tomēr informācijas sistēma “Personu meklēšana” nav publiski pieejama un nekādi nepārkāpj Fizisko personu datu apstrādes likuma normas. Tāpat policijas attiecīgajos noteikumos nav norādījumu par personas datu nekavējošu izplatīšanu masu medijos.

Turpretī organizācijas Bezwēsts LV izstrādātajos materiālos līdztekus citiem bezvēsts pazudušas personas meklēšanas sākotnējiem pasākumiem paredzēts – “Meklēšanā jāiesaista pēc iespējas vairāk plašsaziņas līdzekļu: televīziju, radio, interneta portālus, sociālos tīklus un regulāros drukātos preses izdevumus – gan vietējos, gan republikas mēroga”²⁷. Turpat norādīta likuma prasība par piekrišanas nepieciešamību – “Piekrītu personas datu apstrādei saskaņā ar Fizisko personu datu apstrādes likuma 7. panta

4. punktu (“Personas datu apstrāde ir atļauta tikai tad, ja likumā nav noteikts citādi un ja ir vismaz viens no šādiem nosacījumiem: 4) datu apstrāde nepieciešama, lai aizsargātu datu subjekta vitāli svarīgas intereses, tajā skaitā dzīvību un veselību”)” un norādīta pieteicēja informēšana par meklēšanas procesu, ja viņš tam piekrīt – “Piekrītu šajā anketā norādīto datu par manu pazudušo tuvinieku un fotogrāfiju publicēšanai Bezvests.lv administrētajos sociālajos tīklos; nodošanai publicēšanai masu informācijas līdzekļiem; Esmu informēts, ja Bezvests.lv brīvprātīgie veiks pazudušās personas meklēšanas pasākumu, tā norises laikā var tikt uzņemti video un foto materiāli, un piekrītu šo materiālu publicēšanai Bezvests.lv administrētajos sociālajos tīklos un nodošanai publicēšanai masu informācijas līdzekļiem, ja tas netraucē izmeklēšanas intereses. Apņemos nekavējoties Bezvests.lv brīvprātīgajiem paziņot par tuvinieka atrašanu”.

Tikko aplūkoti nosacījumi ir visai diskutabli no to samērīguma viedokļa, jo kā iepriekš minētajos piemēros redzējām, tie izriet nevis no reāli noskaidrotiem bezvēsts prombūtnes iemesliem, bet no abstraktiem pieņēmumiem.

Ja tāda datu apstrāde varētu būt atbilstoša saistībā ar nepilngadīgām vai aprūpējamām personām, tad pilngadīgas rīcībspējīgas personas datu un attēlu publicēšanu masu medijos var veikt tikai ar viņa piekrišanu, vai arī, domājams, pēc meklēšanas lietas ierosināšanas vai kriminālprocesa uzsākšanas, ja to uzskatīs par nepieciešamu attiecīgās amatpersonas, ievērojot sākotnējo meklēšanas pasākumu rezultātus.

Viens no sākotnējo pasākumu mērķiem ir pazušanas iemeslu un apstākļu noskaidrošana. Pieejamie pētījumi liecina, ka galvenie meklēšanu traucējošie faktori ir novēlota informācijas par pazušānu saņemšana (40,5% gadījumu) un tās nepilnība (50,0% gadījumu)²⁸.

Iepazīstoties ar publikācijām par bezvēsts pazudušo personu meklēšanu, varam secināt, ka viens no sākotnējo pasākumu pamatpostulātiem – pasākumu veikšana pazudušās personas dzīves telpā. Tikai tur sarunās ar tuviniekiem, kaimiņiem un citām kontaktpersonām var iegūt nepieciešamo informāciju par prombūtnes vai dzīves telpas pamešanas apstākļiem un, iespējams, kriminālajiem iemesliem²⁹.

Iepazīstoties ar publikācijām par bezvēsts pazudušu personu meklēšanu, jāsecina, ka tas ne vienmēr tiek ievērots. Piemēram,

pazudušo meklējot, ievieto informāciju sociālajos tīklos, neapsekojot dzīvesvietu, bet meklējamais miris savā dzīvoklī³⁰.

Ļoti spilgts, mācību grāmatas cienīgs piemērs pazudušas personas dzīves telpas apskates nozīmei, atrodams rakstā par T. slepkavību, kuru nogalināja viņas īrnieki, līķi sadalīja un iepakotu polietilēna maisos novietoja uz balkona, bet cietušās tuviniekiem paskaidroja, ka viņa devusies uz citu pilsētu pie draudzenes. Kaut gan no pazudušās radniekiem bija zināms, ka viņas dzīvoklis bijis tik tīrs kā nekad, ieskaitot arī vannas istabu un virtuvi, tikai pēc nedēļas policijas darbinieki apmeklējuši cietušās dzīvokli un konstatējuši, ka pilnīgi nekas neliecina, ka dzīvoklī notikusi vardarbība. Pārbaudot visas telpas, izņemot balkonu – pa logu redzējuši, ka uz balkona atrodas divi maiši, bet nepieļāvuši domu, ka tajos atrodas līķis. Nākamajā dienā atkārtoti dodoties uz dzīvokli veikt apskati un pārrunas, beidzot tika pievērsta uzmanība maišiem un atrasts līķis³¹.

Šis piemērs lieku reizi parāda personas pazušanas faktu kā vienu no slepkavības indikācijām un kāpēc bezvēsts pazudušu personu meklēšana ir kriminālpolicijas kompetence, kā arī pazudušā dzīves telpas apsekošanas nozīmi un to, ka bez nozieguma pēdām vēl ir nozieguma slēpšanas pēdas, kuras šajā konkrētajā gadījumā bija šim dzīvoklim netipiska kārtība, tīrība un smaržas kociņu dedzināšana.

Secinājumi

Temata iztīrījuma nobeigumā, varam secināt, ka patlaban izmantojamais bezvēsts pazudušas personas jēdziens tai daļā, kurā nav iekļauta aprūpējamo personu izpratne, ir pārāk plaši traktējams un var izraisīt nepamatotu personas izsludināšanu meklēšanā un viņu sensitīvo datu izplatīšanu masu medijos.

Tāpat jāsecina, ka ievērojama daļa personu, par kurām ziņots kā bezvēsts pazudušām, faktiski tādas nav un tās izsludina meklēšanā bez pienācīgas prombūtnes apstākļu un iemeslu noskaidrošanas meklēšanas sākumstadijā, kuras viens no būtiskiem pasākumiem ir pazudušās personas dzīves telpas apsekošana.

Domājams, bezvēsts pazudušas personas jēdziens būtu definējams šādi: “persona, kura pēkšņi un bez acīmredzama iemesla atstājusi savu pastāvīgo vai pagaidu uzturēšanās vietu vai nav tajā atrodama un kuras personības, dzīvesveida un/vai pazušanas apstākļu un kriminogēnās situācijas raksturojums pazušanas brīdī un vietā

rada pamatu uzskatīt, ka tā kļuvusi par noziedzīga nodarījuma vai nelaimes gadījuma upuri, nezināmā vietā izdarījusi pašnāvību vai atrodas dzīvībai bīstamā situācijā”.

Tāpat būtu jāprecizē, kas un kādā kārtībā izsludina pazudušu personu meklēšanā. Ievērojot mūsdienu intensīvos migrācijas procesus, būtu jāievieš “Personu, kuras zaudējušas sakarus ar tuviniekiem” jēdzienu, tas ļautu elementāras sarakstes ceļā noskaidrot konkrētas personas atrašanās vietu un kontaktu zaudēšanas iemeslus.

Atsauces

- ¹ Skat.: Latvijas Policijas akadēmijas raksti, Nr.13, 2006, 100.–111. lpp.; Administratīvā un kriminālā justīcija, Nr.4, 2000, 32.–42. lpp.; Makans L. Sākotnējie pasākumi bezvēsts pazudušu personu slepkavību atklāšanā. Rīga, LPA, 1996, 82. lpp.; Makans L. Policejiskā meklēšana. Rīga, 1999, LPA, 139. lpp.; Makans L. Personu meklēšana un cilvēktiesības. Starptautiskās zinātniski praktiskās konferences materiāli. Rīga, LPA, 2004., 82.–88. lpp.
- ² Par policiju. 04.06.1991. likums/Ziņotājs, 31/32, 15.08.1991.
- ³ Detektīvdarbības likums. 05.07.2001. likums/LV, 110 (2497), 20.07.2001., Ziņotājs, 16, 23.08.2001.
- ⁴ Organizācijas BEZVESTS.LV mājaslapa. <http://www.bezvests.lv/lv/par-mums.html>
- ⁵ Kriminālistika. Noziegumu izmeklēšanas metodika. Rīga, 2000, 49.–54. lpp.
- ⁶ Personu meklēšanas noteikumi. LR IeM VP 2012. gada 15. novembra iekšējie noteikumi Nr.24.
- ⁷ Operatīvās darbības likums. 16.12.1993. likums/LV, 131, 30.12.1993., Ziņotājs, 1, 13.01.1994.
- ⁸ Klages U., Shlieper K.D. Polizeiliche Bearbeitung von Vermisstenfallen. Heildelberg, kriminalistik Verlag, 1995.
- ⁹ Haglund D. The National Crime Information Center. Missing and Unidentified Persons System Revisited. Journal of Forensic Sciences 1993, No.2, p. 360–380.
- ¹⁰ Skat.: Makans L. Sākotnējie pasākumi bezvēsts pazudušu personu slepkavību atklāšanā. Rīga, LPA, 1996, 82. lpp.; Makans L. Policejiskā meklēšana. Rīga, 1999, LPA, 139. lpp.; Klages U., Shlieper K.D. Polizeiliche Bearbeitung von Vermisstenfallen. Heildelberg, kriminalistik Verlag, 1995.
- ¹¹ Atklāts, cik cilvēku ik gadu pazūd Latvijā. Ziņu aģentūra LETA. 07.12.2017. <http://nra.lv/latvija/230954-atklats-cik-cilveku-ik-gadu-pazud-latvija.htm>
- ¹² LR IeM IC pārskati par meklējamām personām. <http://ic.iem.gov.lv/>
- ¹³ Turpat.
- ¹⁴ Skat. Skarbā statistika: cik no bezvēsts pazudušajiem atrodas dzīvi un cik – miruši. 2016. gada 29. oktobrī. <http://jauns.lv/raksts/zinas/11931-skarba-statistika-cik-no-bezvests-pazudusajiem-atrodas-dzivi-un-cik-mirusi>; Makans L. Detektīvdarbība un dažas pazudušu personu meklēšanas problēmas. Administratīvā un kriminālā justīcija, Nr.2(79)/2017.

- ¹⁵ IeM finansētais pētījums “Policijas meklējamo personu atrašanas metodika Latvijā un ārzemēs”, LPA, 1998.
- ¹⁶ Laimīgi atradies 21 gadus vecais Rolands; pateicas par palīdzību. Portāls nra.lv, 2018. gada 16. februārī. http://tautaruna.nra.lv/palidzi/237302-laimigi-atradies-21-gadus-vecais-rolands-pateicas-par-palidzibu/?utm_campaign=nralvLinks&utm_content=itemlink&utm_medium=content-block&utm_source=nra.lv
- ¹⁷ Cēsu iecirknis atsauc bezvēsts pazudušā vīrieša meklēšanu. Zane Vaskāne, Vidzemes reģiona Policijas pārvalde, 2017. gada 22. marts. <http://www.ziemellatvija.lv/kriminalzinas/policijas-zinas/cesu-iecirknis-atsauc-bezvests-pazudusa-viriesa-meklesanu-130206>
- ¹⁸ Bezvēsts pazudušais Rihards Leimanis ir atradies. www.DELFI.lv, 2017. gada 13. oktobris. <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/bezvests-pazudusais-rihards-leimanis-ir-atradies.d?id=49339805>
- ¹⁹ http://www.tvnet.lv/zinas/kriminalzinas/282920robezsargi_aiztur_devinas_tiesibsargu_mekletas_personas
- ²⁰ Bezvēsts pazudusi sieviete Rumbulā krūmos slēpjas no policistiem. www.DELFI.lv, 2017. gada 8. septembris. <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/bezvests-pazudusi-sieviete-rumbula-krumos-slepjas-no-policistiem.d?id=49222787>
- ²¹ Fizisko personu datu apstrādes likums. 21.06.2018. likums/LV, 132 (6218), 04.07.2018.
- ²² Vītolīņš V. Privātās dzīves aizsardzības robežas, uzsākot operatīvās darbības pasākumus. Jurista vārds. Nr.49 (748), 2012.
- ²³ Rosina sodīt «pazudušos», kuri apzināti nepaziņo tuviniekiem savu atrašanās vietu. TVNET/LETA. 2017. gada 6. decembris. http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/748982rosina_sodit_pazodusos_kuri_apzinati_nepazino_tuviniekiem_savu_atrasanas_vietu
- ²⁴ Personu meklēšanas noteikumi. LR IeM VP 2012. gada 15. novembra iekšējie noteikumi Nr. 24.
- ²⁵ Kriminālprocesa likums. 21.04.2005. likums/LV, 74 (3232) 378.; 409.; 480. p.
- ²⁶ Civilprocesa likums. 14.10.1998. likums/LV, 326/330 (1387/1391) 569.; 644.¹⁷p.
- ²⁷ Ko darīt, ja ir pazudis cilvēks? Materiālus izstrādājuši organizācijas „Bezvests.lv” brīvprātīgie. <http://www.bezvests.lv/lv/ja-ir-pazudis-cilveks/ka-rikoties.html>
- ²⁸ IeM finansētais pētījums “Policijas meklējamo personu atrašanas metodika Latvijā un ārzemēs”. LPA, 1998
- ²⁹ Skat.: Kriminālistika. Noziegumu izmeklēšanas metodika. Rīga, 2000, 49.–54. lpp.; Makans L. Sākotnējie pasākumi bezvēsts pazudušu personu slepkavību atklāšanā. Rīga, LPA, 1996.
- ³⁰ Dzīvoklī atrod bezvēsts pazudušu sievieti – diemžēl mirušu. [Skaties.lv](http://www.la.lv/dzivokli-atrod-bezvests-pazudusu-sievieti-diemzel-mirusu/), 2017. gada 9. marts. <http://www.la.lv/dzivokli-atrod-bezvests-pazudusu-sievieti-diemzel-mirusu/>
- ³¹ Drēziņš A. Tamāru atrada maisos uz balkona... 2017. gada 14. decembris, <http://www.la.lv/tamaru-atrada-maisos-uz-balkona/>

Аннотация

Статья посвящена проблеме розыска без вести пропавших лиц и неприкосновенности частной жизни человека, а именно, насколько пропорциональной и разумной является публикация сенситивных данных лица в средствах массовой информации при получении заявлений об исчезновении человека. Анализ статистических показателей розыска без вести пропавших лиц дает основания для вывода о том, что значительное число (80%) тех, о которых есть заявления о пропаже без вести, фактически таковыми не являются, а без предупреждения родственников отсутствовали по разным причинам: где-то поздно задерживались, покидали свое место жительства по другим причинам, уехали за границу. Тем не менее, фотографии и другие сенситивные данные таких лиц публикуются в средствах массовой информации.

Более того, высказывалось мнение о необходимости привлекать к административной ответственности лиц, покинувших место проживания, не предупредив близких. По мнению автора, одной из причин неоправданного использования средств массовой информации для поиска лиц и нарушения неприкосновенности частной жизни человека является некачественное осуществление первоначальных розыскных мероприятий по выяснению обстоятельств и причин исчезновения. В статье также предлагается внести поправки в определение пропавшего лица, уточнить суть понятия «объявление в розыск», порядок и должностных лиц, имеющих право объявлять такой розыск, а также ввести категорию «Лица, потерявшие связь с родственниками».

POLICIJAS TIESĪBU APAKŠNOZARE

POLICIJAS DARBĪBAS NEVALSTISKIE SUBJEKTI*

Dr. iur. Aleksandrs Matvejevs,

Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes

Tiesību katedras asociētais profesors, Latvija

Abstract

In this article, the author considers the non-state subjects of the police activity. In the article sums the position theoretical inclusion of civil structures in the law-enforcement system taking into account modern tendencies of development of relations in the Republic of Latvia, namely: the state policy of development and support of the institutions of civil society. Police activities are carried out by various actors: the police, public organizations, private enterprises, individual citizens. Together, they form a system of subjects of police activity, defining the place in which the police bodies occupy themselves as special executive bodies.

Keywords: police activity, law-enforcement system, non-state actors.

Ievads

Ar vārdu „*policija*” saprotam valsts institūciju (vai institūcijas), kas, ar nelielām atšķirībām, pazīstama visās Eiropas valstīs¹. Savukārt „*policijas darbība*” ir process: termins, ko varam piemērot sabiedriskās kārtības uzturēšanai, sabiedrības un personu drošības aizsardzībai², noziegumu novēršanai³ un atklāšanai, reaģējot uz izsaukumiem un saistībā ar palīdzību cietušajiem noziedzīgā nodarījumā. Bez policijas te var būt iesaistītas personu apvienības, apsardzes komersanti, detektīvsabiedrības un atsevišķas personas.

* Pētījums prezentēts Starptautiskajā zinātniski praktiskajā konferencē “SABIEDRĪBA. CILVĒKS. DROŠĪBA. 2018” 2018. gada 27., 28. aprīlī, Rīgā. Konferences rīkotāji Baltijas Starptautiskā akadēmija, Society for Baltic Security, Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte

Tātad te runa par policijas darbību kā jaukta tipa aktivitātēm, kurā piedalās arī nevalstiskie policijas darbības subjekti. Līdz ar to zinātniskai sistematizācijai ir nepieciešams izpētīt policijas darbības nevalstisko subjektu veidus, veikt šo subjektu klasifikāciju, kā arī noskaidrot šo subjektu funkcijas.

Ir būtiski veicināt policijas darbības nevalstisko subjektu līdzdalību un iesaistīšanos sabiedriskās kārtības uzturēšanas, sabiedrības un personu drošības aizsardzības, noziegumu novēršanas un atklāšanas jomā. Svarīgākā problēma, kas pastāv pētniecības jautājumā, ir sadarbības tiesiskā regulējuma nepilnības.

Nemot vērā iepriekš minēto, autors izvirza *pētījuma mērķi*: analizējot policijas darbības nevalstisko subjektu darbību regulējošos tiesību aktus, kā arī šo subjektu sadarbības ar Valsts policiju tiesisko regulējumu, identificēt problēmas un ieteikt to risinājumus.

Mērķa sasniegšanai jāizpilda šādi *pētījuma uzdevumi*: apskatīt policijas darbības nevalstisko subjektu darbības tiesisko regulējumu, veikt šo subjektu klasifikāciju, kā arī noskaidrot šo subjektu funkcijas.

Pētījuma objekts: policijas darbības nevalstisko subjektu un Valsts policijas tiesiskās attiecības.

Pētījuma priekšmets: policijas darbības nevalstisko subjektu tiesiskais regulējums.

Pētījuma mērķa sasniegšanai izmantotas vairākas *zinātniskās pētniecības metodes*: tiesību normu interpretācijas metode – sistēmiskā interpretācijas metode, kuras ietvaros noskaidrota tiesību normas jēga saistībā ar citām tiesību normām; analītiskā metode – analizējot nevalstisko subjektu darbības tiesisko regulējumu; induktīvā un deduktīvā metode – izdarot slēdzienus par policijas darbības nevalstisko subjektu lomu policijas darbības subjektu sistēmā un sadarbības pilnveidošanu ar Valsts policiju.

Pētījuma zinātniskā novitāte ir saistīta ar to, ka, analizējot nevalstisko subjektu darbību regulējošos tiesību aktus, kā arī šo subjektu sadarbības ar Valsts policiju tiesisko regulējumu, tiks identificētas problēmas un ieteikti to risinājumi.

Policijas darbības nevalstiskie subjekti, to klasifikācija un funkcijas

Lai gan policijas darbības pasūtītājs ir valsts, daudzās pasaules valstīs tradicionālā policija ir tikai daļēji atbildīga par policijas

pakalpojumu sniegšanu⁴. To varētu nosaukt par policijas darbības mūsdienu „*daudzpusību*” un viens no būtiskākiem problēmas jautājumiem būtu izpētīt šīs policijas darbības izpratnes nozīmi⁵.

Policijas darbības nevalstisko struktūru funkcionēšanas objektīvais pamats ir tas, ka valsts nav spējīga nodrošināt absolūti visas publiskās vietas ar policijas darbiniekiem, ne vienmēr tā var ar saviem spēkiem atklāt noziedzīgus nodarījumus. Tādēļ valsts aicina palīgā personu apvienības, apsardzes komersantus, detektīvsabiedrības un detektīvus⁶.

Policijas darbības *nevalstiskie subjekti* ir:

- personu apvienības (izmantojot dažādas brīvprātīgas sadarbības formas, piemēram, „Kaimiņu drošība”. Tā paredz cilvēku brīvprātīgu apvienošanos sabiedriskās kārtības uzturēšanā, sabiedrības un personu drošības aizsardzībā viņu dzīvesvietā);
- detektīvsabiedrības un detektīvi;
- apsardzes komersanti;
- atsevišķas personas.

Minēto policijas darbības nevalstisko subjektu darbības tiesiskais pamats ir Latvijas Republikas Satversme⁷, likums „Par policiju”⁸, Valsts pārvaldes iekārtas likums⁹, citi Latvijas Republikas likumi un normatīvie akti. Konkrēti, personu apvienību darbības pamatā ir Biedrību un nodibinājumu likums¹⁰, detektīvsabiedrību un detektīvu darbības pamatā ir Detektīvdarbības likums¹¹, apsardzes komersantu darbības pamatā ir Apsardzes darbības likums¹², atsevišķo personu kā policijas darbību nevalstisko subjektu reglamentāciju satur Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss¹³ un Krimināllikums¹⁴.

Policijas darbības *nevalstisko subjektu* svarīgākās funkcijas ir šādas:

- tiesību aizsardzības funkcija;
- preventīvā funkcija;
- apsardzes funkcija;
- detektīvdarbības funkcija.

Sabiedriskās kārtības uzturēšana, sabiedrības un personu drošības aizsardzība ir ne tikai valsts iestāžu uzdevums, bet arī sabiedrības lieta. Policijas darbības subjektu loku paplašināšana var būt ļoti rezultatīva, atzīstot šādu darbību – par tautas sociālo darbību. Īpaši daudz jaunu sadarbības iespēju ir kaimiņu drošības

jomā, to atzinuši arī Latvijas iedzīvotāji¹⁵. Kaimiņu drošība kā sabiedrības drošības forma ir ieguvusi plašu izplatību daudzās valstīs¹⁶.

Rīgā pastāv biedrība „Kaimiņu drošība”, kura līdzās idejas popularizēšanai un cilvēku iesaistei sadarbojas ar biedrībām „Latvijas Drošības biznesa asociācija” un „Rīgas Apsaimniekotāju asociācija”¹⁷. Latvijā ir izstrādāti kaimiņu sardzes mācību materiāli¹⁸. No sabiedriskās kārtības uzturēšanas, sabiedrības un personu drošības aizsardzības perspektīvas raugoties, šādu nevalstisku policijas darbības subjektu veidošana veicina cilvēka drošības sajūtu.

Detektīvdarbība ir šo jomu regulējošajā tiesību aktā noteiktajā kārtībā licencēto individuālo komersantu, personālsabiedrību un kapitālsabiedrību un sertificēto fizisko personu pakalpojumi, kuri, pamatojoties uz līgumu, fiziskajai vai juridiskajai personai tiek sniegti, lai aizsargātu tās tiesības un likumīgās intereses. Detektīvsabiedrība un detektīvs var sniegt šādus detektīvdarbības pakalpojumus:

- vākt ziņas civillietās un krimināllietās;
- meklēt noziedzīgu nodarījumu izdarījušās vai bezvēsts pazudušās personas;
- noskaidrot ar noziedzīgu darbību saistītus faktus, lietas vai personas;
- sniegt konsultācijas fiziskajām un juridiskajām personām drošības jautājumos;
- noskaidrot negodīgas konkurences, nelikumīgas komercdarbības vai citas nelikumīgas saimnieciskās darbības faktus;
- vākt personu raksturojošas ziņas pirms darba līguma vai cita civiltiesiskā līguma noslēgšanas un ziņas par personas maksātspēju;
- pārbaudīt ar apdrošināšanas līguma saistību izpildīšanu un materiālo zaudējumu atlīdzināšanu saistītas ziņas;
- meklēt fizisko un juridisko personu nozaudēto vai prettiesiski atsavināto mantu;
- detektīvsabiedrība un detektīvs var sniegt arī citus pakalpojumus, ja tie nav pretrunā ar detektīvdarbības tiesību akta normām un kalpo tiesību aktā noteikto mērķu sasniegšanai¹⁹.

Saskaņā ar apsardzes darbības tiesību aktu komersantiem ir tiesības veikt apsardzes darbību, lai aizsargātu personu un

sabiedrības drošību. Apsardzes pakalpojumu veidi:

- apsardzes tehnisko sistēmu ierīkošana;
- fiziskā apsardze;
- tehniskā apsardze;
- inkasācijas apsardze²⁰.

Publiski tiesiska pilsonības ideja paliek neīstenota visā pilnībā tur, kur nav aktīvas pilsonības, kur indivīds nevar aktīvi piedalīties publiskās funkcijās, kuru izpilde ir obligāta. Šīs idejas tika apspriestas Latvijas Policijas akadēmijas rīkotajā zinātniski praktiskajā konferencē „*Quo vadis, policijas iecirkņa inspektor?*”²¹.

Personas aktīva policijas funkciju pildīšanas ideja ir iekļauta Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 17. pantā, kur noteikts, ka pie administratīvās atbildības nav saucama persona, kaut arī tā izdarījusi šajā kodeksā vai citos normatīvajos aktos, kas nosaka administratīvo atbildību par administratīvajiem pārkāpumiem, paredzētu darbību, ja tā rīkojusies galējās nepieciešamības stāvoklī, tas ir, lai novērstu briesmas, kas draud valsts vai sabiedriskajai kārtībai, īpašumam, pilsoņu tiesībām un brīvībām, noteiktajai pārvaldes kārtībai, ja šīs briesmas konkrētajos apstākļos nav bijis iespējams novērst ar citiem līdzekļiem un ja nodarītais kaitējums ir mazāks nekā novērsta. Līdzīga ideja ir ietverta minēta kodeksa 18. pantā, kur noteikts, ka pie administratīvās atbildības nav saucama persona, kaut arī tā izdarījusi šajā kodeksā vai citos normatīvajos aktos, kas nosaka administratīvo atbildību par administratīvajiem pārkāpumiem, paredzētu darbību, ja tā rīkojusies nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, tas ir, aizsargājot no apdraudējuma valsts vai sabiedrisko kārtību, īpašumu, pilsoņu tiesības un brīvības, noteikto pārvaldes kārtību, tādejādi nodarīdama apdraudētajam kaitējumu, bet nepārkāpdama nepieciešamās aizstāvēšanās robežas²². Krimināllikuma 29., 30., 31., 32. pantā būtībā paredzētas personas tiesības uz policijas darbību galējās nepieciešamības un nepieciešamās aizsardzības apstākļos, kā arī veikt tādas personas aizturēšanu, kura izdara vai ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, radot personai kaitējumu²³.

Apkopojot, var secināt, ka, no teorētiskā viedokļa raugoties, policijas darbību īsteno dažādi nevalstiskie subjekti: personu apvienības, apsardzes komersanti, detektīvsabiedrības un detektīvi. Kopumā viņi veido policijas darbības subjektu sistēmu, kurā noteicošā vieta ir Valsts policijai kā īpašai izpildvaras institūcijai.

Valsts policijas sadarbība ar nevalstiskajiem policijas darbības subjektiem

Mūsdienās policijas darbs nav autonoma, neatkarīga profesija. Tas lielā mērā ir atkarīgs no sabiedrības attīstības, politikas un noziedzības struktūras. Mainīgā noziedzības struktūra izraisa izmaiņu nepieciešamību policijas darbībā un piemērotu noziedzības ierobežošanas līdzekļu lietošanu – izmaiņas policijas darbībā ir jāuztver kā normāla parādība. Saistībā ar pieaugošo pilsoniskās sabiedrības sociālo aktivitāti, kā arī daudziem nevalstiskiem policijas darbības subjektiem, Valsts policija var izmantot nevalstiskos dalībniekus sabiedriskās kārtības uzturēšanā, sabiedrības un personu drošības aizsardzībā. Faktiski tā ir aksioma, ka bez sabiedrības atbalsta un palīdzības policija, visticamāk, nespēs pildīt uzdevumus, risinot sabiedriskās kārtības uzturēšanas, sabiedrības un personu drošības aizsardzības jautājumus. Tāpēc policijas darbībā būtu pēc iespējas jāiesaista nevalstiskie policijas darbības subjekti, pastāvīgi jāuzlabo darba formas un metodes šajā virzienā.

Nevalstisko policijas darbības subjektu mērķis ir darboties sabiedrības interesēs. Šos policijas darbības nevalstiskos subjektus izveido, lai apmierinātu noteiktas sabiedrības daļas vajadzības, ja ar šīm vajadzībām saistītās problēmas nespēj atrisināt ne valsts, ne pašvaldība. Šie subjekti sniedz iespēju uzlabot noteiktas sabiedrības daļas dzīves kvalitāti un radīt drošības sajūtu.

Valsts policija sadarbojas ar dažādiem policijas darbības nevalstiskajiem subjektiem, piemēram, tādiem, kuri ir saistīti ar bērnu, sieviešu un ģimenes tiesību aizsardzību, korupcijas apkarošanu, vecāku iniciatīvu, bez vēsts pazudušo personu meklēšanu utt.

Viens no likumā „Par policiju” noteiktajiem policijas uzdevumiem ir likumā paredzētajā kārtībā sniegt palīdzību iestādēm, privātpersonām un personu apvienībām to tiesību aizsardzībā un ar likumu noteikto pienākumu īstenošanā. Likuma „Par policiju” 5. panta pirmajā daļā noteiks, ka policijas darbība tiek organizēta, ievērojot likumību, humānismu, cilvēka tiesības, sociālo taisnīgumu, atklātumu, vienvadību un balstoties uz iedzīvotāju palīdzību. Turklāt likuma 7. pantā noteikts, ka policija sadarbojas ar iestādēm, privātpersonām un personu apvienībām²⁴.

Valsts pārvaldes iekārtas likuma²⁵ VI nodaļā „Sabiedrības līdzdalība valsts pārvaldē” 48. pantā „Sabiedrības līdzdalības veidi”

noteikta sabiedrības līdzdalības iespēja valsts pārvaldes iestāžu darbībā. Minētajā pantā sabiedrības pārstāvju iesaistīšana valsts pārvaldes procesā noteikta gan individuāli (atsevišķos jautājumos kompetentu personu iesaiste konsultantu statusā), gan sabiedrisku organizāciju veidā.

Apsardzes darbības likuma 18. panta pirmās daļas 3. un 4. punktā noteikts, ka apsardzes darbiniekam, veicot apsardzes darbību, ir pienākums: nekavējoties sniegt Valsts policijai informāciju par gatavotu vai izdarītu noziedzīgu nodarījumu; aizturēt personu, parkuru pastāv aizdomas, ka tā apsargājamā objektā ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu vai administratīvo pārkāpumu, un nekavējoties par to informēt Valsts policiju, fiksēt lieciniekus, apsargāt notikuma vietu un nodrošināt tās neaizskaramību²⁶.

Detektīvdarbības likuma 10. panta trešajā daļā noteikts, ka detektīva pienākums ir nodot tiesībaizsardzības iestāžu rīcībā visu detektīvdarbības procesā iegūto informāciju par gatavojamiem vai izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, kā arī ar tiem saistītajām personām²⁷.

Apkopojot, var secināt, ka nevalstisko subjektu darbības tiesiskais regulējums nosaka sadarbības kārtību ar Valsts policiju. Tomēr likums „Par policiju” neuzskaita visus sadarbības ar Valsts policiju nevalstiskos subjektus, līdz ar to ir nepieciešami grozījumi likumā „Par policiju”.

Priekšlikumi

Ievērojot iepriekš minēto, ir nepieciešams veikt šādus grozījumus likumā „Par policiju”:

1) 3. panta ceturtajā daļā būtu jāizdara precizējums šādā redakcijā: „*Likumā paredzētajā kārtībā sniegt palīdzību iestādēm, privātpersonām, personu apvienībām, apsardzes komersantiem, detektīvsabiedrībām un detektīviem to tiesību aizsardzībā un ar likumu noteikto pienākumu īstenošanā*”;

2) 7. pantā būtu jāizdara precizējumu šādā redakcijā: „*Policija sadarbojas ar iestādēm, privātpersonām, personu apvienībām, apsardzes komersantiem, detektīvsabiedrībām un detektīviem likumā noteiktajā kārtībā*”.

Atsauces

- ¹ Indrikovs Z. Policijas jēdziens demokrātiskā valstī. //Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2007., nr. 3, 13.-21. lpp.
- ² Matvejevs A. Sabiedrības drošība kā policijas aizsardzības objekts. // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2016., nr. 1/2, 17.-22. lpp. Pieejams: <http://journals.rta.lv/index.php/ACJ/issue/archive> – aplūkots 3.04. 2018.
- ³ Matvejevs A. Sabiedrības drošība un prevencija policijas tiesībās. // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2017, nr. 2, 4.-10. lpp. Pieejams: <http://journals.rta.lv/index.php/ACJ/issue/archive> – aplūkots 3.04. 2018.
- ⁴ Sk., piemēram, David A. Sklansky. The Private Police, 46 UCLA L. Rev. 1165 (1998). Pieejams: <https://scholarship.law.berkeley.edu/facpubs/1048> – aplūkots 4.04.2018.; Philip C. Stenning. Powers and Accountability of Private Police. European Journal on Criminal Policy and Research. September 2000, Volume 8, Issue 3, pp. 325–352. Pieejams: <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1008729129953> – aplūkots 4.04. 2018.; Private sector partnering in the police service. Pieejams: https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2013/07/10127_Private-sector-partnering-in-the-police-service_NEW.pdf – aplūkots 4.04. 2018.
- ⁵ Matvejevs A. Policijas zinātnes attīstība Eiropā. Socrates: Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls. Rīga, RSU, 2015., Nr. 1 (1). 37.-38. lpp. Pieejams: http://www.rsu.lv/images/stories/dokumenti/publikacijas/socrates_1_2015.pdf aplūkots 4.04. 2018.
- ⁶ Matvejevs A. Policijas darbības teorijas attīstības tendences. Monogrāfija. – Rīga, SIA „Petrovskis un Ko”, 2009., 146. lpp.
- ⁷ Latvijas Republikas Satversme. 15.02.1922. likums/Valdības Vēstnesis, 141, 30.06.1922., LV, 43, 01.07.1993., Ziņotājs, 6, 31.03.1994.
- ⁸ Par policiju. 04.06.1991. likums/Ziņotājs, 31/32, 15.08.1991.
- ⁹ Valsts pārvaldes iekārtas likums. 06.06.2002. likums/LV, 94 (2669), 21.06.2002., Ziņotājs, 14, 25.07.2002.
- ¹⁰ Biedrību un nodibinājumu likums. 30.10.2003. likums/LV, 161 (2926), 14.11.2003., Ziņotājs, 23, 11.12.2003.
- ¹¹ Detektīvdarbības likums. 05.07.2001. likums/LV, 110 (2497), 20.07.2001., Ziņotājs, 16, 23.08.2001.
- ¹² Apsardzes darbības likums. 13.02.2014. likums/LV, 47 (5107), 06.03.2014.
- ¹³ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. 07.12.1984. likums/Ziņotājs, 51, 20.12.1984.
- ¹⁴ Krimināllikums. 17.06.1998. likums/LV, 199/200 (1260/1261), 08.07.1998., Ziņotājs, 15, 04.08.1998.
- ¹⁵ Bērziņa-Ručere I., Avota I. Policijas un sabiedrības sadarbības stiprināšana Latvijā. 323. lpp. http://www.gabrielekoehler.net/Data/Sites/1/userfiles/cilvekdrosiba_labots-2.pdf – aplūkots 4.04. 2018.
- ¹⁶ Sk., piemēram, Higgins A. The Future Of Neighbourhood Policing. May 2018. <http://www.police-foundation.org.uk/2017/wp-content/uploads/2010/10/TPFJ6112-Neighbourhood-Policing-Report-WEB.pdf>. – aplūkots 5.05. 2018. Neighbourhood Watch Western Australia. <https://www.nhw.wa.gov.au/> - aplūkots 4.04.2018. Work Together as a Community to Fight Crime in Your

- Neighborhood. <http://www.alarm.org/yoursafety/neighborhoodsafety.aspx> – aplūkots 4.04. 2018. Neighborhood security. <http://www.jacksontwp.com/NeighborhoodSecurity.aspx> – aplūkots 4.04. 2018.
- ¹⁷ Kaimiņu drošība. <http://kaiminudrosiba.lv/par-mums.html> – aplūkots 5.04. 2018.
- ¹⁸ Kaimiņu sardzes mācību materiāli. Pieejams: www.sif.gov.lv/nodevumi/.../5185/Kaimiņu%20sardze%20mācību%20materiāli.doc – aplūkots 5.04. 2018.
- ¹⁹ Detektīvdarbības likums. 05.07.2001. likums/LV, 110 (2497), 20.07.2001., Ziņotājs, 16, 23.08.2001. 2. pants.
- ²⁰ Apsardzes darbības likums. 13.02.2014. likums/LV, 47 (5107), 06.03.2014. 3. pants.
- ²¹ *Quo vadis*, policijas iecirkņa inspektor? Zinātniski praktiskās konferences materiāli, LPA, 2005, 3.- 121. lpp.
- ²² Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. 07.12.1984. likums/Ziņotājs, 51, 20.12.1984.
- ²³ Krimināltiesības. Vispārīgā un Sevišķā daļa: Mācību grāmata, papildinātais izdevums. Aut. kolektīvs: U. Krastiņš, V. Liholaja, A. Niedre. – Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2001. 78 - 86 lpp.
- ²⁴ Par policiju. 04.06.1991. likums/Ziņotājs, 31/32, 15.08.1991.
- ²⁵ Valsts pārvaldes iekārtas likums. 06.06.2002. likums/LV, 94 (2669), 21.06.2002., Ziņotājs, 14, 25.07.2002.
- ²⁶ Apsardzes darbības likums. 13.02.2014. likums/LV, 47 (5107), 06.03.2014.
- ²⁷ Detektīvdarbības likums. 05.07.2001. likums/LV, 110 (2497), 20.07.2001., Ziņotājs, 16, 23.08.2001.

Аннотация

В данной статье автор рассматривает негосударственные субъекты полицейской деятельности. В статье аргументируется позиция теоретического включения гражданских структур в правоохранительную систему с учетом современных тенденций развития правоотношений в Латвийской Республике, а именно: государственного курса на развитие и поддержку институтов гражданского общества. Полицейская деятельность осуществляется различными субъектами: органами полиции, общественными организациями, частными предприятиями, отдельными гражданами. В совокупности они образуют систему субъектов полицейской деятельности, определяющее место в которой занимают полицейские органы как особые органы исполнительной власти.

KRIMINĀLTIESĪBU APAKŠNOZARE

GUARANTEE OF THE RIGHT TO SILENCE AND OF THE RIGHT NOT TO CONTRIBUTE TO ONE'S OWN INCRIMINATION IN ROMANIAN CRIMINAL PROCEDURE LAW *

Carmen Adriana Domocos,

*PhD, Associate Lecturer at the Faculty of Law,
University of Oradea, Romania*

Abstract

The Romanian legislation establishes in the new penal procedure law the right to silence and the right of non-incrimination of the defendant in the criminal trial.

The right to silence (to remain silent) is the implicit procedural guarantee of the right to a fair trial, which results from the case law of the European Court of Justice within the meaning of Article 6 paragraph 1 of the European Convention on Human Rights, according to which judicial authorities cannot oblige a perpetrator (suspected of having committed a criminal offence), a suspect or a defendant to make statements, while having, however, a limited power to draw conclusions against them, from their refusal to make statements.

Therefore, the right to silence involves not only the right not to testify against oneself, but also the right of the suspect or defendant not to incriminate oneself. The suspect or defendant cannot be compelled to assist in the production of evidence and cannot be sanctioned for failing to provide certain documents or other evidence. Obligation to testify against personal will, under the constraint of a fine or any other form of coercion constitutes an interference with the negative aspect of the right to freedom of expression which must be necessary in a democratic Romanian society.

The right not to contribute to one's own incrimination (the privilege against self-incrimination) is the implicit procedural guarantee of the

* Study material presented at the International scientific – practical conference “SOCIETY. PERSON. SECURITY. 2018”. Conference was organized by Baltic International Academy, Society for Baltic Security, Rīga Stradiņš University Faculty of Law in Riga on April 27, 28 2018. Author visited Baltic International Academy within ERASMUS mobility programm.

right to a fair trial, which results from the case law of the European Court of Justice within the meaning of Article 6 paragraph 1 of the European Convention, according to which judicial bodies or any other state authority cannot oblige a perpetrator (suspected of having committed a criminal offence), a suspect, a defendant or a witness to cooperate by providing evidence which might incriminate him or which could constitute the basis for a new criminal charge. It is essential to clarify certain issues as far as this right is concerned.

Keywords: fair trial, right to remain silent, procedural guarantee, penal code.

Introductory issues regarding the right to silence and to non-self-incrimination

The right to silence (to remain silent) is the implicit procedural guarantee of the right to a fair trial, which results from the case law of the European Court of Justice within the meaning of Article 6 paragraph 1 of the European Convention on Human Rights, according to which judicial authorities cannot oblige a perpetrator (suspected of having committed a criminal offence), a suspect or a defendant to make statements, while having, however, a limited power to draw conclusions against them, from their refusal to make statements.

The right not to contribute to one's own incrimination (the privilege against self-incrimination) is the implicit procedural guarantee of the right to a fair trial, which results from the case law of the European Court of Justice within the meaning of Article 6 paragraph 1 of the European Convention, according to which judicial bodies or any other state authority cannot oblige a perpetrator (suspected of having committed a criminal offence), a suspect, a defendant or a witness to cooperate by providing evidence which might incriminate him or which could constitute the basis for a new criminal charge. Such persons may refuse to make statements, answer questions, or hand over written documents, objects that might incriminate them (*nemo debet prodere se ipsum* – no one is obliged to accuse himself).

Thus, unlike the former regulation from which only the essence of those rights resulted¹, upon entry into force of the New Criminal Procedure Code, the right to silence and the privilege against self-incrimination that had already been guaranteed in the case law of the

European Court of Justice acquired an appropriate regulation meant to agree with the nature and purpose of the conventional guarantee. According to Art. 70 par. (2) of the former Criminal Procedure Code, the suspect or the defendant is informed about the deed that makes up the subject matter of the case, the legal classification thereof, the right to have a defender, as well as the right not to make any statement, while also being informed about the fact that everything he declares may be used against him, as well. If the suspect or the defendant makes a statement, he is asked to declare everything he knows about the deed and about the accusation being brought against him.

The new Criminal Procedure Code provides, in Art. 83 letter a), as the primary right of the suspect or defendant, “the right not to make any statement during the criminal proceedings, their *attention being drawn to the fact that their refusal to make any statements shall not cause them to suffer any unfavourable consequences, and that any statement they do make may be used as evidence against them*”.

Also in order to guarantee the right to silence, Art. 109 par. (3) of the new Criminal Procedure Code provides that if, during the hearing, the suspect or defendant exercises his right to silence (to remain silent) in respect of any of the facts or circumstances about which he is being asked, the hearing will no longer be continued, and a report of the hearing will be drawn up.

The right not to make any statements is also stipulated in the field of preventive measures. According to Art. 143 par. (3) of the Criminal Procedure Code, “the prosecutor or the criminal investigation body shall inform the suspect or defendant of his right to appoint a defender. He shall also be made aware of his right to make no statement, his attention being drawn to the fact that anything he declares may be used against him, as well”.

In the same sense, Art. 225 par. (8) of the New Criminal Procedure Code provides that, prior to proceeding to the hearing of the defendant, the Judge for Rights and Liberties shall inform him of the offence of which he is accused and of his right not to make any statements, drawing his attention to the fact that anything he declares may be used against him.

According to Art. 374 of the New Criminal Procedure Code and Art. 322 of the former Criminal Procedure Code, the president of the panel of judges, after reading the writ of summons, shall explain to the defendant what charges are brought against him and shall inform

the defendant about the right not to make any statement, drawing his attention to the fact that what he declares may also be used against him.

Article 375 par. (5) of the New Criminal Procedure Code and Art. 325 par. (2) of the former Criminal Procedure Code provide that, in the course of the judicial investigation, if the defendant refuses to make statements, the court shall order the reading of the statements he has previously made.

For the first time, the New Code of Criminal Procedure also regulates in Art. 118 **the witness's right not to incriminate himself**, according to which *“a witness statement given by a person who, in the same case, had the capacity of suspect or defendant prior to such testimony or acquired it subsequently, may not be used against him”*.

Therefore, the Romanian legislator makes reference to the privilege against self-incrimination in relation to two of the forms in which the right to silence is manifested: the right of the suspect or the defendant not to make any statements and the right of the witness not to incriminate himself.

Article 6 paragraph 1 of the European Convention implicitly guarantees two distinct rights: the right to silence and the right not to contribute to one's own incrimination.

It has been stated in the doctrine² that *“the two guarantees must be regarded as representing two notions that only partially overlap each other. The right to silence is narrower, in that it only refers to verbal communication, the right not to speak. The right to non-self-incrimination is clearly more comprehensive, because it is not limited to verbal expression, protecting individuals also against the obligation to deliver documents”*.

On the other hand, with regard to other issues, the scope of the right to silence is wider than the right to avoid self-incrimination, as it does not protect individuals only against the obligation to make statements to their own detriment, but also against the obligation to make any kind of statements. Practice has shown that sometimes even seemingly unimportant or insignificant questions are particularly risky for an accused. If he is not careful, there is a greater risk of making involuntary confessions or contradictory statements. These can be used to weaken the suspect's position and may affect the credibility of his statements on key issues. It is therefore important for the right to silence to be guaranteed in its “pure and absolute

form, not according to a rigid and literal interpretation of the texts”.

It has been shown in the case law³ that the obligation imposed by the legislator on the person who has committed a car accident not to leave the scene of the accident is not equivalent to a violation of the privilege against self-incrimination. In the case in question, it was considered that the stay at the accident scene of the defendant who was accused of robbery (stealing a car by using violence), driving without a licence and leaving the accident scene (all deeds being committed on the same evening) was not equivalent to a self-denunciation or self-incrimination with regard to the first two offences.

The right to silence does not include a person's right not to give information about his own identity (the right to anonymity⁴). In this respect, Art. 107 par. (1) of the New Criminal Procedure Code (Art. 70 par. (1) of the former Criminal Procedure Code) provides that the suspect or defendant, before being heard, is asked about their surname and first name, nickname, birth date and place, surname and first name of their parents, their citizenship, education, military status, working place, occupation, address where they actually live, their criminal record, as well as any other data intended to establish their personal status.

Procedural guarantees

The guarantee of the right not to make any statement is accompanied by the **warning procedure**⁵, which implies the obligation of the authorities to draw the attention of the suspect or defendant to the fact that what he declares may also be used against him. This procedure is derived from the case law of the US law courts, known as “*the Miranda warning*” or “*the Miranda rules*”⁶.

If the suspect or defendant decides to make statements in the case or to cooperate with the judicial bodies in order to determine the truth, his attitude may be considered as a mitigating judicial circumstance⁷.

If, in the course of the trial, the defendant refuses to make statements, invoking the right to silence, the court shall order the reading of the statements he has previously made. The reading of the statements by the judge is not a violation of the defendant's right to silence, provided that such statements have been obtained in the absence of any “inappropriate constraints”. Through this procedural

attitude, the defendant cannot rule out the possibility for the judge of the case to assess previously administered statements in accordance with the principles of procedural fairness. However, the court will not have the possibility to draw conclusions about the guilt of the defendant from his remaining silent.

At E.U. level, interest has been expressed towards the harmonization of the means of guaranteeing the rights of persons suspected to have committed an offence at the time of their being deprived of their liberty, in view of reducing judicial errors and breaches of the provisions of the European Convention. Thus, Art. 14 of the Proposal for an E.U. Council Framework Decision on certain procedural rights granted in the criminal proceedings throughout the E.U.⁸ provides for the need to hand over to the person suspected of committing an offence, as soon as possible before the first hearing, a printed standardized document drawn up in a language he knows (statement of rights) in which the fundamental rights he enjoys should be mentioned in a simple and accessible form.

In light of these considerations, we believe that simply bringing to the knowledge of the suspects and defendants their right not to make statements is an insignificant application of the right to silence, which restricts excessively the scope of the conventional protection.

We consider that, in order for the requirements imposed by the European Court to be fulfilled, the criminal prosecution bodies and the courts have the obligation to notify the suspects, defendants and witnesses of their right to silence, as well as of the privilege against self-incrimination, in addition to the rights provided for by Art. 83 letter (a) of the New Criminal Procedure Code (Art. 70 par. (2) of the former Criminal Procedure Code), respectively by Art. 225 par. 8 of the New Criminal Procedure Code (Art. 143 par. (3) of the former Criminal Procedure Code).

On the other hand, as is clear from the case-law of the European Court of Justice and from Art. 118 of the New Criminal Procedure Code, the witness, too, enjoys the right to silence and the right not to contribute to his own incrimination, insofar as the statement he makes might be self-incriminating. For example, in cases where, as a result of successive severances, a suspect or defendant in the initial file (the parent file) becomes a witness in a case file severed therefrom, and, in this capacity, he enjoys the right to silence and the right to avoid self-incrimination with regard to issues which, once

they have been reported, might incriminate him in the case file in which he is accused. In this respect, we consider that the judicial bodies who find that the witness might incriminate himself through the statement he makes have the obligation to suspend the hearing and to communicate to the witness the fact that he has the right to remain silent and that, on the basis of the statements by which he incriminates himself, criminal prosecution could be initiated against him.

The sanction for not informing the witness, suspect or defendant of their right to silence and of the privilege against self-incrimination is the exclusion of the illegally or unfairly obtained evidence, according to Art. 102 par. (2) of the New Criminal Procedure Code (64 par. (2) of the former Criminal Procedure Code), both in the case of the hearing during the criminal prosecution and in the case of the hearing in the judicial investigation phase⁹.

The exclusion of evidence is a specific procedural sanction, applicable in the matter of evidence produced in violation of the principle of legality, loyalty, as well as in cases where the fundamental rights and liberties guaranteed by the European Convention¹⁰ have been significantly and substantially violated, to such an extent as to affect the fairness of the procedure. There is a special scope of implementation for this sanction, which is thus distinct from the sanction of nullity applicable to trial or procedural steps.

As a result, in the *Cesnieks v. Latvia*¹¹ case, it was established that the use in the criminal proceedings of evidence obtained by violating one of the fundamental rights provided for by the Convention always raises issues related to the fairness of the criminal proceedings, even if the admission of such evidence was not decisive in the rendering of the decision to convict a person. Therefore, the use in the trial of statements obtained in violation of Art. 3 and Art. 6 of the Convention entails the invalidity of the entire judicial procedure (*El Haski v. Belgium* case).

In the case of a hearing held for the adoption of a preventive measure, without the right to silence and to avoid self-incrimination being brought to the knowledge of the suspect or defendant, we consider that we are not dealing with a situation of absolute or relative nullity¹², but still with that of the exclusion of unlawfully produced evidence, given that these are guarantees against the unlawful or unfair production of evidence. The hearing required upon adopting

preventive measures must always be carried out in the presence of a chosen or public (*ex officio*) defender, the latter being necessary in order to provide effective defence for the suspect or defendant. In this way, we consider that the situation of a procedural harm which could entail nullity is avoided.

As far as we are concerned, we think that the data and information resulting from such a statement cannot be used in charging the suspect or defendant, the court having to exclude his statement from the means of evidence it uses in order to retain the existence of a reasonable suspicion regarding the committing of a criminal offence.

Similarly, the sanction of the exclusion of evidence must also apply to equally produced evidence, based on information obtained from unlawfully produced evidence (derived evidence), the application of the doctrine of the “remote effect” or “fruit of the poisonous tree” (*fruit of the poisonous tree*) becoming thus necessary.

We believe that if, through the violation of the right to silence and to avoid self-incrimination, evidence has been unlawfully or unfairly produced, and from such evidence have resulted facts and circumstances which have directly and necessarily led the bodies of criminal prosecution to lawfully producing other evidence (the production of the illegal means of evidence being a *sine qua non* condition for the production of the lawful means of evidence), the latter are to be excluded, and that the courts cannot ground their decision on such derived evidence.

Purpose of the privilege of silence within the meaning of the ECHR

The source of the legal provisions provided by Art. 83 letter a) of the New Criminal Procedure Code is to be found in the international acts relevant for the criminal proceedings: The International Covenant on Civil and Political Rights¹³, which provides in Art. 14 point (3) that “*any person accused of committing a criminal offence shall be entitled not to be compelled to testify against himself or to confess guilt*”. Article 55 of the Statute of the International Criminal Court establishes that, in an investigation initiated on the basis of the Statute, a person is not under the obligation to testify against himself or to confess his own guilt.

There is a rich jurisprudence of the European Court of Human

Rights (ECHR) as determined by art. 6 (2) of the Convention. In *Funke v. France*, the Court found a violation of the right of the person to be silenced by a request for the provision of precisely identified documents, namely: the extract from his bank accounts abroad, under threat of penal sanctions in case of refusal.

In the case *Allan v. The United Kingdom*, the ECHR set out a number of requirements and considerations regarding the right to silence in the context of a fair trial. If the accused has been intercepted in violation of his right to silence, his actual possibility of challenging the authenticity of the evidence and of opposing the use thereof according to the principle of contradiction should be achieved, to the extent that the applicant's admissions [occurred] in the course of his own conversation conducted voluntarily, as an expression of reality, without there being any trap or another activity meant to give rise to such confessions, [while also considering] the quality of the evidence, including the determination of whether the circumstances in which the confession was obtained raises doubts regarding its reliability or accuracy. In the same case, the Court recalls that the petitioner's words being recorded at the police station and the penitentiary, performed when he was in the company of his accomplice (in other offences), of his [girl]friend and of the police informant, as well as the testimony of the informant constitute the main evidence of the prosecution against him. The ECHR remarks, firstly, that the materials obtained through audio and video recordings are not illegal, and are not contrary to domestic law. There is no indication of the fact that the admissions made by the applicant while talking to his accomplice or his [girl]friend were not voluntary, in the sense of him being coerced or deceived into making those statements, since he might have been aware of the possibility of being recorded at the police station. The Court established that it was not convinced that the use of the materials regarding the accomplice and the friend was contrary to the requirements regarding a fair trial provided by Art. 6 of the European Convention.

The purpose of the privileges against self-incrimination is, in the Court's view, to protect the accused from inappropriate actions of the authorities and, thus, to avoid judicial errors. The right to non-self-incrimination is primarily aimed at respecting the accused person's will to remain silent and assumes that, in criminal cases, the prosecution has the burden of proof against the accused, without

obtaining the evidence by coercive or oppressive methods, against the accused person's will¹⁴.

The Court recalls that, even if Art. 6 of the Convention does not expressly mention the right to remain silent and one of its components – the right not to contribute to one's own incrimination, it is, however, proved by its presence in the recognized international norms which lie at the centre of the notion of a fair trial, as enshrined by this Article¹⁵. The Court also points out that, in this case, the reasons for which this right exists in international rules, are in particular related to the need to protect the accused against the application of abusive coercive force by the authorities, which leads to the avoidance of judicial errors and allows for the goals stipulated by Art. 6 of the European Convention on Human Rights to be achieved. In particular, the right not to contribute to one's own incrimination presupposes that, in a criminal case, the prosecution seeks to ground its argumentation without recourse to evidence, obtained through coercion or pressure, against the will of the accused. It has rightly been shown in the doctrine that the prosecution bodies are obliged, as soon as the commission of the flagrant offence has been established, to inform the perpetrator about his rights to defend himself, including the right to silence¹⁶. This right is closely related to the principle of the presumption of innocence enshrined in Art. 6 par. (2) of the Convention. At the same time, the right not to incriminate himself primarily refers to respecting the decision of an accused to remain silent.

What is understood as common to the legal systems does not extend to the use, in the criminal proceedings, of data which could be obtained from the accused by recourse to coercive forces, but which exist independently of the suspect's will, such as documents obtained on the basis of a warrant, determining the state of inebriation, collecting blood and urine, as well as body tissues in view of performing DNA tests.

It should be noted, however, that it is possible to formulate reasonings that are unfavourable to the silence of an accused during the proceedings. In the case *John Murray v. the United Kingdom*¹⁷, the European Court states that ***“the right to remain silent is not an absolute right”***. Even though it is incompatible with such immunity to base a conviction solely or mainly on the accused's silence or on his refusal to answer questions, it is obvious that this privilege

does not prevent an accused's silence being taken into account in situations which clearly call for an explanation from him.

In the case *Condron v. the United Kingdom*¹⁸, the Court ruled that jurors should receive from the judge appropriate instructions regarding conclusions to the detriment of an accused, which may result from his silence. Otherwise, drawing conclusions from the silence of the person concerned constitutes a violation of Art. 6 of the Convention.

The Court has also ruled on several instances of use of police informants¹⁹ in a number of cases, and the Court has retained that the right to silence and the privilege against self-incrimination primarily have the role of protecting against inappropriate actions by the authorities and against obtaining evidence by coercive or oppressive methods, which are contrary to the will of the accused. The scope of the right is not limited to cases in which the accused has suffered or has been made to suffer directly in any way. This right, which the Court has retained as a part of the notion of fair trial, serves, in principle, to the protection of the freedom of a person called to choose whether to answer or not the questions of the police. This freedom of choice is undermined in cases where the suspect having chosen to remain silent during interrogations, the authorities resort to the subterfuge of obtaining testimonies from the suspect or other incriminating statements which they were not able to obtain during the interrogations, and these testimonies or statements are presented as evidence in the trial. The assessment, in this case, of the extent to which the undermining of the right to silence constitutes a violation of Art. 6 of the Convention, depends on the circumstances of the individual case. The Court notes that, in the interrogations, the applicant, following the advice of his lawyer, has constantly chosen to remain silent. An arrested person, who had been a long-time police informant, was placed in the cell of the applicant, in order to obtain information from him about his involvement in committing the crime he was suspected of.

The evidence presented in the trial indicates that the informant was instructed by the police to make him confess, so that the decisive evidence in the prosecution obtained in this way was not produced spontaneously, voluntarily, but was determined by the persistent questions of the informant who, under the guidance of the police, channeled the discussion towards the circumstances of the offence.

This can be regarded as a functional equivalent of an interrogation, but in the absence of any form of protection which exists in the case of a formal police interrogation, including the presence of a lawyer and the usual warnings. The Court considers that the applicant was subjected to psychological pressures that also influenced the “voluntary” character of the applicant’s statements made to the informant: he was being held in detention, suspected of murder; being under the direct pressure of police interrogations with regard to the murder, he proved to be susceptible to persuasion by the informant, with whom he shared the same cell for several weeks, into confiding in him. Under the circumstances, the information obtained by using the informant in such a way can be regarded as contrary to the accused person’s right to silence and privilege against self-incrimination. Therefore, Art. 6 point (1) of the Convention was violated in this respect.

In a number of cases related to the conduct of police interrogations, the judges in Strasbourg identified some violations of Art. 6; when incriminating statements, obtained from a suspect who had been deprived of any contact with the outside under oppressive detention conditions and without access to a lawyer, had been used in the trial²⁰. The Court adopted an identical position with regard to statements or evidence obtained by using questionable methods without taking into account their use before the court (the case *Heaney and Mc Guinness v. Ireland*), in which case the applicants obtained contradictory information about their rights during police interrogations, which compelled them to give up their right to remain silent²¹.

The examination of petitions with regard to the use of undercover agents in the proceedings holds a special place. In the case of *Liidi v. Switzerland*, the Court did not find any violation of the right to a fair trial because the undercover agent concerned was under oath, the investigating judge was aware of his mission and the authorities opened a preliminary investigation against the petitioner. The Court concluded to the contrary in the case *Teixeira de Castro v. Portugal*, where the police acted outside any judicial control, the applicant having no criminal record, which is not an obstacle to the conduct of a criminal investigation.

It should be noted that there is a link between statements of admission of guilt obtained through coercion and unfavourable conclusions elicited by illegal methods from a suspect, thus violating

his right to remain silent²². The Court established there was a violation of Art. 6 par. 2 if the court acknowledged the applicants' guilt on the ground that they had refused to answer the questions of the police (case *Heaney and McGuinness v. Ireland*, and case *Quinn v. Ireland*). Even though the applicant was not criminally punished for his refusal to answer the questions, there was a violation of Art. 6 par. (2) of the Convention starting from the moment when the police communicated to him contradictory or obscure information about his right to remain silent, especially if his lawyer did not attend the interrogations (case *Averill v. the United Kingdom*).

In another case, *Condron v. the United Kingdom*, the Court found that the communication of inappropriate instructions to jurors as to the nature of the conclusions that may be drawn from the silence of a suspect during his interrogation by the police constitutes an infringement of Art. 6, insofar as that procedural flaw has not been repaired in the appeal; the applicant had been detained and interrogated while suffering the effects of heroin deprivation²³.

The witness's right not to incriminate himself

An element of novelty in our domestic legislation but which is extremely often resorted to in international legislation is the use by the witness of the right to silence and that of not contributing to his own incrimination.

The New Criminal Procedure Code, in Art. 114 par. (1), defines the notion of *witness* as being “*any person who has knowledge of the facts or factual circumstances constituting evidence in a criminal case*”.

The notion requires the following clarifications provided for in par. (2) of the same Article: “*any person summoned as a witness has the obligation to appear before the judicial body that summoned him at the location, on the day and at the time indicated in the summons, to take an oath or a make a solemn declaration before the court and to tell the truth*”.

According to Art. 6 par. 3 letter d) of the European Convention, “*everyone charged with a criminal offence has, in particular, the right to examine or have examined witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him*”, thus being ensured compliance with the principle of contradiction in the

criminal proceedings. In several judgments, the European Court has emphasized that the notion of witness has an autonomous meaning in the context of the Convention²⁴. Insofar as a statement, whether made by a witness within the strict meaning of the word, or made by a co-defendant, is likely to substantiate the conviction of the accused, it is a testimony for the prosecution²⁵. *The Court also included the civil party in the notion of witness*, taking as a starting point the defendant's right in a fair trial to challenge the civil party's statements²⁶.

Within the meaning of Art. 6 par. 3 letter d) of the Convention, *an expert was also recognized* as having the capacity of witness when, in a public action, he approaches the legal position of a witness in the prosecution. There are different notions used in the Court's case-law which have the meaning of witness in cases where the principle of proportionality imposes the need either for protecting witnesses, or for maintaining their anonymity.

In order to determine the notion of witness, it should be noted that, starting from the need to protect vulnerable witnesses and victims, the European Court has shown the following: although Art. 6 does not expressly impose the protection of victims and witnesses, their interests, especially their life, freedom, safety, must be taken into account and, therefore, the States are obliged to protect those interests. In some cases, the nature of the offences is also important for the protection of vulnerable witnesses²⁷. In a large number of cases, the phrase *anonymous witnesses* is used, when it comes to using them for the production of evidence for the indictment, the fact being also mentioned in the legal doctrine. It has been shown that *anonymous witnesses* are people who have been heard by protecting their identity or by including them in special protection programmes and who have made statements about the facts of which the respective person is accused²⁸. In its case-law²⁹, the Court has shown that the use of anonymous witnesses is not incompatible with the provisions of the Convention. The court also includes in the notion of anonymous witnesses infiltrated agents from the police bodies, who, unlike other disinterested anonymous witnesses or the victims of the crimes, have a general duty to be subordinated to the authorities. They can be used with the preservation of anonymity for their own protection and that of their families, as well as in order to avoid compromising their use in future operations.

In the Court's case law there is also mention of the notion of

provocative agents who are agents infiltrated by the State or any person acting under the coordination or supervision of an authority³⁰ whose intervention should also be supported by guarantors³¹.

We conclude that the witness's right to refuse to file statements should not be affected by the need to establish the truth. The witness must have the right to assess whether, in a given situation, making a testimony can put his or her safety at risk. From another standpoint, the witness's right to refuse to testify should not be absolute. We consider that the witness who is called to court should give reasons for his refusal, and the court, considering the circumstances of the case, should decide either to accept the witness's refusal to testify or to apply the necessary measures of protection.

Thus, with the entry into force of the new Criminal Procedure Code, in our country, too, the witness now enjoys the right to remain silent and not to contribute to his own incrimination, insofar as, by making a statement, he might incriminate himself. Cases where, as a result of successive severances, a suspect or defendant in the initial file becomes a witness in a case file severed from the former file, he can enjoy, in this capacity, the right to silence and to avoid self-incrimination with regard to matters which, once reported, could incriminate him in the case file in which he is an accused.

This right was expressly enshrined in Art. 118 of the New Criminal Procedure Code, according to which the witness statement made by a person who, in the same case, had the capacity of suspect or defendant prior to such testimony or acquired it subsequently, may not be used against him. The judicial bodies have the obligation to mention, at the time of recording the statement, the previous legal standing of the witness. In this case, too, the witness is not under the obligation to make statements, and if he refuses to do so, he cannot be held responsible for committing the offence of false testimony.

It is also worth mentioning that the witness's refusal to testify can be conditioned not only by the assumed danger, but also by the risk of compromising himself. In this respect, it is particularly difficult or quite impossible to determine in the law all the situations in which the witness would have the right to refuse testimonies by invoking the argument of the risk of compromising himself.

According to Art. 115 of the New Criminal Procedure Code, "*any person may be summoned and heard as a witness, except for the parties and the main trial subjects*". Therefore, the person who is itself the object of the investigation should be excluded from the

category of persons susceptible of being witnesses. However, in practice, there are frequent cases where a person provides relevant information regarding the role of the accomplices in the given case. In addition to the fact that those persons require protection, the issue of their responsibility for false indictment statements is raised.

Thus, the legislator did not admit the possibility of drawing in the defendant as a witness. From this standpoint, two issues can be brought into discussion: the first concerns the use of a perpetrator as a witness without certain direct legal consequences regarding the penalty to be applied or other matters relating to his future fate; the second refers to either the decision not to prosecute the person or to reduce their penalty. In the former case, we are faced with the classical situation of a person who makes statements about his accomplices hoping that the court will consider that such a statement should have consequences on the penalty to be applied, recognizing this fact as a mitigating circumstance. The latter case refers to certain procedural institutions that would be used depending on the degree of co-operation of the accused. Currently, the institution of the guilty plea (Articles 478-488 of the New Criminal Procedure Code) introduced by the new Criminal Procedure Code is being used.

A person who is a defendant in another criminal case can also participate as a witness in the criminal trial. In addition to the right to silence of the accused, the person is also protected by the immunity from being sanctioned for his refusal to cooperate with the authorities.

Finally, the person executing a custodial sentence may also participate as a witness. This is a person who has been punished by imprisonment either in the same case or in another case.

Conclusions

The right to silence enjoys increased attention from the Romanian legislator and is currently regulated by the Criminal Procedure Code (Law no. 135/2010), which entered into force on 1st February 2014; the elements of absolute novelty are rectifying the internal regulations that have become incompatible with the current reality and with the European and international regulations in the matter, aligning the Romanian legislation with the latter ones, including in the matter of the right to silence and of the privilege against self-incrimination.

References

- ¹ The doctrine has unanimously considered that the rule laid down in the former Criminal Procedure Code concerned the right to silence. In this respect, see Gr. Theodoru, *Drept procesual penal (Criminal Procedural Law)*, 3rd Edition, Hamangiu, Bucharest, 2013, pp. 364-365; I. Neagu, *Drept procesual penal. Partea generală Tratat (Criminal Procedural Law. The General Part. A Treatise)*, Global Lex, Bucharest, pp. 376-377; A. Crișu, *Drept procesual penal (Criminal Procedural Law)*, 2nd Edition, Hamangiu Publishing House, Bucharest, 2011, pp. 220-221; I. Griga, M. Ungureanu, *Dreptul la tăcere al învinutului sau inculpatului (The Right to Silence of the Accused or the Defendant)*, in *R.D.P. (Criminal Law Journal)* no. 1/2005, pp. 37-42; M. Duțu, „Semnificațiile procedural penale ale dreptului la tăcere” (“The Criminal Procedural Significance of the Right to Silence”), in *Dreptul (Law)*, no. 12/2004, pp. 173-188.
- ² S. Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, 2006, Oxford, p. 342.
- ³ See The High Court of Cassation and Justice of Romania (I.C.C.J.), Criminal Division, Decision no. 1877/2003, available on the website www.scj.ro
- ⁴ For a detailed analysis, see S. Trechsel, *op. cit.*, pp. 354-355.
- ⁵ For a detailed analysis of the warning procedure, see D. Ionescu, „Procedura avertismentului. Consecințe în materia validității declarațiilor acuzatului în procesul penal” (“The Warning Procedure. Consequences for the Validity of the Accused’s Statements in the Criminal Trial”), in *C.D.P. (Criminal Law Notebooks)*, no. 2/2006, pp. 11-62.
- ⁶ See the Supreme Court of the United States of America, judgment of 13th July 1966, in the case *Miranda v. Arizona*, available on the website www.supremecourt.gov. For a detailed analysis, see W.R. LaFave, J.H. Israel, *Criminal Procedure*, 2nd edition, West Publishing Co., 1992, pp. 313-351. Analyzing in detail this judgment, D. Ionescu states that “the decision in the *Miranda* case was based on the following considerations: 1. it is the right to silence, not the theory of voluntary statements, which constitutes a primary criterion in the checking of the validity of statements; 2. the object of the right to silence is not the reliability of the evidence, but the right of free option; 3. the test of verification based on this criterion concerns not the voluntary nature but the constraint exercised by the judicial bodies; 4. constraint is considered objectively, regardless of the mental state of the accused and of the manner in which he perceived the constraint”. (D. Ionescu, *Procedura avertismentului. Consecințe în materia validității declarațiilor acuzatului în procesul penal / The Warning Procedure. Consequences for the Validity of the Accused’s*

Statements in the Criminal Trial, in C.D.P. (Criminal Law Notebooks) no. 2/2006, p. 28).

- ⁷ According to Art. 75 letter c) of the Criminal Code, the attitude of the offender after committing the criminal offence, resulting from presenting himself before the authorities, a truthful behaviour throughout the proceedings, the facilitation of the discovery or arrest of the participants, constitutes a mitigating judicial circumstance.
- ⁸ Available on the website <http://eur-lex.europa.eu>
- ⁹ In the same sense, M. Duțu, „Semnificațiile procedural penale ale dreptului la tăcere” (“The Criminal Procedural Significance of the Right to Silence”), in the *Journal Dreptul (Law)*, no. 12/2004, p. 184, D. Ionescu, op. cit., pp. 44-62; I. Griga, M. Ungureanu, „Dreptul la tăcere al învinutului sau inculpatului” (“The Right to Silence of the Accused or the Defendant”), in *Revista Drept Penal (Criminal Law Journal)*, no. 1/2005, p. 41. As regards the applicability of the relative nullity sanction, see: I. Neagu, *Drept procesual penal. Partea generală (Criminal Procedural Law. The General Part)*, op. cit., pp. 376-377; A. Crișu, *Drept procesual penal (Criminal Procedural Law)*, 2nd Edition, Bucharest, Hamangiu Publishing House, 2011, pp. 220-221; The High Court of Cassation and Justice of Romania (ICCJ), Criminal Division, Decision No. 828/2006, available on the website www.scj.ro
- ¹⁰ For a detailed analysis of the regulation of the institution of evidence exclusion at European level, see the study conducted by the EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights, *Opinion on the Status of Illegally Obtained Evidence in Criminal Procedures in the Member States of the European Union*, available on website www.europa.eu
- ¹¹ The European Court of Human Rights, Case *Cesnieks v. Latvia*, judgment of 11th February 2014, available on the website www.echr.coe.int.
- ¹² See M. Duțu, op. cit., p. 185; Gh. Radu, *Măsurile preventive în procesul penal român (Prevention Measures in the Romanian Criminal Procedural Regulation)*, Bucharest, Hamangiu Publishing House, 2007, p. 77.
- ¹³ The European Court of Human Rights, Case *Allan v. the United Kingdom*, judgment of 5th November 2002. “Fruit of the Poisonous Tree” is a legal metaphor used in the U.S.A. to describe the fact that the evidence was obtained illegally. The logic of using this terminology is that the source (the “tree”) of the piece or pieces of evidence is itself poisonous, therefore whatever comes from that source (the “fruit”) is also poisonous. The International Covenant on Civil and Political Rights, adopted on 16th December 1966 in New York, in force as of 23rd March 1966, adopted in Rome on 17th July 1998.
- ¹⁴ The European Court of Human Rights, Case *Saunders v. the United Kingdom*,

judgment of 17th December 1996.

- ¹⁵ Ibid.
- ¹⁶ Carmen Silvia Paraschiv, Mircea Damaschin, „Dreptul învinuitului de a nu se autoincrimina” (“The Right of the Accused Against Self-incrimination”) in Dreptul (Law), no. 2, 2005, p. 145.
- ¹⁷ The European Court of Human Rights, Case John Murray v. the United Kingdom, judgment of 8th February 1996, p. 47.
- ¹⁸ The European Court of Human Rights, Case Condron v. the United Kingdom, judgment of 29th September 1999.
- ¹⁹ The European Court of Human Rights, Case Heaney and McGuinness v. Ireland, judgment of 21st December 2000; The European Court of Human Rights, Case J.B. v. Switzerland, judgment of 3rd May 2001, quoted by Valerică Dabu, Ana-Maria Gușanu, Reflecții asupra dreptului la tăcere (Reflections on the Right to Silence), Revista de Drept Penal (Criminal Law Journal), Bucharest, 2004, no. 4, pp. 71-72.
- ²⁰ The European Court of Human Rights, Case Magee v. the United Kingdom, judgment of 6th June 2000.
- ²¹ Donna Gomien, Ghid al Convenției Europene a Drepturilor Omului (Guide to the European Convention on Human Rights), 3rd Edition, Chișinău, 2006, p. 66
- ²² Ibid.
- ²³ Ibid., p. 67.
- ²⁴ The European Court of Human Rights, Case Asch v. Austria, judgment of 26th April 1991; The European Court of Human Rights, Case Luca v. Italy, judgment of 27th February 2001;
- ²⁵ For example, the European Court of Human Rights, Case Allan v. the United Kingdom, judgment of 5th November 2002.
- ²⁶ The European Court of Human Rights, Case Bricmont v. Belgium, judgment of 7th July 1989.
- ²⁷ For example, in the case Mayoli v. France, judgment of 14th June 2005, the Court accepted that in cases involving sexual abuse, certain measures should be taken to protect the victim. In particular, such protection is important in the case of minors. In another case, Bocas-Cuesta v. The Netherlands, judgment of 20th November 2006, the Court mentioned that it is important for the the criminal proceedings to be carried out in such a way as to protect the interests of very young minors, especially in cases involving sex offences. However, in both cases cited above, the Court found there had been a violation of Art. 6 par. 1 and par. 3 letter d) of the Convention by failing to observe the proportionality of the measures applied and the right of the accused person.

- ²⁸ Ovidiu Predescu, Mihail Udroi, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului și Dreptul Procesual Penal (European Convention on Human Rights and Criminal Procedural Law)*, Bucharest, C.H. Beck Publishing House, 2007, p. 455.
- ²⁹ For example, the European Court of Human Rights, Case Kostowsky v. the Netherlands, judgment of 20th November 1989. The European Court of Human Rights, Case Doorson v. the Netherlands, judgment of 26th March 1996; The European Court of Human Rights, Case Van Mechelen v. the Netherlands, judgment of 23rd April 1997; The European Court of Human Rights, Case Visser v. the Netherlands, judgment of 14th February 2002; The European Court of Human Rights, Case Krasniki v. Czech Republic, judgment of 28th February 2006.
- ³⁰ Ovidiu Predescu, Mihail Udroi, op.cit., p. 464.
- ³¹ The European Court of Human Rights, Case Liidi v. Switzerland, judgment of 15th June 1992; The European Court of Human Rights, Case Teixeira de Castro v. Portugal, judgment of 9th June 1998.

Anotācija

Raksts veltīts tiesību klusēt un tiesību neliecināt pret sevi analīzei Rumānijas kriminālprocesa tiesībās.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka tiesības klusēt policijas pratināšanā un privilēģija neliecināt pret sevi ir vispāratzīts starptautisks standarts, kas ir taisnīga tiesas procesa pamatā. Neraugoties uz to, ka šīs tiesības Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā nav īpaši minētas, tomēr tās izriet no šīs konvencijas 6. panta 1. punkta. Saskaņā ar šīm tiesībām, personu, pret kuru vērsts process, nevar piespiest liecināt un apstākli, ka persona nesniedz liecības, nevar uzskatīt par tādu, kas apstiprina personas vainu.

Tiesības neliecināt pret sevi izriet arī no Eiropas Cilvēktiesību tiesas secinājumiem, kas pamatoti ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta 1. punktu. Šīs tiesības nozīmē to, ka neviena amatpersona vai iestāde nevar piespiest personu sniegt liecības, kas apstiprina šīs personas iespējami izdarītu noziedzīgu nodarījumu. Šīs personas var atteikties liecināt, atbildēt uz atsevišķiem jautājumiem, vai iesniegt dokumentus vai citus objektus, kas viņus varētu apsūdzēt.

NOZIEDZĪGA NODARĪJUMA – KIBERVAJĀŠANA OBJEKTA UN OBJEKTĪVĀS PUSES RAKSTUROJUMS

Dr. iur. Uldis Ķinis,

Rīgas Stradiņa universitātes asociētais profesors, Latvija

Abstract

On January 2018 significant amendments to the Criminal Law and the Law On the Procedure for Application of the Criminal Law came into force in Latvia. These changes not only in the first time introduce the criminal responsibility for the emotional violence, but also determine the procedure for assessing emotional disparity, equating the effects to telepathic injuries.

In the article, the author reviews a modality of crime “persecution” - cyber-persecution. Although the legislator in the annotation of the law provides that the article also shall be applicable to acts committed in cyberspace, at the same time, the author indicates some problems that may arise due to the narrow interpretation of the law by the law enforcement. The purpose of the article is to study the object (protected legitimate interest) and the objective side (actus reus) of the offense - cyber-stalking. For purposes of research, several methods have been used. The method of comparative analysis, for examination and comparison of external and international regulations. Methods of legal interpretation used to disclose the differences between the understanding of the written text of the definition of the crime and what ought to be understood in the meaning of the norm. Finally, the author presents the conclusions and proposals on the application of the norm.

Keywords: stalking, cyberstalking, emotional distress, violence, crime.

Ievads

Termins “vajāšana” (stalking) aptver plašu sociālpsiholoģiskas uzvedības spektru, ko klīniskos pētījumos apzīmē ar terminu “Erotomania”¹, personas apsēstību ar domu, ka cita persona mīl viņu, neskatoties uz skaidriem pierādījumiem par pretējo. Žurnālisti diezgan trāpīgi 1980. gados šo jauno parādību nosauca par “psiholoģisko izvarošanu”². Minētā problēma bija garīga rakstura, tāpēc līdz pat 1990. gadiem ar to nodarbojās tikai psihiatri. Tomēr pēc tam, kad Kalifornijā šādas uzvedības rezultātā tika nogalinātas un ievainotas vairākas slavenības³, 1990. gadā Kalifornijā tika pieņemts pirmais pretvajāšanas (antistalking) likums, bet XXI gadsimta sākumā visas ASV pavalstis un Kolumbijas apgabals šo darbību atzina par noziedzīgu nodarījumu⁴. Ar to brīdi arī tika veikti pirmie juristu pētījumi par šo jauno fenomenu.

Parasti šī nodarījuma definīcija saturēja šādus elementus: tīša, atkārtota, ļaunprātīga, sistemātiski veikta darbība ar mērķi nelikt mierā, mocīt citu personu⁵. 1999. gadā ASV Tieslietu departaments ziņojumā kongresam atzina, ka katra divpadsmitā ASV sieviete ir cietusi no šādas vajāšanas⁶. Savukārt vienā no pēdējiem pētījumiem atzīts, ka gada laikā ASV no vajāšanas cieš arī katrs četrdesmit piektais vīrietis⁷. Līdz ar to pilnīgi nepareizi būtu uzskatīt šo nodarījumu par tādu, kas vērsts tikai pret sievietēm.

Informācijas tehnoloģiju mijiedarbība rada globālu informācijas telpu, ko mēs saucam par kibertelpu. Diemžēl tehnoloģijas paver arī iespēju tās izmantot kā rīku vai mediju, lai kaitētu citu personu likumiskajām interesēm. Saistībā ar vajāšanu tehnoloģijas paver uzbrucējiem daudz izsmalcinātākas iespējas ietekmēt personas psiholoģisko integritāti, tāpēc likumsakarīgi, ka valstis paredz arī atbildību par iepriekš aprakstītajām darbībām, ja to sasniegšanai izmantotas tehnoloģijas. Juridiskajā literatūrā radīts termins – “kibervajāšana” (cyberstalking)⁸. Šāds nodarījums iekļauts arī ASV kibernoziģumu paraugkodeksā⁹, ko izstrādāja profesores S. Breneres (*Susan W. Brenner*) vadībā Deitonā universitātes Kibernoziģumu foruma dalībnieki. ASV pavalstis un Kongress to izmanto arī kibernoziģumu, tostarp kibervajāšanas definēšanā.

Meriam – Webster vārdnīcā “kibervajāšana” ir definēta kā darbība, kurā persona, izmantojot elektroniskos sakaru līdzekļus, nelikumīgi traucē vai biedē citu personu ar fizisku kaitējumu¹⁰. Saskaņā ar 2000.

gada likumu “Par vardarbību pret sievietēm” šis noziegums ir atzīts par ASV federālo noziegumu¹¹. ASV piemēram sekoja Kanāda¹², Austrālija¹³. Taču līdz pat 2010. gadam kriminologi nebija spējuši vienoties par vienotu “vajāšanas”, kur nu vēl “kibervajāšanas” definējumu¹⁴. Tradicionāli vajāšana ir saistīta ar vardarbību ģimenē, un gluži loģiska ir minētā nodarījuma definējuma iekļaušana Stambulas konvencijā. Tomēr “kibervajāšanas” gadījumā šī aina var izrādīties pilnīgi citāda, jo vajātājs var būt pilnīgi nepazīstama persona.

Eiropā 1997. gadā atbildību par vajāšanu noteica Apvienotā Karaliste, 2007. gadā – Vācija. Savukārt pārējās ES dalībvalstis vajāšanu kriminalizēja tikai pēc 2011. gada Eiropas Padomes Konvencijas “Par vardarbību pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu”¹⁵ (turpmāk tekstā – Stambulas konvencija) pieņemšanas, kuras 33. un 34. pantā ir paredzēta kriminālatbildība par nodarījumiem pret psiholoģisko integritāti un vajāšanu¹⁶. Latvija nav ratificējusi Stambulas konvenciju, tomēr ar 2018. gada 1. janvāri stājās spēkā būtiski grozījumi Krimināllikumā (turpmāk tekstā arī – KL), kuri paredz atbildību par psiholoģisku vardarbību un vajāšanu, tostarp, ja tā izdarīta, izmantojot informācijas tehnoloģijas (KL 132.¹ pants).

Raksta mērķis ir izpētīt minētā nodarījuma sastāva objektu un objektīvo pusi un ieskicēt “kibervajāšanas” subjekta raksturojumu. Šim nolūkam autors izmantos visas atzītās gnozeoloģiskās un juridiskās interpretācijas metodes. Pētījumā tiks izmantoti nacionālie, starptautiskie normatīvie akti un juridiskās literatūras avoti, kas atbilst darba mērķim. Nobeigumā autors sniegs viedokli par normas piemērošanas iespējamo problemātiku.

1. Kibervajāšanas objekts – tiesības uz personas integritāti

“Kibervajāšana” nav tipisks kibernoziegums, bet tam ir kvazi-kibernozieguma¹⁷ raksturs. S. Van der Aa (*Suzanne van der Aa*)¹⁸ norāda, ka, definējot kibervajāšanu, ne vienmēr to var vienādot ar tradicionālo vajāšanu. Savukārt N. Gudnaina (*Naomi Harlin Goodno*)¹⁹ min piecas galvenās atšķirības: darbība internetā ļauj saglabāt anonimitāti; darbība internetā pieļauj upura vajāšanu bez robežām; maksimālu efektu var panākt ar minimālu piepūli; salīdzinoši viegli kibertelpā var iegūt upura digitālo identitāti

un viegli, uzdodoties par upuri, izplatīt it kā upura vārdā personu diskreditējošu informāciju, un tādā veidā pamudinot vajāšanā iesaistīties trešajām personām.

N. Gudnaina min arī piemēru, kur vajātājs Usenet²⁰ alt. sex grupai, kas apvieno cilvēkus, kuriem patīk sadomazohisms, pievienoja cietušās e-pastu un telefona numuru. Situācijā, kad cilvēki vieglprātīgi sociālajos tīklos dalās ar datiem, telefona nr., šādu informāciju par personu var iegūt pilnīgi legāli. Uzbrucējs ievietoja informāciju, ka sieviete dievina brutālu seksu. Rezultātā cietusī katru dienu saņēma daudzus telefona zvanus un e-pasta ziņojumus ar šādu dzimumattiecību piedāvājumiem. Kad viņa vērsās policijā, izmeklēšanā noskaidroja, ka šo zvanu un e-pastu autori bija ar vajāšanu nesaistītas personas.

S. Aa²¹ uzskata, ka “kibervajāšanas” izpratnes problēmas izraisa tas, ka starp dalībvalstīm nav vienotības, vai šo jauno fenomenu definēt kā jauna noziedzīga nodarījuma sastāvu vai arī paplašināt tradicionālās vajāšanas piemērošanu uz kibertelpu. Šādam viedoklim nevar piekrist. Nav svarīgi, kā attiecīgā noziedzīgā nodarījuma definīcija veidota, bet gan tas, vai konkrētā nodarījuma sastāvs ir piemērojams pret jebkuru darbību, neatkarīgi no modus operandi un vides, kurā tā veikta, ja tās mērķis ir bijis veikt vajāšanu, lai radītu bailes personai par savu vai tuvinieku drošību, respektīvi, negatīvi iejaukties personas psiholoģiskajā integritātē. Tieši tādu ceļu ir izvēlēties mūsu likumdevējs, iekļaujot Krimināllikumā 132.¹ pantu. To, ka minētais nodarījuma sastāvs attiecināms arī uz kibertelpu, eksperti ir norādījuši likumprojekta anotācijā²².

Kvazi-kibernoziēgumi atšķiras no kibernoziēgumiem, kurus var izdarīt tikai tiešsaistē, veicot automatizētu datu apstrādi, ar to, ka tos var izdarīt gan reālā vidē, gan tiešsaistē, taču abos gadījumos to mērķi funkcionāli sakrīt. Savukārt to, vai konkrētā kibertelpā veiktā darbība ir vērsta uz personas vajāšanu, jau pierāda konkrētā procesa virzītājs. Turklāt, ja katrā kvazi-kibernoziēguma gadījumā veidotu jaunu noziedzīga nodarījuma sastāvu, mums to nāktos darīt aizvien biežāk, jo nākotnē robežšķirtne starp kibervidi un reālo vidi kļūs aizvien abstraktāka. Īpaši, attīstoties tādām tehnoloģijām kā virtuālā realitāte (virtual reality²³), paplašinātā realitāte (augmented reality²⁴), nākotnē viennozīmīgi absolūti lielākā daļa noziedzīgo nodarījumu tiks izdarīta, izmantojot automatizētās datu apstrādes sistēmas. Protams, ir jāpiekrīt tam, ka pamatā vajāšanas definīcija ir

veidota tā, lai to varētu piemērot fiziskām vajāšanām.

Cilvēka uzvedība ikdienā ir pakļauta zināmai lietu kārtībai – algoritmam. No rīta viņš pārvietojas pa vienu maršrutu, izmanto vienus un tos pašus transportlīdzekļus, strādā noteiktu stundu skaitu, ceļā uz mājām iepērkas veikalos u. c. Vajātājam reālā vidē ir jātērē laiks un resursi upura izsekošanai, turklāt viņš var saskarties ar upura pretestību. Savukārt kibervide, protams, dod uzbrucējam neierobežotas iespējas veikt emocionālu vardarbību pret upuri, tas ir, radīt viņa veselībai psihiska rakstura traucējumus u. tml. Tehnoloģijas faktiski kļūst par “visur klātesošu aci”, kas dod uzbrucējam iespēju pilnībā kontrolēt upura pārvietošanos, identificēt viņa atrašanās vietu no dažādos interneta resursos ievietotām fotogrāfijām, izveidot pārvietošanās maršrutus u. tml. Turklāt kibervajāšana dod iespēju uzbrucējam šīs darbības veikt attālināti.

Prof. S. Brennere min piemēru, kur 1000 km attālumā ratiņkrēslā sēdošs kibervajātājs, rīkojoties tikai ar datoru un telefonu, draudot nošaut skolēnus un uzspridzināt skolu, vairākus mēnešus turēja bailēs nelielas ASV pilsētiņas Taunsendas 2000 iedzīvotājus²⁵. Tas noziedzniekam izdevās tāpēc, ka viņš ļoti labi pārzināja tehnoloģijas un zināja mazpilsētas iedzīvotāju psiholoģiju. Viņam izdevās salīdzinoši īsā laikā radīt iedzīvotājos savstarpēju neuzticību. Turklāt visu šāda uzbrukuma veikšanai nepieciešamo informāciju viņam tērzētavā (chat-room) pastāstīja minētās pilsētiņas skolēni. Vajātājs pat nekad nebija bijis šajā pilsētiņā. Kad ar lielām pūlēm policija vajātāju beidzot aizturēja, pie viņa kratīšanā atrada dokumentus un sagatavotas datnes, kas ļāva uzskatīt, ka viņš bija gatavojies veikt līdzīgus vajāšanas uzbrukumus arī citām skolām no viņa atrašanās vietas tūkstošiem kilometru attālās mazpilsētās.

“Kibervajāšanas” gadījumos nereti vienīgais upuri un vajātāju vienojošais elements ir tas, ka, iespējams, viņi izmanto vienu sociālo tīklu, apmeklē vienus un tos pašus interneta resursus vai pļāpā publiskajās tērzētavās. Taču citādi viņus pilnīgi nekas nesaista. Tieši tas ir galvenais faktors, kas ļauj runāt par “kibervajāšanu” kā XXI gadsimta fenomenu. Turklāt problēma rada apstākļus, ka dažādās jurisdikcijās šī nodarījuma izpratne var būtiski atšķirties.

S. Aa²⁶, pētot “kibervajāšanas” jēdzienu, secinājusi, ka pat ASV pavalstu likumi atšķiras izpratnē par to, kāda atkārtota uzvedība uzskatāma par sodāmu, vai nepieciešams pierādīt bailes, vai darbībām ir jārada būtisku emocionālu nemieru u. c. Tomēr ASV likumdevējs²⁷

pastāvīgi atbilstoši realitātei šo definīciju attīsta, piemēram, atzīts, ka būtiska personas emocionāla pārdzīvojuma konstatēšanai pietiek pierādīt personas izsekošanu globālajās pozicionēšanas sistēmās.

Savukārt Eiropā novērojamas divas pieejas: Apvienotajā Karalistē, Īrijā un Maltā sastāva pazīme ir upura reakcija pret vajāšanu, bet Austrijā, Beļģijā, Nīderlandē par sastāva svarīgu elementu uzskata vajātāja nodoma pierādīšanu. Turklāt Austrijas un Vācijas krimināllikumos arī precīzi noteikts, kādas darbības atzīstamas par vajāšanu. Citās valstīs vajāšana definēta bez specifiskām darbībām.

Ievadā jau minēts, ka absolūti lielākā daļa Eiropas Padomes dalībvalstu vajāšanu atzina par noziedzīgu nodarījumu pēc Stambulas konvencijas pieņemšanas. Uzmanību pievērsīsim tikai diviem konvencijas pantiem:

1. Konvencijas 33. pants uzliek par pienākumu dalībvalstīm noteikt kriminālatbildību par psiholoģisko vardarbību – tīšu rīcību, ar kuru, izmantojot piespiešanu vai draudus, [nopietni] kaitē personas psiholoģiskajai integritātei. Konvencijas Paskaidrojošajā ziņojumā norādīts, ka ar psiholoģisku vardarbību saprot jebkuru darbību – draudus, piespiešanu, kas ietekmē personas psiholoģisko integritāti.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā atzīts, ka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pants aizsargā gan personas fizisko, gan psihisko integritāti²⁸. Visos iepriekš citētajos spriedumos tiesa vadījās no prezumpcijas, ka cilvēka ķermenim pieder gan fiziskā, gan psiholoģiskā integritāte un jebkura iejaukšanās tajā ir vērtējama kā privātās dzīves aspekts. Latvijas Republikas Satversmes 98. pants uzliek valstij pienākumu aizsargāt pamattiesības saskaņā ar augstāko standartu, tādējādi arī Latvijas Republikas Satversmes 96. pantā noteiktās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību ietver personas fiziskās un psihiskās integritātes aizsardzību.

Praksē valsts nesteidzas ieviest sistēmu, kas aizsargātu personas integritāti kā veselumu. To pierāda Krimināllikuma XIII nodaļa, jo pamatā visu paredzēto miesas bojājumu nodarīšanai bija jābūt saistītai ar personas fiziskās integritātes ietekmēšanu. Līdz ar to, šajā kontekstā pievienošanās Stambulas konvencijai ir pozitīva. Tas mudināja valsti veikt pasākumus personas psihiskās integritātes aizsardzības nodrošināšanai, kā tas paredzēts Latvijas Republikas Satversmes 96. pantā.

2. Stambulas konvencijas 34. pants uzliek par pienākumu

dalībvalstīm noteikt kriminālatbildību par tīšu rīcību, ar kuru, izmantojot piespiešanu vai draudus, [nopietni] tiek kaitēts personas psiholoģiskai integritātei. Likumprojekta “Grozījumi Krimināllikumā” anotācijā²⁹ (turpmāk – likumprojekta anotācijā) norādīts, ka grozījumi ir nepieciešami, lai izpildītu valdības rīkojumu par pievienošanos Stambulas konvencijai.

Vienlaikus ir jāuzsver, ka likumdevējs, ieviešot konvenciju, ir gājis tālāk, proti, pilnībā radījis sistēmu, kuras ietvaros personas psihiskā integritāte tiek aizsargāta līdzvērtīgi fiziskajai integritātei. Proti, ir ne tikai kriminalizēta vajāšana, bet arī, nenosakot miesas bojājumu raksturu, noteikta atbildība par smaga (KL 125. pants) un vidēji smaga psihiskās integritātes (KL 126. pants) bojājuma nodarīšanu³⁰. Savukārt miesas bojājumu saturu tiesību piemērotājs varēs vērtēt saskaņā ar likuma Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību 3. pielikumu – Kritēriji miesas bojājumu smaguma pakāpes noteikšanai (turpmāk tekstā – Pielikums)³¹. Pielikuma 1. punktā noteikts: “Miesas bojājumiem ir pielīdzināmi arī psihiski traucējumi vai traumas, kas radušās psihisku vai iepriekš minēto iedarbību rezultātā”.

Saskaņā ar Pielikuma 14. 6. punktu pie smagiem miesas bojājumiem pieskaitāms – psihisks traucējums ar hronisku gaitu vai psihiska trauma ar paliekošām sekām, kas būtiski ietekmē personas sociālo adaptāciju. Vidēji smagiem miesas bojājumiem pielīdzināms – psihisks traucējums vai psihiska trauma, kas ilgstoši ietekmē personas adaptāciju (20. 11. punkts).

No Pielikuma var spriest, ka par vieglu psihiskās integritātes bojājumu būtu uzskatāms stāvoklis, kurā cietušajam radīts īslaicīgs no septiņām līdz 21 dienai ilgs psihiskās integritātes traucējums. Likumprojekta anotācijā arī nav norādīts, ka vieglu miesas bojājumu nodarīšana nebūtu attiecināma uz Krimināllikuma 132.¹ pantu. Tas būtu tikai loģiski, jo pretējā gadījumā rastos situācija, ka jebkura atkārtota komunikācija varētu tikt arī iztulkota kā uzbāzīga, nepatīkama un persona varētu vērsties policijā, lai uzsāktu procesu pret personu par vajāšanu.

Tādējādi var secināt, ka Krimināllikuma 132.¹ pants būtu piemērojams tikai gadījumos, kad personai psihiskās vardarbības rezultātā ir radušies īslaicīgi, taču ilgstoši no 7 līdz 21 dienai psihiskās integritātes traucējumi. Tā varētu būt arī viena no tām robežšķirtnēm, kas akūtu (1 – 6) dienām psiholoģisko stāvokli nošķirtu no tāda, kuru

jau eksperti varētu klasificēt kā atbilstošu vieglu miesas bojājumu smaguma pakāpei un tā veidotu Krimināllikuma 132.¹ panta sastāva pazīmi. Proti, šie īslaicīgie psihiskās integritātes bojājumi ir tiešā cēloniskā sakarībā ar faktu, ka upurim bijis pamats baidīties par savu vai savu tuvinieku drošību³², taču nav radušies tādi psihiskās integritātes traucējumi, kas kvalificējami kā vidēji smags vai smags miesas bojājums.

Bailes³³ psiholoģijā tiek skaidrotas kā instinktīva reakcija uz potenciālo apdraudējumu. Tāpēc zināms subjektīvisma elements šajā situācijā pastāv, jo objektīvi izvērtēt, vai personai ir vai nav pamats baidīties, diez vai būtu pilnīgi iespējams. Tomēr nav šaubu, ka būt aizsargātai no nelikumīga citas personas radīta psiholoģiskās integritātes apdraudējuma ir personas tiesība, bet dzīvot, nebaidoties par to, – likumiskā interese.

Kā minēts iepriekš, tad personas tiesības uz fizisko un psiholoģisko integritāti neizriet no Konvencijas 3. vai Latvijas Republikas Satversmes 95. panta, bet gan no personas tiesībām uz privāto dzīvi. Taču jāuzsver, ka arī Latvijas Republikas Satversmes 111. pants aizsargā cilvēka veselību. Par cik raksta mērķis nav analizēt šo normu konstitucionālās piemērošanas robežas, tad uzsvēsim, ka minētajā pantā ietvertā interese ietilpst aizsargājamo pamattiesību tvērumā.

Izdarot kopsavilkumu par Krimināllikuma 132.¹ panta objektu, ir jāuzsver, ka patiesībā likumdevējs ir spēris milzīgu soli Krimināllikuma modernizācijā un faktiski ir radījis jaunu kibernoziēgumu – noziegumi pret personu – kategoriju.

2. Objektīvā puse – vajāšana

Krimināllikuma 132.¹ pantā atbildība noteikta par vairākkārtēju vai ilgstošu citas personas izsekošanu, novērošanu, draudu izteikšanu šai personai vai nevēlamu saziņu ar šo personu, ja tai ir bijis pamats baidīties par savu vai tuvinieku drošību.

Panta dispozīcijā var nodalīt vairākas objektīvās puses konstatēšanai nepieciešamas pazīmes:

- 1) tā noteikti ir darbība;
- 2) darbībai ir jābūt vairākkārtējai vai ilgstošai;
- 3) darbība var būt saistīta ar novērošanu; izsekošanu, nevēlamu saziņu;

- 4) darbībai ir jārada ietekme uz personas psihisko integritāti – proti, cietušajam ir radīts emocionāls pārdzīvojums;
- 5) darbībai ir jābūt cēloniskā sakarā ar bailēm par savu vai tuvinieku drošību;
- 6) jānovērtē, vai tas ir formāla vai materiāla sastāva noziedzīgs nodarījums.

Izanalizēsim visas sešas iepriekšminētās pazīmes.

1. Darbība. Šo nodarījumu noteikti nevar izdarīt ar bezdarbību. Vairākkārtīga zvanīšana un klusēšana arī ir darbība. Tātad darbībai ir jābūt aktīvai, tā var būt informācijas vākšana, komunicēšana, nevēlamas informācijas izplatīšana trešajām personām u. tml.

2. Darbībai jābūt vairākkārtējai vai ilgstošai. Likumprojekta anotācijā norādīts, ka, ja personai tiks izteikti draudi dzīvībai vai draudi nodarīt smagu miesas bojājumu (KL 132. pants), tad pietiek ar šādu vienreizēju draudu izteikšanu³⁴. Domājams, ka nevajadzētu būt lielām problēmām konstatēt, vai darbība ir vienreizēja, vai ar ilgstošu raksturu, jo katra darbība e-vidē atstāj pēdas, kuras, veicot nepieciešamās tehniskās ekspertīzes, ir samērā viegli noteikt.

Tomēr policijas darbinieki diskutē par jautājumu, kā kvalificēt tās darbības, kas, piemēram, regulāri notikušas pirms 2018. gada 1. janvāra, taču pēc šī datuma nav turpinājušās un tad atkal atjaunojušās pēc sešiem mēnešiem, taču bijuši tikai pāris neregulāri nevēlamas saziņas gadījumi. Turklāt cietusī persona nezina, kas abos gadījumos ir saziņas autors, proti, vai tā ir viena un tā pati persona. Taču viņai pārdzīvojumu rada jau pati nevēlamā saziņa. Vai šajā gadījumā būs sasniegts sliekšnis, lai darbību atzītu par vairākkārtēju? Acīmredzot viennozīmīgu atbildi šeit nevar sniegt, tas būs atkarīgs no konkrētās lietas apstākļiem.

3. Darbībai ir jābūt saistītai ar novērošanu, izsekošanu, nevēlamu saziņu. Likumprojekta anotācijā norādīts, ka termins „vajāt” nozīmē:

- 1) sekot (kam), lai to notvertu; dzīties pakaļ;
- 2) uz mācīgi neatlaidīgi vērsties (pie kāda); traucēt, nodarbināt kāda prātu, domas.

Piemēram, Austrālijas Viktorijas pavalsts likuma 21 (A) 2 pantā, definējot kibervajāšanu, uzskaitītas deviņas darbības, tostarp, izsekošana internetā, nevēlama saziņa, publicējot interneta vietnēs cietušajam piederošu informāciju u. tml. Savukārt Kanādas Federālā likuma 264 (1) pantā³⁵ ir kriminalizēta uzmākšanās (harrasement), kas satur tādas darbības kā izsekošana, atkārtota (tieša vai netieša)

nevēlama saziņa, iesaistīšanās draudīgā rīcībā, kas vērsta pret citu personu. Vācijas Krimināllikuma 238. pants³⁶ saistībā ar vajāšanu paredz atbildību arī par “nelikumīgu personas datu izmantošanu, lai iegādātos preces vai pakalpojumus citas personas vārdā, vai rada nepieciešamību trešajām personām sazināties ar cietušu. ASV Ilinoisas³⁷ pavalsts Kibervajāšanas likums prettiesiskajās darbībās ietver uzbāzīgu komunikāciju, kas var radīt personai emocionālu pārdzīvojumu (emotional distress) vai tādu interneta resursu izveidošanu un uzturēšanu, kas pieejami tādām trešajām personām, kuras veic uzmākšanos vai izsaka draudus.

Latvijā atbildība par nelikumīgām darbībām ar personas datiem, ja ar to radīts būtisks kaitējums, ir paredzēta Krimināllikuma 145. pantā. Savukārt citai personai piederoša pakalpojuma iegūšana tiek atzīta par datorkrāpšanu saskaņā ar Krimināllikuma 177¹. pantu.

Juridiskajā literatūrā termins “vajāšana” skaidrots gan kā dzīšanās pakalpojuma³⁸, gan kā jebkura nevēlama saziņa, kuru apzināti vēlas atklāt uzbrucējs³⁹. Kibervajāšana var būt saistīta ar apmelošanu, neslavas celšanu, digitālās identitātes piesavināšanos, izspiešanu u. c. noziedzīgu rīcību, piemēram, personas kontu bloķēšanu, kredītvēstures dzēšanu⁴⁰ u. tml. Turklāt beidzot likumdevējs ir radījis arī noziedzīga nodarījuma definīciju pusaudžu vidē plaši izplatītajai emocionālajai pazemošanai (cyberbullying).

Eiropas Parlamenta pētījumā⁴¹ norādīts, ka 2014. gadā vecumā no 9-16 gadiem no šādas darbības cietuši 12% bērnu. Latvijas Tiesībsarga biroja pētījumā⁴² par vardarbību jeb mobingu Latvijas skolās norādīts, ka gandrīz visas pētījumā iesaistītās skolas atzinušas, ka mobings sastopams bieži. Nenoliedzami arī šī skolēnu vidū izplatītā darbība ir vērsta pret personas psihisko integritāti. Taču šeit saskatāma arī problēma.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 172². pantā noteikta atbildība par fizisku un emocionālu vardarbību pret bērnu. Taču bērns ir persona līdz 18 gadiem, bet administratīvo un kriminālatbildību piemēro personai no 14. gadu vecuma. Šādā gadījumā tiesai būs svarīgi noteikt emocionālās vardarbības robežu starp administratīvo un kriminālatbildību, jo atbildība jau iestājas tikai par bailēm. Protams, Krimināllikums prasa, lai darbība būtu atkārtota vai ilgstoša. Tomēr arī tādos gadījumos robeža starp administratīvi un krimināli sodāmo vajāšanu nav stingri novilkta.

Tiesībsarga pētījumā⁴³ ir nodalīti trīs mobinga – emocionālās

pazemošanas veidi. Viens no tiem – verbālais (aprunāšana, vārdiska pazemošana, iebiedēšana) noteikti saistīts ar informācijas tehnoloģiju izmantošanu. Taču vēl jau pastāv emocionāla vardarbība darba vietā, ko arī sauc par mobingu, un arī šīs darbības mērķis ir radīt personai bailes, nedrošību, psihiska rakstura pārdzīvojumus.

Juridiskajā literatūrā termins “kibervajāšana” tiek attiecināts arī uz “troļļošanu”, jo arī tās mērķis, izplatot nepatiesu informāciju par kādu personu vai faktu, negatīvi ietekmēt personas psiholoģisko integritāti.

4. Emocionālais pārdzīvojums, kas var radīt bailes. Likumprojekta anotācijā⁴⁴ ir uzsvērts, ka šī ir būtiska Krimināllikuma 132.¹ panta pazīme. Turklāt norādīts, ka jāpastāv objektīviem apstākļiem, kas pamatotu šo drošības apdraudējumu. Arī juridiskajā literatūrā, analizējot šī nodarījuma sastāvu, ir atzīts, ka tieši šī elementa pierādīšana rada vislielākās problēmas. K. Valš⁴⁵ (*Keirsten L. Walsh*) norāda, ka kopš praksē pirmās “vajāšanas” lietas *Queen v Dun* iztiesāšanas, kad tiesa secināja, ka cietušajam ir jābūt “mierā garantijai” gadījumā, ja vien cilvēkam bijis pamats baidīties, ka kāds cits (..) var nodarīt viņam ķermeņa ievainojumu vai citu ļaunumu, šī problēma pastāv. Konkrētajā lietā cietušais deva tiesai zvērestu, ka tiešām viņš izjutis bailes un tiesa to atzina par pietiekamu argumentu.

Taču kā interpretēt likuma normas 4. kritērija pierādīšanai. Likumprojekta anotācijā⁴⁶ norādīts, ka jāpastāv objektīviem apstākļiem, kas liecinātu, ka vajātājs varētu nodarīt kaitējumu upurim vai viņa tuviniekiem. Šeit var rasties problēma, jo, kā jau minēts iepriekš, bailes ir instinktīva reakcija uz jebkuru iespējamu apdraudējumu. Ja atbilstoši normas autoru viedoklim mēs tās saistām tikai ar tādiem objektīviem apstākļiem, kas piemērojami, ja upuris vajātāju pazīst un tas agrāk ir izturējies vardarbīgi, tad, iespējams, tas ir pareizi.

Taču, kā būs “kibervajāšanas” gadījumos, kad personu sāk vajāt cita pilnīgi nepazīstama persona un nevēlama, traucējoša saziņa turpinās ilgstoši, piemēram, vienu gadu, ar noteiktu regularitāti. Vajātājs personai nekādus draudus neizsaka, bet upurim, jau ieraugot šo saziņu, ceļas asinsspiediens un trīc rokas. Vai tādos gadījumos varēsīm teikt, ka cietušajam nav emocionāla pārdzīvojuma?

Autors uzskata, ka šis sliekšnis, kas prasa baiļu par savu vai savu tuvinieku drošību objektīvu pamatojumu, būtu tulkojams daudz plašāk. Proti, ar drošību būtu jāsaprot personas tiesības netraucēti

dzīvot un īstenot savas likumiskās intereses darbā, mājā, e-vidē u. tml. Tā ir vērtība, par kuru Anglijas tiesa Queen v. Dun lēma jau 1722. gadā, ka personai ir tiesības uz “miera garantiju”, ka neviens viņai nenodarīs kaitējumu.

“Kibervajāšanas”⁴⁷ gadījumā draudi ir jāattiecina arī uz bailēm, ko cietušai personai rada nevēlama saziņa kibertelpā. Turklāt to nekādi nevar aprobežot ar draudu izteikšanu personai, tās reputācijai. Vajātājs var sasniegt savu mērķi arī traucējot, bloķējot iespēju izmantot komunikācijas līdzekļus, izmantot kaitīgu ierīci, lai ievadītu upura datorā kompromitējošu informāciju, kā arī veikt citas darbības, lai sasniegtu vajāšanas mērķi u. c. Turklāt ASV Federālais likums⁴⁸ par “kibervajāšanu” atzīst arī darbības, ja persona iegūst informāciju par personu, izmantojot dažādus legāli publiski pieejamus interneta avotus, piemēram, meklēšanas servisus, sociālos tīklus u. tml.

Tomēr kriminālatbildību vienmēr jāpiemēro ultima ratio kā galējo līdzekli, jo ne jau katru nevēlamu komunikāciju vienmēr var kvalificēt kā vajāšanu. Iespējams, ka nevēlama komunikācija ar personu veikta būtībā, lai sasniegtu leģitīmu mērķi, piemēram, atgūtu parādu, bet cietusī persona to uztver kā nelikumīgu psiholoģiskās integritātes ietekmēšanu un vēršas policijā. Īpaši kaitīguma izvērtēšana nepieciešama, jo vajāšana, gan Stambulas Konvencijā, gan Krimināllikumā ieviesta tāpēc, lai cīnītos pret vardarbību pret personu. Tāpēc jāpiekrīt N. Gudnainai, ka, vērtējot šo darbību raksturu kibertelpā, būtu jāpiemēro sekojoši kritēriji:

- 1) Atkārtotība. Arī Likumprojekta anotācijā⁴⁹ norādīts, ka “rīcībai jāietver atkārtoti nozīmīgi notikumi”. Par to, ka “kibervajāšanas” pazīme ir atkārtotība, domstarpību nav. Taču gan tiesību zinātnē, gan arī praksē dalībvalstīm atšķiras viedokļi par to, kā būtu izprotams “atkārtots nozīmīgs notikums”. Spilgts piemērs ir ASV Arkanzasas pavalsts 2014. gada Kodeksa 5-71-229. panta “Vajāšana” (d) 1. A daļa, kur atkārtotība šī nozieguma kontekstā tiek definēta kā: “darbības, kas ir nošķirtas vismaz 36 stundu laikā, bet notiek viena gada laikā”⁵⁰. Šādas situācijas var radīt problēmas “kibervajāšanas” izmeklēšanas procesā, ja būs nepieciešama starptautiskā sadarbība.
- 2) Otra svarīga pazīme ir saistīta ar to, ka nodarījumam ir jābūt vērstam pret personu. Protams, to būs samērā viegli konstatēt, ja notiks klasiska “vajāšana” un tas arī saprotams,

jo nodarījums taču iekļauts sadaļā – nodarījumi pret personas veselību.

“Kibervajāšanas” gadījumā ne vienmēr būs pierādāma cēloņsakarība starp uzbrucēja kaitīgo darbību un cietušā fizisko personību. Piemēram, cietušais ir virtuālas vides “Second life” lietotājs, lietotāji šajā vidē darbojas personificējoties ar grafiskiem attēliem “avatāriem” un vienlaicīgi spēļu platformā darbojas miljoniem abonentu. Šajā platformā uzbrucēja “avatārs” izvaro cietušajam piederošo “avatāru”⁵¹. Vai cits piemērs, kur ļaundaris, izmantojot vietnē Facebook publicētas cietušā fotogrāfijas, atvēra cietušā vārdā vairākus kontus vietnēs Instagram un Tinder. Šajos kontos ievietoja informāciju, ka cietušais ir gatavs par samaksu stāties seksuālās attiecībās⁵². Vai, saņemot šādus pieprasījumus, cietušajam tiek radīts emocionāls pārdzīvojums? Nenoliedzami, taču vai iespējams visos gadījumos konstatēt cēloņsakarību starp darbībām un personas baiļu izjūtu? Tas nebūt nav tik vienoizīmīgs jautājums, un domājams, ka tikai, izmeklējot pirmās lietas, būs redzams, vai tiesībaizsardzības iestāžu pārstāvji jēdzienu “persona” iztulkos ekspresis verbis kā ierakstīts likumā, vai interpretēs plašāk, kā jebkuru tiešu vai netiešu cietušā drošības aspektu. Šeit atkārtoti jāmin termins “psiholoģiskā izvarošana”. Veicot šādu “izvarošanu”, vajātājs vērsas pret personas augstākajām vērtībām – mīlestību, cilvēka pašcieņu⁵³. Savukārt šīs vērtības arī veido personas psiholoģisko integritāti.

- 3) Nākošā pazīme ir saistīta ar likuma noteikumu, proti, “Personai ir bijis pamats baidīties par savu drošību”. Likumprojekta anotācijā skaidrots, ka jāpastāv objektīviem apstākļiem, piemēram, vajātājs jau iepriekš ir izturējies vardarbīgi. Izvērtējot nodarījumus reālā vidē, šī prasība ir pašsaprotama. Tomēr attiecībā uz “kibervajāšanu”, īpaši, ja tā tiks izdarīta no citas jurisdikcijas, šī var kļūt par ļoti nopietnu problēmu. Faktiski no anotācijā minētā, kas raksturo objektīvos apstākļus “kibervajāšanas” gadījumos, var nebūt pat nevienas pazīmes, ne motīvu, ne vardarbības. J. Mishlere (*Joanna Misler*)⁵⁴ norāda, ka praksē “pamata baidīties” (credible threat) pierādīšanas sliekšnis reti tiek sasniegts, jo tikai mazāk par pusi cietušo ir tieši saskārušies ar draudiem

no vajātāja. Tomēr jāatzīmē, ka pēdējā laikā ASV tiesu attieksme pret šo kritēriju ir būtiski mainījusies. Arī vairākās pavalstīs, kur kriminalizēta “kibervajāšana”, pierādījumu sliekšnis attiecībā uz cietušā stāvokli ir būtiski samazināts. Piemēram, iepriekšminētajā Arkanzasas likumā ir teikts, ka pirmās pakāpes vajāšana (smags noziegums) izdarīts, ja cietušais atrodas emocionālā pārdzīvojuma (emotional distress) ietekmē un tam ir bail. Savukārt, lai pierādītu, ka persona atrodas šādā stāvoklī, tam nav obligāti jāapmeklē ārsts. Saskaņā ar Apvienotās Karalistes vajāšanas likumā⁵⁵ noteikto pietiek, ja tiek pierādīts, ka darbība ierobežojusi upura brīvību un uzbrucēja rīcība pastāvīgi rada sajūtu, ka tam ir jāuzmanās. Arī ASV tiesu praksē tiesas ļoti liberāli vērtē pierādījumus saistībā ar “pamata baidīties” izvērtēšanu “kibervajāšanas” lietās, proti, notiesāšanai pietiek ar to, ka pierādīta uzbāzīga, mokoša komunikācija⁵⁶.

- 4) Nozīmīga ir cēloņsakarība starp nodarījumu un pamatotām bailēm kā kaitīgajām sekām. Neviena nodarījuma objektīvā puse nevar pastāvēt bez cēloņsakarības starp vajātāja darbībām un sekām. Taču vai emocionālais pārdzīvojums ir uzskatāms par sekām un kāds būs to pierādīšanas sliekšnis, nedz no anotācijas, nedz panta dispozīcijas nav skaidrs. Iepriekš akcentējam divas pieejas vajāšanas kriminalizēšanai: 1) pietiek ar vajātāja uzvedību, kas ir saistīta ar personas emocionālā miera traucēšanu un 2) mūsu gadījums, kad jāpierāda cietušā reakcija uz vajātāja darbībām.
- 5) Kaitīgās sekas. Emocionāls pārdzīvojums vai pamats baidīties. Likumdevējs pantā nepārprotami norādījis, ka darbības ir sodāmas tikai tad, ja personai ir bijis pamats baidīties. No tā var secināt, ka nodarījumam ir materiāls sastāvs. Grūti iedomāties situāciju, kad emocionālais pārdzīvojums varētu nebūt saistīts ar objektīvām izmaiņām apkārtējā vidē, respektīvi, personas ķermeņa integritātē. Jautājums par pamata baidīties pierādīšanu nav tikai teorētisks. Juridiskā literatūrā ir uzsvērts, ka tieši šis kritērijs gan ASV, gan Eiropas valstīs ir bijis pamatā tam, lai policija neuzsāktu apmēram 50% saņemto “kibervajāšanas” iesniegumu pārbaudi, jo cietušais nespēj pamatot, ka viņam ir pamats baidīties un par ko. Tātad kaut kādas darbības ir notikušas, cietušajam

ir bijusi vairākkārtīga nevēlama komunikācija, taču, vai šī komunikācija ir radījusi pamatu baidīties? Likumā nav paredzēta atbildība par pašu vajāšanas faktu. Tāpēc šeit būtu lietderīgi atgriezties pie jautājuma par viegliem miesas bojājumiem, kuru sliekšnis būtu sasniegts, ja eksperts atzītu, ka personai emocionālā pārdzīvojuma rezultātā tādi radušies. Ja likumdevējs šo kritēriju neprecizēs, var būt tāpat, kā ar “būtiska kaitējuma” noteikšanas problemātiku Latvijas krimināltiesībās, kur tikai retā tiesa šādu kaitējumu ir spējusi pamatot spriedumā.

Secinājumi

1. “Kibervajāšana” ir kvazi-kibernoziegums, kuru izdarot, gan reālajā vidē gan kibertelpā tiek veikta nevēlama saziņa ar personu, un šīs saziņas rezultātā personai rodas emocionāls pārdzīvojums, kas var radīt pamatu baidīties par savu vai tuvinieku drošību.
2. Vajāšanas objekts ir personas psiholoģiskā integritāte. Latvijas Republikas Satversmes 96. pants aizsargā gan personas psiholoģisko, gan fizisko integritāti. No tā izriet, ka personai ir tiesības uz drošību – “miera garantiju” dzīvot un īstenot netraucēti savas likumiskās intereses gan reālā vidē, gan kibertelpā.
3. “Kibervajāšanas” objektīvā puse ir aktīva jebkura e-vidē veikta nelikumīga darbība, kas veikta ar mērķi radīt personai emocionālu pārdzīvojumu un izjust bailes.
4. Kibervajāšanas gadījumā likumā ietvertā prasība vienmēr konstatēt, ka cietušajam ir pamats baidīties, ir pārmērīgi augsts sliekšnis, kas var radīt problēmas šīs normas piemērošanā.
5. Autors uzskata, ka Krimināllikuma 132.¹ pantā ir paredzēts materiāla sastāva nodarījums un likumdevējam būtu vēlams precizēt, ka kriminālatbildība iestājas par vieglu psiholoģiskai integritātei nodarītu miesas bojājumu.

Atsauces

¹ What is erotomania? By Kanna Ingleson 28. August 2017. Pieejams: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/319145.php> [skatīts 09.05.2018].

- ² Stalking by Joel Best. Encyclopedia Britannica. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/stalking-crime> [skatīts 12.05.2018].
- ³ B.B. Haas. The Formation and Viability of Anti-Stalking Laws, 39 Vill. L. Rev. 1387 (1994). Pieejams: <http://digitalcommons.law.villanova.edu/vlr/vol39/iss5/> [skatīts 10.05.2018].
- ⁴ History of stalking. Pieejams: <https://www.britannica.com/topic/stalking-crime> [skatīts 09.05.2018].
- ⁵ Kathleen G. McAnaney, Laura A. Curliss & C.E. Abeyta-Price. From Imprudence to Crime: Anti-Stalking Laws, 68 Notre Dame L. Rev. 819 (1993). Pieejams: <http://scholarship.law.nd.edu/ndlr/vol68/iss4/10> [skatīts 11.05.18].
- ⁶ U.S. Department of Justice. Stalking and domestic violence. The third annual report to Congress, 1998. Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ovw/172204.pdf> [skatīts 12.05.2018].
- ⁷ Cyberstalking and woman: facts and statistics by Alexis A. Moore Pieejams: <https://www.thoughtco.com/cyberstalking-and-women-facts-3534322> [skatīts 12.05.2018].
- ⁸ Bocij, P., & McFarlane, L.. Seven fallacies about cyber stalking. Prison Service Journal, 149(1), 37-42, 2003. Citēts no Michael L. Pitaro Cyber stalking: An analysis of Online Harrasment and intimidation. International Journal of Cyber Criminology Vol 1. issue.2. Pieejams: <http://www.cybercrimejournal.com/pittaroijsccvol1is2.htm> [skatīts 12.05.2018].
- ⁹ Susan W. Brenner. State Cybercrime Legislation in the United States of America: A Survey, 7 Rich. J.L. & Tech 28, 2001. Pieejams: <https://scholarship.richmond.edu/jolt/vol7/iss3/4/> [skatīts 12.05.2018].
- ¹⁰ Legal definition of cyberstalking. Merriam – Webster dictionary. Pieejams: <https://www.merriam-webster.com/legal/cyberstalking> [skatīts 12.05.2018].
- ¹¹ Legal dictionary. Cyberstalking. Pieejams: <https://legaldictionary.net/cyberstalking> [skatīts 12.05.2018].
- ¹² Kanādā jau kopš 1993. gada noteikta kriminālatbildība par jebkuru nevēlamu saziņu, ieskaitot izsekošanu. A Handbook for police and Crown Prosecutors on Criminal Harrasment. Pieejams: <http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/har/part1.html> [skatīts 12.05.2018].
- ¹³ Visas Austrālijas pavalstis kiberizsekošanu ir atzinušas par noziedzīgu nodarījumu, bet Viktorijas pavalsts par smagu noziegumu. Sk. Cyberstalking and the law. FindLaw Australia. Pieejams: <http://www.findlaw.com.au/articles/4793/cyberstalking-and-the-law-.aspx> [skatīts 12.05.2018].
- ¹⁴ Turpat, Michael L. Pitaro
- ¹⁵ Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/stambulas_konvencija_02.11.15.pdf [skatīts 12.05.2018].
- ¹⁶ Van der Aa Suzan. New trends in the criminalization of stalking in EU memberstates. Pieejams: <https://link.springer.com/content/>

- pdf/10.1007%2Fs10610-017-9359-9.pdf [skatīts 12.05.2018].
- ¹⁷ Ar kvazi-kibernozieģumiem apzīmē tādus nodarījumus, kuri pamatā tiek kriminalizēti kā nodarījumi reālā vidē, taču, attīstoties informācijas tehnoloģijām, mainās tikai modi operandi, bet sekas vienmēr iestājas reālā vidē. Tādi nodarījumi ir izspiešana, vajāšana u. c. Līdz ar to procesa virzītājs šādu nodarījumu izmeklēšanā un iztiesāšanā piemēro funkcionālās ekvivalences metodi.
- ¹⁸ Van der Aa Suzanne. International (cyber) stalking. Pieejams: https://pure.uvt.nl/ws/files/1310512/Aa_International_cyberstalking_110216_posprint_embargo_1_y.pdf [skatīts 13.05.2018].
- ¹⁹ Naomi Harlim Goodno. Cyberstalkin, a new crime: Evaluating the effectiveness of current state and Federal laws. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1674176 [skatīts 15.05.2018].
- ²⁰ Usenet ir pasaulē plaši izplatīta diskusiju platforma, kas grupās apvieno personas ar līdzīgām interesēm.
- ²¹ Van der Aa Suzanne. International (cyber) stalking. Pieejams: https://pure.uvt.nl/ws/files/1310512/Aa_International_cyberstalking_110216_posprint_embargo_1_y.pdf [skatīts 13.05.2018].
- ²² Likumprojekta "Grozījumi Krimināllikumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija) 1.3. punkts. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/1995DC23D08AA716C225808E002F9306?OpenDocument#b> [skatīts 15.05.2018].
- ²³ Virtual reality. Pieejams: <https://techterms.com/definition/virtualreality> [skatīts 15.05.2018].
- ²⁴ Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=augmented%20reality> [skatīts 16.05.2018].
- ²⁵ Susan W. Brenner. Cybercrime. Criminal threats from Cyberspace. Praeger, 2010, pp. 3-7.
- ²⁶ Van der Aa Suzanne. International (cyber) stalking. P 4-5. Pieejams: https://pure.uvt.nl/ws/files/1310512/Aa_International_cyberstalking_110216_posprint_embargo_1_y.pdf [skatīts 13.05.2018].
- ²⁷ (18 U.S.C. § 2261A(2)(B) and 18 U.S.C. § 2261A(2)(A))
Citēts no S. Aa -5 lpp.
- ²⁸ Sk. Bensaid v. the UK Application no 44599/98, para 47; Stork v. Germany Application no 61603/00, para 143; Y.F. v. Turkey Application no 24209/94.
- ²⁹ Likumprojekta "Grozījumi Krimināllikumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija) Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/>

Аннотация

В январе 2018 года в Латвии вступили в силу существенные поправки к Уголовному закону и закону О порядке применения Уголовного закона. Эти изменения не только впервые предусматривают ответственность за эмоциональное насилие, но и определяют процедуру оценки эмоционального расстройства, приравнивая его последствия к телесным повреждениям.

В статье автор изучает разновидность преступления “преследование” – киберпреследование. Хотя законодатель в аннотации закона и предусмотрел, что данная статья относится к деяниям, совершенным в киберпространстве, тем не менее, автор выявляет некоторые проблемы, которые могут появиться при применении права правоохранительными органами, в частности, узкое толкование смысла закона. Цель статьи – изучить объект (охраняемый законный интерес) и объективную сторону (*actus reus*) состава преступления – киберпреследование. Автор использует метод сравнительного анализа внешнего и международного регулирования, а также методы юридического толкования, в частности, с целью раскрытия различий между письменным текстом уголовной нормы и тем, что следует понимать в контексте нормы. Автором представлены выводы и предложения по вопросу о применении нормы.

VARDARBĪBA SPORTĀ KĀ SPORTA KRIMINOLOĢIJAS IZPĒTES VIRZIENS*

*Dr. iur. Aldona Kipāne,
Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija*

Abstract

In today's world the nature of violence and prevalence of it are with a high-risk profile and the nature of public safety hazard. According to its structure, violence is not uniform. It has different forms. Violent behaviour often occurs in all areas of human activity. One of such areas is sport. Violence in sport is existing criminological phenomenon, which is determined by complex and hierarchically subordinated factors.

Aim is to describe the criminological aspects of the violence in sports. Research methods: theoretical studies, scientific literature analysis, statistical data analysis, data collection, systematization, analysis and synthesis.

The author concludes that sport criminology should be developed in the framework of criminology in Latvia. Criminological research of sports sphere have to be promoted where the problematics, which occur in modern changing environment and affect sports industry, are analysed more widely and comprehensively. It is of great importance and vital:

- 1) to identify the current situation, as well as to carry out an adequate and independent, and dynamic assessment of violence risks;
- 2) to predict the future development trends of criminal situation;
- 3) to develop preventive mechanism of negative consequences.

Keywords: aggression, criminals, sports criminology, violence,

* Pētījums prezentēts Starptautiskajā zinātniski praktiskajā konferencē "SABIEDRĪBA. CILVĒKS. DROŠĪBA. 2018" 2018. gada 27., 28. aprīlī. Rīgā. Konferences rīkotāji Baltijas Starptautiskā akadēmija, Society for Baltic Security, Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte

Ievads

Pēdējās desmitgadēs sportam pievērs š pastiprinātu uzmanību valsts, sabiedrība un dažādi speciālisti – tostarp kriminologi. Kriminoloģija ir zinātne, kas vienmēr ir atvērta jaunu virzienu izpētei, citu zinātņu novērtējumam, jaunas metodoloģijas apgūšanai un ieviešanai¹. Jāpiekrīt viedoklim, ka sporta tiesībām ir izteikta sociālekonomiska un politiska nozīme. Mūsdienās daudzi cilvēki savā personības pašrealizācijas procesā dzīves jēgu atrod sportā, it īpaši augstu sasniegumu sportā. Tā rezultātā nodarbošanās ar sportu kļūst par pamatprofesiju, kurā par veicamo darbību tiek saņemta noteikta samaksa un atbilstošas sociālās garantijas. Šādu profesionālu sportistu personības iezīmes ir ieguvušas noteiktu individualitāti, kas bieži vien visai krasi atšķiras no citu profesiju pārstāvjiem². Sporta pilnveidošanos ietekmē arvien jauni krimināltiesiska rakstura problēmjaucājumi. Tiek uzskatīts, ka ar sportu saistītā vardarbība (sports-related violence) daudzās valstīs ir kļuvusi par kritisku sociālu problēmu³. Jānorāda, ka pētījumi sporta kriminoloģijas virzienā ir nosacīti nesena prakse, identificējot sporta nozares problemātiskākos virzienus. Pamattēmas sporta kriminoloģijā ir:

- 1) noziedzība profesionālajā sportā;
- 2) vardarbīgā noziedzība sporta vidē;
- 3) sportistu noziedzība;
- 4) narkokriminalitāte un dopings;
- 5) sporta līdzjutēju uzvedības kriminālās izpausmes;
- 6) fiziskās aktivitātes un sporta ietekme uz noziedzības novēršanu;
- 7) fiziskās aktivitātes kā notiesāto personu resocializācijas metode (fiziskās aktivitātes cietumā).

Sporta likuma 1. pants nosaka, ka sports ir visu veidu individuālas vai organizētas aktivitātes fiziskās un garīgās veselības saglabāšanai un uzlabošanai, kā arī panākumu gūšanai sporta sacensībās⁴. Jāatzīst, ka sports ir fiziskās kultūras sastāvdaļa, fiziskās audzināšanas līdzeklis un metode. Tas ir specifisks sabiedrisko attiecību veids, kas vērsts uz iedzīvotāju veselības stiprināšanu un indivīda harmonisku attīstību. Sports pilda socializācijas un indivīda audzināšanas funkciju, tieši fizisko nodarbību procesā izveidojas un izpaužas dažādas starpresoru attiecības. Tiek atzīts, ka sports ir viens no galvenajiem instrumentiem fiziski un morāli veselās nācīgas veidošanai un nacionālās identitātes

apliecināšanai. Pēdējo gadu zinātniskā pētniecība parāda, ka sportā cilvēks izzina sevi, savu būtību, pārvar dabiskās bailes, emocionāli negatīvās sajūtas – vilšanos, bezizeju, slinkumu, vājības u. c. Psihologs Konrāds Lorencs uzskata, ka sports ietver ritualizētu cīņas formu sabiedrības kultūras dzīvē. Dohas deklarācija aicina īstenot jaunas globālas iniciatīvas noziedzības novēršanā, kas pamatojas uz sportu un fiziskajām aktivitātēm. Programma “Line Up Live Up” attīsta noderīgas prasmes sportā un dzīvē. Sports ir nozīmīgs riskam pakļauto jauniešu dzīves prasmes paaugstināšanai, kas viņiem ļauj labāk tikt galā ar ikdienas izaicinājumiem un novērst vardarbību, noziedzību vai narkotiku lietošanu⁵. Sports ir augošs ekonomisks un sociāls fenomens, kas ievērojami sekmē Eiropas Savienības stratēģisko mērķu sasniegšanu attiecībā uz solidaritāti un labklājību. Vienlaikus jāatzīst, ka sportam kā sociālai sistēmai ir arī negatīvas iezīmes.

Sporta attīstības vēsture parāda, ka sports var radīt agresiju, vardarbību, dusmas, naidu, pārkuma sajūtu, nesamierināmu fanu “klanu” izraisītas nekārtības. Virknē pētījumu apstrīdēts viedoklis par sporta nodarbību koriģējošo ietekmi uz kriminālās uzvedības izpaušmēm. Piemēram, pētnieki Mihaels Mesners (*Michael Messner*) un Donalds Sabo (*Donald Sabo*) secināja, ka sportiskās aktivitātes sportistos veido agresivitāti⁶. Kriminologs Dereks Krīgers (*Derek Kreager*), pētot, cik lielā mērā līdzdalība vidusskolas sporta sacensībās veicina vīriešu vardarbību, atklāja, ka amerikāņu futbola spēlētāji un cīkstoņi ievērojami biežāk demonstrē vardarbīgu izturēšanos nekā pusaudži, kuri nesporto⁷. Līdzvērtīgu nostāju atklāj arī psiholoģijas doktors Jevgēņijs Iljins, norādot, ka konfliktēšana un agresivitāte ir nedaudz augstāka sportistiem nekā personām, kuras ar sportu nenodarbojas⁸. Sports bieži ir saistīts ar politiku, intrigām un noziedzību. Vardarbīgā noziedzība ir pati problemātiskākā visas pasaules mērogā, izpaužoties starp personām, sociālajām grupām un slāņiem, nācijām un valstīm. Eiropas sabiedrībā sports saskaras ar jauniem pārbaudījumiem un uzdevumiem, piemēram, komerciālu spiedienu, jauno spēlētāju ekspluatāciju, dopinga, rasismu, vardarbību, korupciju un noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu⁹.

Raksta mērķis ir, pamatojoties uz speciālās literatūras, starpdisciplināriem pētījumiem un prakses materiāliem, izpētīt un novērtēt vardarbības fenomenu sporta sfērā. Mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi: speciālās literatūras izpēte un būtiskāko

faktoru apzināšana saistībā ar pētāmo problēmu. Pētāmās tēmas aktualitāti nosaka fakts, ka Latvijā kriminoloģijas ietvaros nav veikta padziļināta izpēte par vardarbību sportā, tās cēloņiem un veicinošiem apstākļiem, noziedznieka personības kriminoloģisko raksturojumu. Prezentētais raksts ir teorētisks pētījums. Kriminoloģiskās realitātes parādību un likumsakarību izziņai tiek izmantotas vispārējās un speciālās juridiskās izziņas metodes: speciālās un juridiskās literatūras avotu referatīva analīze; aprakstošā metode, detalizēti pētīt pētījuma priekšmetu, statistiskā datu apstrādes metode. Pētījuma bāze ir dažādos pētījumos izdarītie secinājumi, zinātnieku un speciālistu atziņas un viedokļi. Autore apkopo vardarbības kriminoloģiskos problēmaspektus un konstatē šo aspektu kriminoloģiskās teorētiskās un praktiskās ievirzes.

Diskusija un rezultāti

Vardarbība, cietsirdība, agresivitāte un nežēlība ir mūsdienu indivīda, sociālo grupu, valsts un sabiedrības antisociālas iezīmes. Mūslaiku kriminologi, raksturojot noziedzības fenomenu, īpaši nodala vardarbīgo noziedzību, kas aptver vardarbīgā veidā izdarītus nodarījumus. Šādiem noziedzīgiem nodarījumiem raksturīga ļaundabīga agresijas izpausme, kuras mērķis ir nodarīt citam ciešanas vai otra izmantošana, galējā pakāpē – indivīda iznīcināšana. Vardarbība ir līdzeklis noteikta noziedzīga mērķa sasniegšanai.

Jāpiekrīt, ka sarežģītību rada termina “vardarbība” vienotas legālās definīcijas trūkums. Latviešu valodas vārdnīcā “vardarbība” skaidrota kā rupjas varas, fiziska spēka lietošana; nelikumīga piespiešana¹⁰. Speciālajā literatūrā nav vienotības vardarbības definējumā, daudzi autori nenošķir vardarbību no agresijas, citi to saista ar dūsmām, niknumu, postošu rīcību, sadismu, nežēlību un brutalitāti¹¹. Kriminoloģiskā izpratnē agresija tiek definēta kā darbība, kas nodara fizisku ļaunumu vai psihisku traumu apkārtējiem cilvēkiem un kuru pavada spēcīgas, negatīvas emocijas – naidis, naidīgums, neieredzēšana. Masveida agresija izpaužas genocīdā, terora, etnisko un ideoloģisko sadursmju formā¹². Speciālās literatūras analīze parāda, ka sportā identificētas divas agresijas formas:

- 1) kura izriet no konkrētā sporta veida un tā ir nepieciešama,
- 2) kuras mērķis ir kaitēt pretiniekam¹³.

Tiek atzīts, ka agresija ir pastāvējusi vienmēr – agresija ir normāla,

tomēr atšķirība ir tajā, kā indivīds spēj tikt ar to galā, izpaužot sociāli pieņemamā veidā. Ja viena indivīda vajadzības tiek apmierinātas, sagādājot ciešanas citam indivīdam, tad šādu agresijas izpausmi var saukt par vardarbīgu izmantošanu (abuse), no vienas puses, un pārciestu vardarbību (suffered violence), no otras puses¹⁴.

Indivīda agresivitāte bieži ir vardarbības cēlonis. Agresivitāte ir tieksme uz agresīvu uzvedību (lat. *aggressio* – uzbrukums) – destruktīva uzvedība parasti ļaunprātīga; uzbrukums pirmām kārtām cilvēkiem¹⁵. Pamatā agresiju raksturo trīs pieejas:

- agresija kā instinkts;
- agresija kā frustrācijas rezultāts un
- agresija kā apgūta sociāla uzvedība¹⁶. Zināmu izpratni par agresijas izpausmēm varam atrast amerikāņu filozofa un psihoanalītiķa Ēriha Fromma (*Erich Fromm*) analīzē.

Cilvēkus ietekmē ne tikai audzināšana vai sociālie apstākļi, bet arī zemapziņa, kas izpaužas slieksmēs. Ē. Fromms arī nodala vairākas sfēras, kurās izpaužas agresijas veidi, minot gan sportu, gan noziedzību:

- 1) sports – agresīvā potenciāla izlāde, piemēram, cīņas sports, kurā vīrieši, nespēdami īstenot dzīvē savu agresivitāti, to “izspēlē” sportā. Ē. Fromms īpaši min karatē, kurā pretinieki “spēlē nogalināšanu”, tādējādi juzdamies apmierināti pat tikai par to, ka var mācīties nogalināt;
- 2) noziedzība – noziedznieku liela daļa ir nevis “izdevīguma noziedznieki”, bet gan to antisociālās destruktīvās tendences spiež par tādiem būt¹⁷.

Asociētā profesore, Dr. Linda Kēlere (*Linda Keeler*), pētot agresiju sportā (sport aggression) – atļauta vai nesankcionēta – un agresiju dzīvē (life aggression), konstatēja, ka vīrieši abās kategorijās uzrādīja ievērojami augstāku agresivitātes līmeni nekā sievietes¹⁸.

Sanktpēterburgas Valsts universitātes docents Vladimirs Safonovs, analizējot sportistu agresiju, apzinājis, ka tieša agresija ir raksturīga vīriešiem, bet netieša agresija sievietēm¹⁹. Interesi izraisa sportistu aptaujas rezultāti, kas parādīja, ka agresija sportā aplūkojama kā trīs izturēšanās veidi:

- 1) lielākā daļa sportistu (58%) apgalvoja, ka agresija sportā ir svarīgs komponents, sports un agresija ir nesaraujami – neesot agresīvam cīņas sportā, ir grūti uzvarēt pretinieku. Turklāt tika norādīta arī trenera loma, kurš atsevišķās

- situācijās kultivē agresiju;
- 2) samērā neliela daļa (23%) sportistu atzina, ka sports un agresija nav savienojami jēdzieni, tas traucē sportā, agresija sportā ir nosodāma;
 - 3) sportistumazākā daļa (19%) uzskata, ka agresija nepieciešama tikai kādreiz, un trenerim arī jāpiemēro stingrība, iespējams, agresija pret sportistiem, lai tos stimulētu darboties. Pēc šīs sportistu grupas domām, agresijai vajadzētu izpausties kā normālām “sporta dusmām”, to mērķis ir iegūt maksimālu rezultātu. Tomēr agresija nedrīkst izraisīt ievainojumus, nespportisku uzvedību²⁰.

Vardarbība pēc intensitātes var būt saistīta kā ar fizisku sāpju nodarīšanu, tā arī bez fizisku sāpju nodarīšanas, piemēram, sasiešana, ievietošana noslēgtā telpā u. tml.²¹ Vardarbība kā piespiedu metode ir cilvēktiesību, īpaši tiesību uz dzīvību, drošību, cieņu, fizisko un garīgo integritāti, vispārējs pārkāpums. Vardarbība ir visuresošs, plašā mērogā pārstāvēts fenomens, un tās klātbūtne nav atkarīga no kultūras īpatnībām²². Pēc uzbūves vardarbība nav viendabīga, tai ir dažādas formas, saskaņā ar kurām tā tiek iedalīta – fiziskā, psihiskā, emocionālā, sociālā, seksuālā, ekonomiskā, vardarbīga kontrole. Vardarbība var būt: 1) tieša; 2) netieša; 3) sadzīviska; 4) sadistiska; 5) perversa. Vardarbība ir saistāma ar draudošu, fizisku vai psiholoģisku agresiju pret kādu, apdraudot viņa drošību, veselību un/vai labklājību. Vardarbība ir process, lai to pārtrauktu, jānovērš visas agresīvās darbības²³.

Analizējot vardarbības fenomena problemātiku sportā, jāteic, ka tā jau sen ir daļa no sporta elementiem. Prakses materiāli un veiktie pētījumi apliecina, ka vardarbība sportā ir masveida parādība. Turklāt pēdējos gados vardarbība sportā gan spēles laukumā, gan ārpus tā ir uztverta kā sociāla problēma. Vardarbību sportā (sports violence) skaidro kā uzvedību (darbību), kas pārkāpj atsevišķa sporta veida noteikumus, nodara kaitējumu un nav saistīta ar sporta mērķiem un godīgu sportisko konkurenci²⁴. Vairāki pētnieki atzīst, ka atsevišķos sporta veidos agresija ir svarīga un galvenokārt pieņemama sporta aktivitātes sastāvdaļa. Cilvēka agresijai ir vismaz trīs funkcijas: 1) sava mērķa sasniegšana; 2) atslodze; 3) pašrealizācija un pašapliecināšanās. Tai ir vairāki iemesli: 1) lai kontrolētu mērķobjekta uzvedību; 2) lai atriebtos vai taisnīguma vārdā; 3) veicinātu un aizstāvētu savu paštēlu; 4) vēlme pēc asām izjūtām²⁵.

Tiek atzīts, ka sports un fiziskās aktivitātes var nodrošināt efektīvu indivīda personības un sociālo attīstību. Kopā ar acīmredzamajiem fizioloģiskajiem ieguvumiem ir pierādīts, ka sports pastiprina emocionālās un kognitīvās spējas, tostarp pašnovērtējumu un spēju atrisināt problēmas²⁶. Tas var tieši ietekmēt uzvedības riska faktoros, un tādēļ sports var būt noderīga intervences stratēģija, lai mazinātu antisociālu uzvedību. Pastāv viedoklis, ka sports kā fiziskā aktivitāte ir negatīvi saistīts ar trauksmi, negatīvām emocijām un nedrošību²⁷. Instinktu teorija balstās uz pieņēmumu, ka agresīvās uzvedības pamatā ir instinktu darbība, tātad cilvēka uzvedības agresīvās izpausmes ir ģenētiski ieprogrammētas. Cilvēkam ir nepieciešama agresijas izlāde, tādēļ instinktu teorija rekomendē sportu kā mēreni agresīvu darbību agresijas mazināšanai.

Plašsaziņas līdzekļos bieži tiek atspoguļota vardarbīga un agresīva uzvedība, 85-95% gadījumu to veikuši vīrieši. Samērā apjomīgu daļu to paveikuši profesionālie sportisti pret saviem bērniem, vienaudžiem, partneriem un dzīvniekiem²⁸. To varētu skaidrot ar noteiktas dzimumu lomas kultūras apguvi. Vīriešiem patīk sacensties, mēroties spēkiem, parādīt drosmi, tādējādi vīrieši tiek pakļauti vīrišķības normām, kas akcentē agresiju, veiksmi, konkurenci, emocionālo spēku, nevērību, neatkarību un dominējošo stāvokli. Vīriešu un zēnu pieredzes socializācija prasa ievērot šīs normas un lomu, tas arī atspoguļojas sportā. Īpaši kaitīgi un sabiedriski bīstami ir tie gadījumi, kad pārmērīga vardarbība tiek pielietota kā sāncensības stratēģija²⁹.

Kādā veidā tiek kontrolēta vardarbība sportā? Tradicionāli vardarbību sportā kontrolē iekšēji, nosakot sodus spēlē, naudas sodus un noraidīšanu. Ir skaidrs, ka iekšējās kontroles ietvaros nav izdevies efektīvi ierobežot ar sportu saistīto vardarbību. Šīs nepilnības ir radījušas arvien pieaugošu nepieciešamību sabiedrībai kontrolēt sporta spēļu ietvaros notiekošo vardarbību. Vardarbība sportā tiek atzīta par nopietnu sabiedrības problēmu³⁰.

Amerikāņu speciālisti ir izpētījuši un pierādījuši, ka nodarbošanās ar cīņas sporta veidiem, īpaši pusaudžiem, var sekmēt vai izraisīt antisociālu uzvedību. Paaugstināta agresivitāte ir viens no vardarbīgās noziedzības determinantiem. Sports ietver indivīda/indivīdu savstarpējo cīņu, un ir laba platforma agresivitātes izpausmēm. Ilinoisas Valsts universitātes pētnieks Vilberts Markelus Leonards (*Wilbert M. Leonard*) sportā ir identificējis divas agresijas formas:

- 1) instrumentāla agresija – nav emocionāla un uz uzdevumiem orientēta;
- 2) reaktīva agresija – tās pamata sastāvdaļa ir emocijas, un tās mērķis ir kaitējums. Vardarbība ir reaktīvas agresijas iznākums³¹.

Tādējādi jānorāda, ka agresija sportā netiek uztverta kā nepārprotami negatīva. Ja tā ir pamatota ar sporta aktivitātes mērķi, agresija ir ļoti vēlama³². Agresija tiek uzskatīta par nepieciešamu, ja tā notiek saskaņā ar atbilstošā sporta veida noteikumiem. Tam var piekrist, jo atsevišķos sporta veidos ir nepieciešama agresivitāte – uzstājīgs, neatlaidīgs un enerģisks uzvedības stils. Tā ir spēle, sacensība noteikumu ietvaros ar augstu intensitāti, palielinātu fiziskā un garīgā spēka piepūli un vēlmi uzvarēt, bet bez nodoma traumēt pretinieku³³. Savukārt, ja tā neatbilst noteiktā sporta veida noteikumiem, tad šāda rīcība tiek ierobežota un ir sodāma, paredzot atbildību par apzinātu kaitējuma nodarīšanu.

Autore uzskata, ka vardarbība ir personas uzvedība (daudzveidīgas rīcības formas) un arī sarežģīts emocionāls stāvoklis ar izteiktu motivācijas pamatu. Jāatzīst, ka vardarbības pamatā ir daudzu apstākļu kombinācija – vides stimuli, stress, iedzimta impulsivitāte, negatīva pieredze, piemēram, pārciesta vardarbība, atbalsta trūkums, ģimenes konflikti u. c. Var minēt, ka profesors Raids Melojs (*J. Reid Meloy*) vardarbību grupē, ņemot vērā vardarbīgas rīcības pamatu, vai tas ir pašsaglabāšanās (self-preservation) vai varmācība, nežēlība (predation):

- 1) emocionālā vardarbība (affective violence) – vardarbība ir atbilde bailēm vai dusmām, un kaitējums nodarīts aizsargājot sevi;
- 2) varmācīgā vardarbība (predatory violence) – vardarbība ir plānota un saistīta ar emocijām³⁴.

Sporta noteikumu neievērošana tiek uzskatīta par svarīgu faktoru, lai noteiktu sportista nodomu. Jāpiekrīt sporta sociologa Džeija Koakleija (*Jay J. Coakley*) uzskatam: “pārmērīga fiziska spēka lietošanu var uzskatīt par uzvedības novirzi, nevis par sportisku normu. Abu dzimumu atlēti ir tik fokusēti uz savas atlēta identitātes saglabāšanu, tā aizrāvušies ar emocijām un sporta aktivitātēm, ka viņi neievēro samērīguma principu. Nopietns kaitējums var izbeigt sportista karjeru”³⁵. Šajā aspektā interesanti minēt sporta jomas speciālista Mitča Abrama (*Mitch Abrams*) sporta vardarbības modeli

(The Abrams model of sport violence). Tas ietver divus vardarbības veidus:

- 1) nejauša vardarbība (tās mērķis nav kaitēt citiem, bet vērsta uz sportisku mērķi);
- 2) reaktīva vai naidīga vardarbība, kuras īpašs mērķis ir nodarīt kaitējumu citam:
 - a) spontāna, rodas dusmu iespaidā;
 - b) plānota – saistīta ar piedzīvotu neveiksmi³⁶.

Vardarbībai sportā ir daudzveidīgas formas. Piemēram, fiziski aizskārumi, uzbrukumi, seksuāla vardarbība, seksuāla uzmākšanās, psiholoģiska vardarbība var ietvert diskriminācijas elementus, naida motivēta agresija tiek uzskatīta par kvalitatīvi atšķirīgu agresijas formu, kas ietver nodomu kaitēt un kas uzbrucējiem pilda gan simbolisku, gan instrumentālu funkciju³⁷. Vardarbības un agresivitātes fenomenu pēta kā sarežģītu parādību, kas veidojas ne tikai bioloģisko, bet arī sociālo un psiholoģisko faktoru ietekmē. Piemēram, pusaudžu periodā (11-15 gadi) bieži agresija ir daļa no „grupas spēles” ar mērķi nodemonstrēt pieaugušā vājumu, „izsist” viņu no emocionālā līdzsvara. Pusaudži agresiju nereti izmanto arī pieaugušo noniecināšanā, kas veicina viņu pašu atbrīvošanos no pakļautības. Pieaugušais šajā periodā vairs nav autoritāte, kaut arī pusaudzim svarīga identifikācijas tēla lomu pilda slaveni sportisti, aktieri, popzvaigznes u. tml.³⁸

Vardarbība visdažādākajos tās izpausmes veidos ir bīstama un kaitīga, tā izraisa paliekošu, nelabvēlīgu iedarbību gan uz indivīda veselību, attīstību un pilnveidošanos, gan sabiedrības labklājību un veselību. Vardarbība kā nekontrolēta un galēja agresijas forma rada veselības traucējumu vai ciešanas, attīstības traucējumus vai nevēlami ietekmē indivīda turpmāko darbību, kritiskākā gadījumā pat fizisko, psihisko vai sociālo spēju zaudēšanu un personas nāvi. Tās traumatiskās sekas var izpausties upura kognitīvajā sfērā; uzvedībā; fiziskajā veselībā; sociālajā sfērā un emocionālajā sfērā. Vardarbības sekas var radīt gan īslaicīgas, gan ilgtermiņa sekas. Piemēram, vardarbības pētniece Kristiana Sandersona (*Christiane Sanderson*) nodala šādas seksuālas vardarbības ilgtermiņa sekas:

- emocionālās sekas, kas izpaužas kā depresija (pašnāvnieciskas domas un uzvedība, zems pašvērtējums, vainas izjūta, negatīvs paštēls, sevis vainošana) un trauksme (trauksmes lēkmes, bailes, fobijas, dusmas, uzmācības);
- sekas savstarpējās attiecībās (grūtības uzticēties, vājas

- sociālās prasmes, izolācija, atsvešinātības un nedrošības sajūta, grūtības veidot un uzturēt attiecības, grūtības uzņemties vecāku lomu, seksuāla un fiziska viktimizācija);
- pēctraumatiskā stresa sindroma simptomi, kas izpaužas atkārtotā notikušā pārdzīvošanā (uzmācīgas domas, pēkšņi atmiņu uzliesmojumi, murgi), disociatīvos traucējumos un vājās koncentrēšanās spējās;
 - fiziskās sekas, kas izpaužas psihosomatiskās sāpēs (galvassāpes, alerģiskas reakcijas, gastroenteroloģiskas saslimšanas u. tml.) un miega traucējumos;
 - seksuālie traucējumi (uzbudināmības traucējumi, seksuālas fobijas, seksuāla trauksme, neizvēlīgums dzimumattiecībās u. c.);
 - uzvedības traucējumi, piemēram, ēšanas traucējumi (pārēšanās, apetītes trūkums, uzdzīvošana), narkotisko vielu lietošana, pašsakropļošanās (ķermeņa daļu graizīšana, ķermeņa daļu sišana pret priekšmetiem) un pašnāvības mēģinājumi³⁹.

Sports ir vide, kurā izpaužas dažādas emocijas, tām ir nozīmīga loma sportistu darbībā. Jānorāda, ka sporta kriminoloģijas ietvaros vardarbības izpēte aptver plašu izpētes loku:

- 1) sportista (fiziska persona, kura nodarbojas ar sportu un piedalās sporta sacensībās) vardarbīga rīcība sporta laukumā un/vai ārpus tā;
- 2) profesionāla sportista (fiziskā persona, kura uz darba līguma pamata un par nolīgto samaksu gatavojas sporta sacensībām un piedalās tajās) vardarbība;
- 3) sporta jomas darbinieka, kurš veic izglītojošo, tiesneša, metodisko, sportistus vai sporta sacensības apkalpojošo, organizatorisko vai cita veida darbu, vardarbīga rīcība;
- 4) sporta skatītāju, līdzjutēju (fanu) vardarbība un huligānisms.

Vardarbība sportā nav atkarīga no valsts ekonomiskā, politiskā, kultūras, reliģijas un ģeogrāfiskā stāvokļa. Prakses analīze parāda, ka personas, kuras nodarbojas ar sportu, arī var aktīvi piedalīties dažādu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā, ietilpt noziedzīgās organizācijās. Piemēram, Krievijā pagājušā gadsimta 90-tajos gados profesionālais sports kļuva par “noziedzības skolu”. Kultūristu un cīņu sportistu (austrumu cīņas, bokss, džudo, karatē, brīvā cīņa u. c.) iesaiste noziedzīgos grupējumos kļuva par parastu parādību⁴⁰.

Raksturojot sportistus, kuri izdarījuši noziedzīgu nodarījumu (krievu val. преступники-спортсмены) norādīts, ka tiem piemīt fizisks spēks, noteikta psiholoģiska sagatavotība, un nereti tie izdara ļoti smagus un bīstamus noziegumus, kuros izpaužas nekaunība un nežēlība⁴¹. Lietas par sportistu izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem atrodamas arī Latvijas tiesu praksē, piemēram, persona F. pēkšņu dusmu un agresijas vadīta, tīši, vismaz vienu reizi ar dūri iesita personai G. pa sejas kreiso pusi, pēc kā persona G. zaudēja samaņu. Raksturojot personu F., norādīts, ka viņš nodarbojas ar džudo cīņu, sasniedzis ievērojamus rezultātus, piedalījies starptautiskās sacensībās, ir talantīgs un daudzsološs sportists⁴².

Ārvalstu pētnieki secinājuši, ka visizplatītākie sportistu nodarījumi ir vardarbīgie noziedzīgie nodarījumi, samērā bieži novērojama seksuāla rakstura vardarbība. Tādas darbības nereti veic sporta darbinieks, no kura cietušais ir atkarīgs, piemēram, treneris, komandas vadītājs, sporta ārsts. Pētījumu rezultāti liecina, ka šāda uzvedība sporta vidē ir neadekvāti augsta. Piemēram, secināts, 20% koledžu futbola augstākās līgas komandās tiek piesaistīti sportisti, kuriem ir sodāmība. Lielākā daļa no viņiem ir vīrieši, un tas ir saistīts ar vīrieša dzimuma pārsvaru vadītāju statusā gan dzīvē, gan sportā.

Kanādas pētnieki secinājuši, ka seksuāla uzmākšanās un ļaunprātīga izmantošana notiek visos sporta veidos un līmeņos, tostarp bērnu, jauniešu, koledžu, universitāšu un profesionālajā sportā. Secināts, ka 34% sportistes piedzīvojušas vīrieša seksuālu uzmākšanos, bet 12% uzmākušās sievietes⁴³. Saskaņā ar amerikāņu pētnieku datiem studenti sportisti veido 3,3% iedzīvotāju. No tiem 19% ir seksuāla rakstura varmākas, 35% ir vardarbīgi savās ģimenēs. Viens no trīs seksuāla rakstura aizskārumiem tiek izdarīts universitātes pilsētiņā, un to izdara sportists, kā arī secināts, ka studenti sportisti seksuāla rakstura aizskārumus veic sešas reizes biežāk nekā studenti, kuri ar sportu nenodarbojas⁴⁴. Minēto apliecina plašsaziņas līdzekļos izskanējušie seksuālās izmantošanas gadījumi sporta vidē. Pievēršot pasaules mediju uzmanību, ukraiņu izcelsmes vingrotāja T.G. interneta profilā pavēstīja par izvarošanas gadījumu, kas noticis sacensību laikā Štutgartē 1991. gadā, kad sportistei bija 15 gadi. Šajā problēmaspektā jāatzīmē psihodinamiskā teorija, kas nosaka, ka noziedzīgu uzvedību veicina psiholoģiska brieduma trūkums un vāja paškontrolē noteiktās situācijās. Psiholoģiskais briedums nozīmē pilnībā attīstītu Ego un Superego. Psiholoģiski

nobriedis cilvēks spēj aizkavēt tūlītēju apmierinājuma saņemšanu, mīlēt un būt mīlētam kontekstā ar spēju uzturēt ilgstošas seksuālas attiecības un būt sociāli produktīvs⁴⁵.

Sportistu un sporta fanu vardarbība bieži tiek uztverta kā simboliska uzvedība. Piemēram, futbola huligāniem tā ir rituāla vajadzība prezentēt sevi jeb pašprezentācija (self-presentation) un statusa uzlabošana⁴⁶. Tomēr atsevišķos gadījumos šādai vardarbībai var būt arī plānotas vardarbības un pat terora aktu iezīmes.

Latvijā vardarbīgu fanu skaits nav liels, tomēr, organizējot starptautiskos sporta pasākumus, incidentu iespējamība pieaug. Sporta fanus var izmantot ekstrēmiskās organizācijas savu mērķu sasniegšanai⁴⁷. Vardarbības novēršana un sabiedriskās kārtības nodrošināšana sporta arēnās un pilsētas ielās pēc sacensībām kļūst arvien aktuālāka arī Latvijā. Pētījumi Rietumeiropā liecina, ka aktīvo pārkāpēju vecums ir no 18 līdz 25 gadiem. Satrauc tas, ka apmēram 15% no aktīvo nekārtību cēlājiem ir ekstrēmisko grupu dalībnieki⁴⁸.

Atsevišķa problēma ir sportistu un/vai fanu izraisīta vardarbība ģimenē, jo tā ir kļuvusi par sporta pasaules daļu. Lielbritānijā veikts pētījums atklāj saistību starp vardarbību ģimenē un notikušajām futbola spēlēm. Gadījumos, kad vietējā komanda spēlēja un zaudēja, vardarbība ģimenē salīdzinājumā ar dienām, kad spēļu nebija, palielinājās par 38%, bet dienās, kad uzvarēja – palielinājās par 26%. Tika novērota arī tendence, ka nākošajā dienā pēc spēles vardarbības gadījumi ģimenē palielinājās par 11%⁴⁹. Jāsecina, ka ir dažādi sociālie, ekonomiskie un kultūras faktori, kas veicina vardarbību sportā, īpaši attiecībā uz skatītāju vardarbību.

Jānorāda, ka vardarbība sportā ir apjomīga un nozīmīga problēma, kas izpaužas daudzveidīgi. Efektīva prevencijas sistēma būtu viens no veidiem mazināt vardarbības izplatību un negatīvās sekas. Bez efektīvas vardarbības sportā izpētes nav iedomājama tās novēršanas un apkarošanas stratēģija. Tomēr trūkst visaptverošu pārskatu un statistikas datu par vardarbības sportā situāciju Latvijā un Eiropas Savienībā. Tiesībaizsardzības iestādes vienas pašas nevar novērst vardarbības sportā cēloņus⁵⁰. Tādējādi vardarbības sportā novēršanas vektoram jāpamatojas uz sistemātiskiem pētījumiem, iegūto datu analīzi un situācijas analīzi. Vardarbības novēršana un apkarošana jāveic visos līmeņos: metavidē, makrovidē, mezovidē un mikrovidē (pasaule, valsts, reģions, ģimene), tajā iesaistot starptautiskās organizācijas, sporta organizācijas, tiesībaizsardzības iestādes,

citas institūcijas un ieinteresētās personas. Svarīga politiskajā un profesionālajā līmenī ir agrīnā iejaukšanās, to attiecinot gan uz vardarbības veicēju, gan upuri. Vardarbības sportā novēršanai nozīmīgs ir sabiedrības izglītošanas process, mainot sabiedrības attieksmi tā, lai vardarbīga uzvedība tiktu uztverta kā nepieņemama. Tas nozīmē, ka tiek reklamēts viedoklis, ka sports ir vērst uz sabiedrības veselības stiprināšanu un indivīda harmonisku attīstību, veselīgu konkurenci, prieku un jautrību, it īpaši junioru līmenī.

Viens no kriminoloģijas uzdevumiem ir atklāt vardarbīgas uzvedības cēloņus un veicinošos apstākļus. Vardarbīgas uzvedības pētījumiem kriminoloģijā pievērsta liela uzmanība. Postmodernisms ir plašs virziens zinātnē, kas apstrīd universālu patiesību pastāvēšanu un atzīst viedokļa mainību un daudzveidību. To pilnībā varam attiecināt uz kriminoloģijas zinātni. Vardarbīgas uzvedības veidošanos varam izskaidrot, izmantojot teoriju daudzveidību. Apskatīsim tipiskākās teorijas un pieejas. Klasiskā kriminoloģiskā skola balstās uz pieņēmumu, ka katram indivīdam piemīt brīva griba veikt vai neveikt noteiktu darbību. Savukārt pozitīvisma skolas ietvaros pastāv uzskats, ka kriminālā uzvedība ir saistīta ar individuālajiem, iedzimtajiem vai psiholoģiskajiem faktoriem. Sasprindzinājuma teorija skaidro, ka sabiedrības sociālā struktūra, tās spriedze var pamudināt un stimulēt indivīdu izdarīt noziedzīgu nodarījumu.

Mūsdienu sportu raksturo ne tikai augstas fiziskās slodzes ietekme uz organismu treniņu un sacensību laikā, bet arī paaugstināta psihiskā spriedze. Sportisti nereti sacensību laikā nonāk ekstremālās situācijās, kurās jāspēj adaptēties un iemācīties tās pārvarēt, pretējā gadījumā stabili panākumi sacensībās nav iespējami⁵¹. Raksturīgākie riska faktori (īpašības, apstākļi, notikumi dzīvē vai gūtā pieredze, kas statistiski korelē ar vardarbīgas uzvedības rašanos), kas ietekmē vardarbīgu uzvedību ir bioloģiskie, psiholoģiskie un sociālie (kultūras) vides raksturlielumi.

Sociāli situatīvo skaidrojumu teorija nodala divus galvenos faktoros:

- 1) stress, pārslodze sportā, seksuāla rakstura problēmas, zemi ienākumi;
- 2) sociālās normas vardarbīgas rīcības pielietošanā⁵². Piemēram, pagājušajā gadsimtā pētnieku grupa secināja, ka agresija rodas frustrācijas un vilšanās gadījumos. Frustrācija

noved pie agresijas. Ja uz mērķi orientēta uzvedība ir bloķēta, īpaši tīša, patvaļīga, negodīga un nelegitīma uzvedība, tas gandrīz vienmēr noved pie agresijas. Bloks – frustrācija – agresija. Vēlāk tika pierādīts, ka ne vienmēr frustrācija un vilšanās (zaudējot, spēlējot nepietiekami labi, iegūstot ievainojumus, saskaroties ar negodīgumu sacensībā) izraisa agresīvu uzvedību. Drīzāk noslieci uz vardarbīgu rīcību palielina neapmierinātība⁵³. Sociālās anomijas teorija parāda, ka industrializētā sabiedrībā indivīda galvenais mērķis ir iegūt materiālo labumu un panākumus. Kriminālā uzvedība arī parāda, ka indivīds nespēj sasniegt mērķus sociāli akceptētā veidā. Biosociālā kriminoloģija noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un antisociālu uzvedību izskaidro ar abu – bioloģisko un vides faktoru – ietekmi. Diferenciālo saistību teorija norāda, ka kriminālā uzvedība ir apgūta saskarsmes procesā ar citiem cilvēkiem, kas pamatā notiek tuvu personu starpā. Iemācīšanās ietver kriminālās uzvedības tehniku un specifiskus motīvus, dziņas, attieksmi.

Pēdējo gadu pētījumi parāda, ka kriminālo uzvedību nosaka faktoru mijiedarbība – ģenētiskie, bioloģiskie un vides faktori, indivīda audzināšana, ģimenes funkcionēšana un savstarpējās attiecības ģimenē. Apkārtējā vide (fiziskā vide un sociokulturālā vide) ir viens no elementiem, kas ietekmē indivīda socializāciju. Apkārtējās vides uztvere ietekmē veidus, kādā cilvēki mijiedarbojas viens ar otru. Profesors Marks Knaps (*Mark Knapp*) un Judīte Halla (*Judith Hall*) ir aprakstījuši sešas vides uztveres dimensijas: formalitāte, siltums/sirsnība, noslēgtība, draudzīgums/familiaritāte, ierobežojums un attālums/atstatums⁵⁴. Citā aspektā indivīda sociālo mijiedarbību un uzvedību skaidro simboliskais interakcionisms – jebkāda sociālā mijiedarbība notiek ar simbolu – dažādu ar jēgu vai nozīmi apveltītu objektu palīdzību. Indivīdam vienmēr ir simboliska reakcija uz tikpat simbolisku cita indivīda rīcību. Vienas grupas vai kultūras ietvaros kopīga dzīve rada arī kopīgus simbolus. Tomēr cilvēks tos subjektīvi interpretē.

Lielbritānijas pētnieks Pīters Terrijs (*Peter Terry*) un Kanādas speciālists Džons Džeksons (*John Jackson*) norāda, ka ir trīs vardarbības pastiprināšanās avoti:

- 1) sportista referentās grupas ietekme (treneris, komandas biedri, ģimene, draugi);

- 2) spēles struktūra un noteikumu īstenošana;
- 3) fanu, mēdiju, tiesas un sabiedrības attieksme⁵⁵.

Sportisti ir fiziski un psiholoģiski sagatavoti, tas veido indivīda atsevišķās īpašības. Pētot, kādās situācijās var sagaidīt sportista agresīvu uzvedību – personisku neētisku noteikumu pārkāpumu, verbālu un fizisku vardarbību, ir secināts, ka sportisti noteikumu pārkāpumus izdara četru faktoru ietekmē:

- 1) komanda uzvar vai zaudē;
- 2) komanda spēlē savā vai pretinieka laukumā;
- 3) vai spēles rezultātā ir liela atšķirība;
- 4) kādu vietu komanda ieņem tabulā⁵⁶.

Juvenilās noziedzības kriminoloģiskā izpēte apliecina, ka bērni, pusaudži un jaunieši vieglāk pakļaujas pozitīvai un negatīvai ārējās ietekmes iedarbībai. Šie aspekti arī nosaka prevencijas virzienu. Pieredze liecina, ka treneru un arī vecāku pārlieku dedzību, nesavaldību bieži vien pārņem arī jaunais sportists. Tas var atspoģuļoties ne tikai sporta laukumā, bet arī ārpus tā. Nereti skolā ar mobingu nodarbojas bērni, kas ir atzīti skolas sportisti, kuri tādā veidā mēģina uzspiest savu vērtību sistēmu, kurā kāda bērnu grupa neiederas⁵⁷. Sociālās iemācīšanas teorijas atbalstītāji uzskata, ka, ja agresija sportā tiek atbalstīta, tas stiprinās agresīvus ieradumus, vienlaikus samazinot spēju ierobežot, kavēt agresijas izpausmes. Jānorāda, lai varētu izprast un prognozēt sportista uzvedību sporta vidē, ir jāievēro gan psihiskie (kognitīvie un emocionālie), gan fizioloģiskie, gan sociālie kritēriji⁵⁸.

Specifisks vardarbības faktors sportistiem ir personas iekšējais stimuls. Pamatā ir izteikta vēlēšanās būt veiksmīgākam un apmierināt savu “Ego”, kas arī ir galvenais “iekšējā” spiediena faktors. Sportistam kā indivīdam ir vajadzība pēc cieņas. Šo vajadzību apmierināšanai tiek meklēta citu cilvēku ievērība, atzinība, tās izpausme un izaugsmes vajadzības. Indivīds tiecas pēc pašattīstīšanās, pašpiepildīšanās, pašrealizēšanās, pašīstenošanās. Pamatots ir profesora Vitolda Zahara viedoklis, ka noziedznieks ar visu viņa īpašību kopumu ir individualitāte, un, neskatoties uz būtiskām atšķirībām, noziedzniekus var iedalīt grupās (tipos) pēc sociāli demogrāfiskām pazīmēm, izdarītā noziedzīgā nodarījuma rakstura un bīstamības pakāpes⁵⁹. Noziedznieka personība ir negatīvu personisko īpašumu kopums, kas raksturīgs attiecīga veida noziedzniekiem un katram noziedzniekam atsevišķi. Tādējādi

noziedznieka kriminoloģiskais raksturojums tiek analizēts trijos līmeņos: individuālajā, grupu un kopīgajā.

Vardarbīgā noziedznieka profilu var raksturot, ietverot tādas pamatelementus kā:

- personīgās iezīmes – raksturīgas konkrētam cilvēkam un kuras predisponē indivīdu veikt vardarbīgu rīcību. Personības raksturīgās iezīmes tiek definētas kā plaša individuāli psiholoģiska dimensija, kas apraksta personas uzvedības, domu un izjūtu internālās, stabilās un vispārīgās individuālās atšķirības. Iezīmes parādās indivīda aktivitātēs dažādās situācijās un dažādos laika sprīžos⁶⁰. Piemēram, cilvēki, kas dod priekšroku ekstrēmiem sporta veidiem (klinšu kāpšana, zemūdens peldēšana, izpletņlēcšana u. c.) ir izteikti ekstraverti⁶¹. Lielbritānijas pētnieki Deivs Smits (*Dave Smith*) un Sallija Stevarte (*Sally Stewart*) konstatēja, ka vīrieši, kuri ir konkurētspējīgāki, cenšas panākt pārākumu, iegūt priekšrocības un ir orientēti uzvarēt, uzrādīja augstāku seksuālo agresivitāti⁶²;
- sociālais raksturojums – demogrāfiskās pazīmes, sociāli ekonomiskais statuss, sociāli psiholoģiskās un tikumiski morālās īpašības. Pamata elementi ir dzimums, vecums, nacionalitāte, sociāli ekonomiskais statuss. Vardarbīgās noziedzības kontekstā sportistiem-noziedzniekiem ir savdabīgs kriminoloģiskais raksturojums: vīrietis 18-35 gadu vecs, ar augstāko izglītību, neprecējies, nestrādā vai strādā apsardzes jomā; nonācis sarežģītos materiālos apstākļos, kurus cenšas uzlabot noziedzīgā ceļā; pēc temperamenta holēriķis vai sangviniķis⁶³;
- motivācijas raksturojums – cilvēka individuāli psiholoģisko faktoru jeb motīvu kopums, kas ierosina cilvēka aktivitāti (noteiktu uzvedību) un piešķir tai virzību jeb nosaka uzvedības mērķi. Motivāciju raksturo trīs pazīmes: virziens (direction), pūles (effort) un neatlaidība (persistence)⁶⁴. Autore uzskata, ka konkrēta nodarījuma cēlonis ir personības kriminālā motivācija, kas pamatā veidojas divu veicinošo apstākļu grupu ietekmē. Viena grupa formē personības vajadzību, interešu, vēlmju, vērtību orientācijas izkropļojumu un deformāciju, otra grupa saistīta ar nodarījuma situāciju un procesu.

Saistībā ar personas vēlmēm jāatzīmē Stīvena Raisa (*Steven Reiss*) 16 pamatvēlmju teorija. Pamatvēlmes (vara, zinātkāre, neatkarība, statuss, sociālais kontakts, sevis aizstāvēšana, gods, ideālisms,

fiziska aktivitāte, romantika, ģimene, kārtība, ēšana, pieņemšana, miers, krāšana) nav savstarpēji saistītas, ir noturīgas un dzīves laikā īpaši nemainās⁶⁵. Attiecībā uz motivāciju var saskatīt divus avotus: iekšējie motīvi un ārējā motivācija. Šajā gadījumā raksturīgas divas teorijas – Viktora Vruma (*Victor Vroom*) gaidu jeb ekspektācijas teorija, kur par noteicošo tiek pieņemta indivīda subjektīvā situācijas uztvere un novērtējums (Valence-Instrumentality-Expectancy Model). No tā ir atkarīga indivīda lēmumu pieņemšana, rīcība un šīs rīcības rezultāti. Saskaņā ar šo teoriju cilvēki tiecas darboties tā, lai nodrošinātu sev vēlamu rezultātu. Uzvedību nosaka pārliecība, ka ir iespējams noteikts rezultāts (ekspektācija), kas saistīts ar citiem rezultātiem (instrumentalitāti), un personiskā apmierinātība ar šiem rezultātiem (valence)⁶⁶. Deivida Maklelanda (*David McClelland*) sasniegumu motivācijas teorija nosaka, lai arī pamatvajadzības cilvēkiem ir vienādas, virzoties uz augstākajiem vajadzību līmeņiem, parādās individuālās atšķirības, kas nav bioloģiski nosacītas, bet ir atkarīgas no vides, kurā cilvēks dzīvo, kā arī no viņa pieredzes. Saskaņā ar to cilvēkus pamatā motivē trīs galvenās vajadzības – pēc sasniegumiem, varas un attiecībām⁶⁷.

Autore atzīst, ka cilvēka uzvedību ietekmē ļoti daudzi dažādi faktori (bioloģiskie, vides, sociālie, ekonomiskie, kultūras u.c.). Tāpēc cilvēka uzvedība var izpausties kā paša indivīda iniciēta rīcība vai kā atbildes reakcija uz ārēju kairinātāju. Jāakcentē personas vēlmju izpētes nozīme, īpaši to, kuras ir ļoti spēcīgi izteiktas (tās precīzāk parāda rīcības motīvus).

Secinājumi

1. Vardarbība sporta jomā ir eksistējošs kriminoloģisks fenomens. Autore norāda, ka vardarbību sportā nosaka sarežģīti un hierarhiski pakārtoti faktori. Mūsdienu vardarbības raksturs un izplatība rada bīstamību apkārtējo cilvēku normālai līdzās pastāvēšanai. Nozīmīgi un vitāli svarīgi ir apzināt pašreizējo situāciju, kā arī veikt atbilstošu un pastāvīgu vardarbības risku dinamisku novērtēšanu. Nepieciešams prognozēt kriminālo situāciju attīstības tendences nākotnē, vienlaikus attīstot negatīvo seku novēršanas mehānismu.
2. Rakstā piedāvāts šāds vardarbības skaidrojums: vardarbība ir tāda personas kaitējoša rīcība, kas savu mērķu, vajadzību, vēlmju vai iekšējo izjūtu izpaušmes realizēšanai veikta nerēķinoties ar

citas personas tiesībām, drošību un tās rezultātā rada kaitējumu, ciešanas vai šāda kaitējuma vai ciešanu draudus. Turklāt šāda rīcība apkārtējos rada negatīvas izjūtas, bailes un satraukumu par drošību.

3. Latvijā kriminoloģijas ietvaros ir jāattīsta sporta kriminoloģija. Jāveicina sporta jomas kriminoloģiska izpēte, tās ietvaros plašāk un vispusīgāk analizējamas problēmas, kas rodas mūsdienu mainīgajā apkārtējā vidē, ietekmējot sporta nozari. Savukārt, analizējot vardarbības fenomenu, būtu jāpievēršas sporta jomai, parādot to plašākā apmērā, aptverot sportista vardarbību, ar sporta jomu saistīto personu vardarbību un sporta līdzjutēju vardarbīgo rīcību.
4. Sporta kriminoloģija ir teorētiski un praktiski nozīmīga: antisociālā uzvedība un vardarbība sportā ir saistīta ar plašu sociālu un indivīda ģenētisko, psiholoģisko, sociālo, vides un veselības jautājumu loku. Tādējādi dinamiskie un pretrunīgie pasaules attīstības procesi par vienu no aktuālajām prioritātēm izvirza noziedzības, tai skaitā vardarbību sportā, ierobežošanu.

Atsauces

- ¹ Young, J. *The Criminological Imagination*. Cambridge, 2011, Polity Press, p. 100.
- ² Abele, A., Egle, P., Kuznecova, A. Sportista personības veidošanās un attīstība. *Scientific Journal of Riga Technical University The Humanities and Social Science. History of Science and Higher Education*. Volume 20, 2012, pp. 101-107.
- ³ Young, K. Sport and Collective Violence. // *Exercise and Sport Science Review* 19, 1991, pp. 539-587.
- ⁴ Sporta likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 165 (2740), 13.11.2002.
- ⁵ Crime prevention through sports. Pieejams: <https://www.unodc.org/dohadecaration/en/topics/crime-prevention-through-sports.html> (sk. 21.11.2017).
- ⁶ Messner, M.A., Sabo, D. F. *Sex, Violence & Power in Sports: Rethinking Masculinity*. Crossing Press, 1994, p. 90.
- ⁷ Kraeger, D.A. Unnecessary roughness? School sports, peer networks, and male adolescent violence. // *American Sociological Review*, Volume 72, Issue 5, 2007, pp. 705-724.
- ⁸ Ильин, Е.П. *Психология спорта*. СПб.: Питер, 2008, с. 23.
- ⁹ Baltā grāmata par sportu. Luksemburga: Eiropas Kopienu Oficiālo publikāciju birojs, 2007. Pieejams: <http://www.izm.gov.lv/images/sports/Balta-gramata-par-sportu.pdf> (sk. 27.03.2018).

- ¹⁰ Latviešu valodas vārdnīca / autoru kolektīvs. Rīga, Avots, 2013., 1150. lpp.
- ¹¹ Yakeley J., Meloy R.J. Understanding Violence: Does psychoanalytic thinking matter? // *Aggression and Violent Behavior*. Volume 17 (3), 2012, pp. 229–239).
- ¹² Kriminoloģija. Mācību grāmata / zin. red. K. Ķīpēna, A. Vilks. – Rīga, Nordik, 2004., 508. lpp.
- ¹³ Kosiewicz, J. Aggression in Sport. In *Sport and Philosophy: From Ethics to Sport*. – Warsaw, BK Wydawnictwo i Księgarnie, 2010, p. 284-295.
- ¹⁴ Poudžiunas, I. Dusmas un agresija vardarbību pārcietušiem jauniešiem un dusmu pārvaldīšanas programmas efektivitāte. Promocijas darbs. Rīga, Latvijas Universitāte, 2012., 41. lpp.
- ¹⁵ Psiholoģijas vārdnīca / Dr. habil. psihol. G. Breslava redakcijā. – Rīga, 1999., 7. lpp.
- ¹⁶ Terry, P.C. and Jackson J.J. The Determinants and Control of Violence in Sport. // *Quest*, 37 (1), 1985, pp. 27-37.
- ¹⁷ Fromm, E. *The Anatomy of Human Destructiveness*. New York, Holt, Rinehart and Winston, 1973, p. 134.
- ¹⁸ Keeler, L.A. The Differences in Sport Aggression, Life Aggression, and Life Assertion Among Adult Male and Female Collision, Contact, and Non-Contact Sport Athletes. // *Journal of Sport Behavior*, 30 (1), 2007, pp. 57-76.
- ¹⁹ Сафонов, В.К. Агрессия в спорте. СПб., Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003, с. 159.
- ²⁰ Ильин, Е. П. Психология спорта. СПб.: Питер, 2008, с. 113.
- ²¹ Juridisko terminu vārdnīca / autoru kolektīvs I. Krastiņa vadībā. – Rīga, Nordik, 1998., 290. lpp.
- ²² *International Handbook of Violence Research*. Volumes 1. / edited by Heitmeyer W., Hagan J. Netherlands, Kluwer Academic Publishers, 2003, p. 13.
- ²³ O'Mūra, M., Minton, S.Dž. Kā novērst vardarbību skolās. Rokasgrāmata skolotājiem un vecākiem. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2010., 12-13. lpp.
- ²⁴ Terry, P.C. and Jackson, J.J. The Determinants and Control of Violence in Sport. // *Quest*, 37 (1), 1985, pp. 27-37.
- ²⁵ Abrams, M. *Anger Management in Sport. Understanding and Controlling Violence in Athletes*. 2010, Human Kinetics, p. 5.
- ²⁶ Morris, L., Sallybanks J., Willis K. *Sport, Physical Activity and Antisocial Behaviour in Youth*. Canberra, 2003, Australian Institute of Criminology. p. 8.
- ²⁷ Okey, J.L. Human Aggression: The etiology of individual differences. // *Journal of Human Psychology*, 32, 1, 1992, pp. 51–64.
- ²⁸ Wykes, M. & Welsh, K. *Introducing violence, gender, and justice. Violence, gender, and justice (1-8)*. London, 2009, Sage Publications, p. 65.
- ²⁹ Deviance in Sport. Pieejams: <http://sociology.iresearchnet.com/sociology-of-sport/deviance-in-sport/> (sk. 25.09.2017).
- ³⁰ Rains, C.J. *Sports Violence: A Matter of Societal Concern*. Pieejams: <http://scholarship.law.nd.edu/ndlr/vol55/iss5/8> (sk. 19.11.2017).
- ³¹ Leonard, W.M. *A Sociological Perspective of Sport (Third Edition)*. New York, 1988, Macmillan Publishing Company, p. 164.
- ³² Wlazlo, A., Szuszkiewicz, M. and Wlazlo, E. Self-aggression in athletes practicing combat sports – *Physical Education and Sport Magazine*. Pieejams:

- <http://bmsi.ru/doc/9fd98ced-5cf1-4df1-a215-be27837a4f28> (sk. 28.11.2017).
- ³³ Husman, B.F. & Silva, J.M. Aggression in sport: definitional and theoretical considerations, In J. M. Silva, R. S. Weinberg (Eds.), *Psychological foundations of sports*. Champagin, 1984, Human Kinetic, p. 248.
- ³⁴ Meloy, J.R. The empirical basis and forensic application of affective and predatory violence. // *Australian NZ J Psychiatry*, 40, 2006, pp. 539-547.
- ³⁵ Coakley, J. *Sports in Society: Issues and Controversies*. Boston, 2004, McGraw-Hill, p. 47.
- ³⁶ Abrams, M. *Anger Management in Sport. Understanding and Controlling Violence in Athletes*. Human Kinetics, 2010, p. 5.
- ³⁷ Dzelme, I. Naida noziegumu psiholoģiskās sekas – cietušā pieredze un ietekme uz plašāku sabiedrību (Uzbrukums tam, kas es esmu). – Rīga, Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2008., 13. lpp.
- ³⁸ Žīdens, J., Grasis, N., Grāvītis, U., Kaspars, D. Bērnu un pusaudžu trenera rokasgrāmata. – Rīga, Latvijas Treneru tālākizglītības centrs, 2008., 21. lpp.
- ³⁹ Sanderson, C. *Counselling Adult Survivors of Child Sexual Abuse*. London, 2006, Jessica Kingsley Publisher, p. 57-64.
- ⁴⁰ Песков, А.Н. Спорт и противоправное поведения / под. ред. С.В. Алексева. Издательство «Проспект», 2006, с. 18-19.
- ⁴¹ Белецкий, В. В. Криминологическая характеристика и предупреждение преступности среди спортсменов. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/kriminologicheskaya-kharakteristika-i-preduprezhdenie-prestupnosti-sredi-sportsmenov#ixzz4y3TEhLS> (sk. 10.11.2017).
- ⁴² Rīgas rajona tiesas 2013. gada 11. septembra spriedums (arhīva Nr. K33-0481-13, Lietas Nr. 11354024712). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> (sk. 11.09.2017).
- ⁴³ Marks, S., Mountjoy, M., Marcus, M. Sexual harassment and abuse in sport: the role of the team doctor.// *British Journal of Sports Medicine*. Volume 46, №13, 2012, pp. 905-908.
- ⁴⁴ Tarlow, P.E. *Sports Travel Security*. Woburn, 2017, Butterworth-Heinemann Inc, Elsevier, p. 9.
- ⁴⁵ Strika, E. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums: Promocijas darbs. – Rīga, Latvijas Universitāte, 2014., 17. lpp.
- ⁴⁶ Goldstein, J.H. *Sports Violence*. New York, 1984, Springer-Verlag, p. 2.
- ⁴⁷ Voins, V. Rasisma un neiecietības incidenti sportā. RSU 2013. gada Zinātniskās konferences tēzes. 423. lpp. Pieejams: https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Zin%C4%81tnes%20departaments/VIII%20sekcija/rasisma_un_neiecietibas_incidenti_sporta.pdf (sk. 17.11.2017).
- ⁴⁸ Voins, V. Kad sporta līdzjutēju kaislības sit devīto vilni. Latvijas Vēstnesis, Nr.11 (2959), 22.01.2004. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/83373> (sk. 29.10.2017).
- ⁴⁹ Zalmane, K. Football and family violence: Learning from the experience of Great Britain. Pieejams: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2016/09/shsconf_shw2016_00015.pdf (sk. 19.11.2017.)
- ⁵⁰ Baltā grāmata par sportu. Luksemburga: Eiropas Kopienų Oficiālo publikāci-

- ju birojs, 2007., Pieejams: <http://www.izm.gov.lv/images/sports/Balta-grāmatā-par-sportu.pdf> (sk. 27.03.2018).
- ⁵¹ Vazne, Ž. Sporta psiholoģija // no: Psiholoģija 3. Lietišķās jomas. Rīga, Zvaigzne ABC, 2015., 109. lpp.
- ⁵² Gelles, R.J. Contemporary Families: a Sociological view. Sage Publication, 1995, p. 467.
- ⁵³ Sewell, D., Watkins, P., Griffin, M. Sport and Exercise Science: An Introduction. London and New York, Routledge. 2013, p. 307.
- ⁵⁴ Knapp, M. & Hall, J. Nonverbal communication in human interaction. 5th edition. Toronto, 2002, ON: Wadsworth, p. 306.
- ⁵⁵ Terry, P.C. and Jackson J.J. The Determinants and Control of Violence in Sport. //Quest, 37 (1), 1985, p. 32.
- ⁵⁶ Sports Violence / edited J.H. Goldstein Springer-Verlag New York, 1983, New York Inc, p. 128.
- ⁵⁷ Ieteikumi efektīvam darbam agresijas un vardarbības mazināšanai dažādu profilu bērniem. – Rīga, “Attīstības centrs ģimenei”, 2016., 18. lpp.
- ⁵⁸ Weinberg, R., Gould, D. Foundations of sport and exercise psychology. 5th ed. Champaign, IL, 2011, Human Kinetics, p. 110.
- ⁵⁹ Zahars, V. Notiesātie – tauta tautā: Kriminālsodu izpildes problēmas. – Rīga, Zvaigzne ABC, 2005., 86. lpp.
- ⁶⁰ Omārova, S. Cilvēks runā ar cilvēku. – Rīga, Kamene, 2002., 33. lpp.
- ⁶¹ Tok, S. The big Five personality traits and risky sport participation. // Social Behavior and personality, 39 (8), 2011, pp. 1105-1112.
- ⁶² Smith, D. & Stewart, S. Sexual aggression and Sports Partipational. // Journal of Sport Behavior 26 (4), 2003, pp. 384-395.
- ⁶³ Табурченко, П.А. Криминологические особенности насильственной преступности спортсменов. // Право, Вестник Брянского госуниверситета (3), с. 175.
- ⁶⁴ Arnold, J., Silver, J., Patterson, F., Robertson, I., Cooper, C., Burnes, B. Work Psychology: Understanding Human Behaviour in the Workplace. Fourth edition. Harlow, 2005, Pearson Edution Limited, p. 310.
- ⁶⁵ Reiss, S. Who Am I? The 16 Basic Desires That Motivate Our Actions and Define Our Personalities. Penguin, p. 82.
- ⁶⁶ Eerde, W.V., Thierry, H. Vroom's Expectancy Models and Work-Related Criteria: A Meta-Analysis. // Journal of Applied Psychology. Volume 81, No. 5, 1996, pp. 575-586.
- ⁶⁷ Psiholoģija 1. Pamatautājumi – teorijas un pētījumi / autoru kolektīvs. – Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2015., 206.-207. lpp.

Аннотация

В современном мире насилие и его распространенность носит социально опасный характер. Насилие по своей структуре неоднородно, оно имеет разные формы. Насильственное поведение часто встречается во всех сферах человеческой деятельности. Одной из таких сфер является спорт. Насилие в области спорта – это существующий криминологический феномен, который определяется сложными и иерархически подчиненными факторами.

Целью данной статьи является раскрытие криминологических аспектов насилия в спорте. Методы исследования: теоретические исследования, анализ научной литературы, анализ статистических данных, сбор данных, систематизация, анализ и синтез.

Автор приходит к выводу, что в рамках криминологии в Латвии необходимо развивать спортивную криминологию. Необходимо способствовать криминологическим исследованиям в области спорта при более широком и всестороннем анализе проблем, возникающих в меняющейся окружающей среде, влияющих на спортивный сектор. Крайне необходимо и важно:

- 1) изучить текущую ситуацию и провести адекватную и независимую оценку риска насилия;
- 2) прогнозировать тенденции развития криминальной ситуации в будущем;
- 3) разработать механизм предотвращения негативных последствий.

PRETTIESISKAS VAI NEPAMATOTAS BRĪVĪBAS IEROBEŽOŠANAS RADĪTA NEMANTISKĀ KAITĒJUMA ATLĪDZINĀŠANA

Mg. iur. Aldis Kaļva,

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas vieslektors, Latvija

Abstract

In this publication it was research non-pecuniary damages caused by law enforcement agency and its indemnification. As the goal of publication was set to discover and analyse the problem about non-pecuniary damages caused by law enforcement agency and its indemnification and to investigate whether the newly adopted law on Compensation for Damage Caused in Criminal Proceedings and Administrative violations eliminates pre-existing problems with indemnification of non-pecuniary damage caused by law enforcement agency. The raised aim was achieved. It was found, that law on Compensation for Damage Caused in Criminal Proceedings and Administrative Violations eliminates pre-existing problems when courts had problems determining the amount of compensation of non-pecuniary damages in accordance with Civil law article 5. However there are problems with fixed calculation of daily wages in the article 15. of the law on Compensation for Damage Caused in Criminal Proceedings and Administrative violations.

The article uses the systemic, dogmatic and comparative method of studying and analyzing normative acts and court rulings.

Keywords: law enforcement institutions, moral detriment, compensation for damages, daily wage.

Ievads

Šajā rakstā pētīts tiesībaizsardzības iestāžu nepamatotas vai prettiesiskas personas brīvības ierobežošanas radīta nemantiskā kaitējuma jēdziens un pazīmes, kā arī tā atlīdzināšana. Tikai pavisam nesen – 2018. gada 1. martā stājies spēkā Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums,¹ kurš nosaka ar nepamatotu vai prettiesisku

brīvības ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanu, un kurš aizstāj līdz šim spēkā esošo likumu „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”². Jaunpieņemtajā Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā morālā un personiskā kaitējuma jēdzieni aizstāti ar jēdzienu nemantiskais kaitējums, tādēļ rakstā morālā kaitējuma jēdziena vietā lietots nemantiskā kaitējuma jēdziens; savukārt, analizējot tiesu spriedumus lietās, kas tikušas izskatītas līdz 2018. gada 1. martam, lietots jēdziens – morālais kaitējums.

Problēmas aktualitāti pamato arī fakts, ka pēdējos pāris gados ir vērojams krass morālā kaitējuma atlīdzības prasību skaita pieaugums, tostarp arī prasību par morālā kaitējuma atlīdzināšanu, kas radies iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcības rezultātā, kad nepamatoti vai prettiesiski ir tikusi ierobežota personas brīvība.

Izanalizējot Latvijas Tiesu portālā pieejamos anonimizētos tiesu nolēmumus, var secināt, ka 2017. gadā ir tikuši pieņemti vairāki desmiti tiesu nolēmumu lietās par morālā kaitējuma atlīdzību, kas radies iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā³. Šāds pieņemto tiesu nolēmumu skaits gada laikā tik šaurā lietu kategorijā ir vērtējams kā liels, līdz ar to apliecinot tēmas aktualitāti.

Raksta mērķis ir izpētīt likuma „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” un jaunpieņemtā „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” normas, noskaidrojot, vai līdz ar jauna likuma pieņemšanu novērstas iepriekš pastāvošās problēmas morālā kaitējuma atlīdzības noteikšanā, kas radies iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā.

Kā raksta uzdevumi tika noteikti:

- 1) analizēt normatīvos aktus, kas regulē iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarītā nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu;
- 2) veikt atbildības par nemantisko kaitējumu iestāšanās priekšnosacījumu analīzi;
- 3) izpētīt tiesu nolēmumus par tiesību aizsardzības iestāžu nodarītā morālā kaitējuma atlīdzināšanu un veikt to analīzi.

Rakstā galvenokārt izmantotas sekojošas zinātniskās pētniecības metodes: dogmatiskā metode, sistēmiskā metode un salīdzinošā metode. Dogmatiskā metode tiks piemērota, lai iegūtu tiesisko normu juridiskā satura pareizu izpratni. Tā tiks izmantota rakstā izvirzītā mērķa sasniegšanai – uz esošo tiesību normu analīzes bāzes izdarīt zinātniski pamatotus secinājumus, kurus izmantot „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” tiesību normu pilnveidošanas procesā, izstrādājot jaunas tiesību normas vai pārstrādājot jau esošās. Sistēmiskā metode tiks pielietota, analizējot „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” normas kopsakarā ar citiem normatīvajiem aktiem. Salīdzinošā metode tiks izmantota, salīdzinot „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” normas ar likuma „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” tiesību normām.

Rakstā lietoti atslēgvārdi – tiesību aizsardzības iestādes, nemantiskais kaitējums, zaudējumu atlīdzināšana, dienas nauda.

Iestādes, prokuratūras vai tiesas nodarīts nemantiskais kaitējums

Personas tiesības celt prasību par viņai nodarītā nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu, kas radies iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā, kopš 2018. gada 1. marta ir noteiktas „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 1. pantā, kurā ir noteikts, ka privātpersonai ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu par nemantisko kaitējumu, kas tai nodarīts kriminālprocesā iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas vai nepamatotas rīcības dēļ. Lai iestātos likumā noteiktā atbildība par nodarīto nemantisko zaudējumu, ir jākonstatē tādi paši pamati jeb priekšnosacījumi, kādi vajadzīgi atbildībai mantisko zaudējumu atlīdzības formā, bet tieši attiecībā uz nemantisko kaitējumu⁴.

No iepriekš minētā izriet, ka iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā radīta nemantiskā kaitējuma konstatēšanai jānoskaidro:

- 1) neatļauta darbība jeb prettiesiska rīcība;

- 2) nemantiskā kaitējuma esamība;
- 3) cēloņsakarība starp prettiesisko rīcību un morālā kaitējuma rašanos.

Iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskā rīcība, kas var būt pamatā nemantiskā kaitējuma atlīdzībai, var izpausties kā nelikumīga vai nepamatota rīcība. Kā noteikts „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 6. panta pirmajā daļā, iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcība ir uzskatāma par prettiesisku, ja ar šo rīcību pārkāptas tiesību normas, un vēlāk iestājies viens no likumā norādītajiem kaitējuma atlīdzinājuma tiesiskajiem pamatiem. Prettiesisku rīcību konstatē ar iestādes, kriminālprocesā pilnvarotas amatpersonas vai tiesas nolēmumu. Savukārt, atbilstoši iepriekš minētā panta otrajai daļai, iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcība ir uzskatāma par nepamatotu, ja tās lēmums pieņemšanas brīdī ir atbildis materiālo un procesuālo tiesību normām, taču vēlāk radies kaitējuma atlīdzināšanas tiesiskais pamats.

Iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas vai nepamatotas rīcības rezultātā radītā nemantiskā kaitējuma, kas radies ar nepamatotu vai prettiesisku personas brīvības ierobežošanu, atlīdzināšanas tiesiskie pamati ir:

1. spēkā stājies attaisnojošs tiesas spriedums, ar kuru persona atzīta par nevainīgu un attaisnota visās pret to celtajās apsūdzībās;
2. kriminālprocess pilnībā izbeigts personu rehabilitējošu apstākļu dēļ;
3. spēkā stājies tiesas spriedums, ar kuru persona attaisnota apsūdzībā par kādu no noziedzīgiem nodarījumiem, par kuriem tā saukta pie kriminālatbildības, ja šai personai konkrētā kriminālprocesa gaitā tika piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts procesuāls piespiedu līdzeklis un par noziedzīgu nodarījumu, par kura izdarīšanu persona notiesāta, likums neparedz brīvības atņemšanas sodu;
4. kriminālprocess izbeigts tā daļā personu rehabilitējošu apstākļu dēļ, ja šai personai attiecīgā kriminālprocesa gaitā tika piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts procesuāls piespiedu līdzeklis un kriminālprocess turpinās tā daļā par noziedzīgu nodarījumu, par kura izdarīšanu likums neparedz brīvības atņemšanas sodu;
5. attiecīgajā kriminālprocesā piemērotā ar brīvības atņemšanu saistītā procesuālā piespiedu līdzekļa ilgums pārsniedzis ar

galīgo spriedumu piesprietā brīvības atņemšanas soda ilgumu.

Savukārt gadījumi, kad persona ir tiesīga prasīt iepriekš minētā nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanu, ir:

- piespriests kriminālsods un persona šo sodu izcietusi pilnībā vai daļēji;
- piemērots Kriminālprocesa likumā paredzētais ar brīvības atņemšanu saistītais procesuālais piespiedu līdzeklis;
- piemērots Krimināllikumā paredzētais ar brīvības atņemšanu saistītais medicīniska rakstura piespiedu līdzeklis;
- kriminālprocesa ietvaros piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis – ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē;
- piemērots administratīvais arests un tas pilnībā vai daļēji izpildīts;
- piemērota administratīvā aizturēšana, kas pārsniedza likumā noteikto administratīvās aizturēšanas termiņu⁵.

No iepriekš minētā ir secināms, ka, lai kāda persona būtu tiesīga prasīt ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzību, ir jāpastāv gan kādam no iepriekš minētajiem kaitējuma atlīdzināšanas pamatiem, gan atlīdzināšanas gadījumam.

Izpētot tiesu nolēmumus lietās par nemantiskā kaitējuma atlīdzības piedziņu, kas radies saistībā ar nepamatotu vai prettiesisku personas brīvības ierobežošanu, var konstatēt, ka gandrīz visās apskatītajās lietās iestādes, prokuratūras vai tiesas rīcība, kas bijusi pamatā nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanai, izpaudusies kā nepamatota.

Kā piemēru augstāk izteiktajam apgalvojumam var minēt spriedumu lietā Nr. C27103414⁶, kurā uzskatāmi redzama prokuratūras rīcība, kas ir izpaudusies kā nepamatota. Šajā lietā persona B bija cēlusi prasību pret Ģenerālprokuratūru par morālā kaitējuma atlīdzināšanu par to, ka viņa bez iemesla atradās apcietinājumā 98 diennaktis. Un proti, 2013. gada 11. janvārī persona B tika aizturēta par izdarītu noziegumu pēc Krimināllikuma 175. panta trešās daļas krimināllietā Nr. X un vēlāk atzīta par aizdomās turēto šajā krimināllietā. Kā drošības līdzeklis tika piemērots apcietinājums. Persona B apcietinājumā atradās līdz 2013. gada 19. aprīlim. 2013. gada 31. maijā prokurors C pieņēma lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu pret personu B, jo pirmstiesas izmeklēšanas gaitā neizdevās pierādīt personas B vainu.

Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa personas B prasību apmierināja daļēji un nosprieda piedzīt par labu personai B morālā kaitējuma atlīdzību.

Analizējot iepriekš minēto tiesas spriedumu, var konstatēt, ka prokuroram C bija pamats ierosināt drošības līdzekļa apcietinājuma piemērošanu, jo veicot kratīšanu personas B dzīvoklī, tika atrastas dažas no personai X piederošā dzīvoklī nozagtajām mantām. Līdz ar to prokurora darbības, t. i., lēmuma ierosinājums par personas B apcietināšanu un apcietinājuma pagarināšanu ir bijušas nepamatotas, nevis nelikumīgas, jo lēmumu pieņemšanas brīdī lēmumi atbilda procesuālo tiesību normām, taču vēlāk radās zaudējumu atlīdzināšanas tiesiskais pamats – krimināllietas izbeigšana personu rehabilitējošu apstākļu dēļ.

Tiesu nolēmumos ir konstatējamas atziņas, ka ne vienmēr katrs tiesību aizskārums rada morālo kaitējumu, gluži tāpat, kā ne katra prettiesiska rīcība rada zaudējumus. Tādēļ morālā kaitējuma atlīdzības prasībās cietušajam ir jāpierāda, ka viņam ar konkrēto tiesību aizskārumu ir radītas kaitīgās sekas – morālais kaitējums. Tomēr šāds pienākums atkrīt personām, pret kurām vērstā neatļautā darbība ir izpaudusies kā noziedzīgs nodarījums pret viņu dzīvību, veselību, tikumību, dzimumneaizskaramību, brīvību, godu, cieņu vai pret viņu ģimeni, vai ja viņa ir bijusi nepilngadīga⁷. Šādos gadījumos morālais kaitējums ir prezumējams. „Prezumējot morālo kaitējumu tiek pieņemts, ka konkrēts aizskārums konkrētai personai varētu izraisīt nepamatotas ciešanas”⁸.

Iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiskas vai nepamatotas rīcības rezultātā radītā nemantiskā kaitējuma prezumēšana ir atzīstama par pareizu rīcību, jo, kā secināms no šajā nodaļā iepriekš minētajiem nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanas tiesiskajiem pamatiem, nemantiskā kaitējuma atlīdzība ir paredzēta tikai gadījumos, kad spēkā stājies personu attaisnojošs tiesas spriedums vai kad kriminālprocess izbeigts personu rehabilitējošu apstākļu dēļ, savukārt gadījumos, kad persona faktiski ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, taču nav tikusi saukta pie kriminālatbildības ar notiesājošu tiesas spriedumu, t. i., kriminālprocess izbeigts uz personu nereabilitējošu apstākļu pamata, šai personai nav tiesību saņemt nemantiskā kaitējuma atlīdzinājumu.

Nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma noteikšana

Analizējot līdz 2018. gada 1. martam spēkā esošo likumu „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” var konstatēt, ka tajā nebija noteikti ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanas kritēriji. Morālā kaitējuma atlīdzības apmēru noteica tiesa pēc sava ieskata. Tiesu nolēmuma mērķis ir dot cietušajam taisnīgu apmierinājumu⁹. Gadījumos, kad lieta ir jāizspriež pēc tiesas ieskata, tiesai atbilstoši Civilprocesa likuma 5. panta sestās daļas noteikumiem ir nepieciešams analizēt citās līdzīgās lietās norādītos apsvērumus par atlīdzinājuma apmēru¹⁰. Kā paredz Civilprocesa likuma 193. panta piektās daļas noteikumi, tiesai sprieduma pamatojumā ir jānorāda argumenti, kuru dēļ tā ir uzskatījusi, ka noteiktais morālā kaitējuma atlīdzinājums ir taisnīgs un samērīgs – tāds, kas dod apmierinājumu cietušajai personai un vienlaikus kalpo arī kā līdzeklis pušu samierināšanai un sasniedz ģenerālās prevencijas mērķi¹¹.

Tā kā iepriekš minētajā likumā nebija noteikti nekādi kritēriji, pēc kuriem tiesām vadīties, nosakot atlīdzības apmēru par iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā personai nodarīto morālo kaitējumu, šādus kritērijus var meklēt Latvijas Republikas Augstākās tiesas spriedumos. Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 20. jūnija spriedumā lietā Nr. C27156610¹².

Šajā spriedumā ir norādīts, ka tiesai, nosakot morālā kaitējuma atlīdzības apmēru, ir jāņem vērā un jāsniedz vērtējums šādiem apstākļiem:

- 1) cik nozīmīgas ir ar likumu aizskartās intereses;
- 2) jāizvērtē konkrētā aizskārums smagums, piemēram, salīdzinot gadījumus, kad nevainīga persona tiek saukta pie kriminālatbildības par kriminālpārkāpumu vai arī par smagu noziegumu, tad personai nodarītais morālais kaitējums pēdējā gadījumā būs ievērojami lielāks. Tāpat arī, salīdzinot gadījumu, kad kriminālprocesa laikā personai nav piemērots drošības līdzeklis, ar gadījumu, kad nepamatoti piemērots drošības līdzeklis apcietinājums, utt.;
- 3) jāizvērtē kaitējuma nodarītāja vainas pakāpe, piemēram,

morālā kaitējuma apmēru var iespaidot apstākļi, ka aizdomās turētais vai apsūdzētais piespiests sniegt liecības. Vēl jo vairāk, ja šāda piespiešana saistīta ar vardarbību vai ņirgāšanos;

- 4) cietušā rīcība, piemēram, apsverot jautājumu par lietas izskatīšanu saprātīgos termiņos, vērā ņemams ne tikai procesa ilgums pats par sevi, bet arī lietas sarežģītība, lietas iemesli, kriminālprocesa norise;
- 5) radīto seku neatgriezeniskums, piemēram, ja veselībai nodarīts kaitējums, tad būtisks ir apstākļi, vai tas ir paliekošs vai tomēr novēršams un kādā laika posmā;
- 6) citi būtiski apstākļi, kuriem var būt nozīme morālā kaitējuma taisnīgas atlīdzības noteikšanā.

Analizējot tiesu nolēmumus par iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā radīto morālo kaitējumu atlīdzināšanu, jākonstatē, ka tiesas, nosakot atlīdzināmā morālā kaitējuma apmēru, bieži vien tikai vispārīgi norāda, ka, nosakot morālā kaitējuma apmēru, vērtēja morālā kaitējuma smagumu un sekas, prasītāja personību, nozieguma, par kura izdarīšanu celta apsūdzība un taisīti tiesu nolēmumi, smagumu, bet konkrētu iepriekšminēto apstākļu analīzi attiecībā uz nosakāmā morālā kaitējuma apmēru tā arī neveic (piemēram, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2013. gada 11. decembra spriedums lietā Nr. C27245611¹³; Valmieras rajona tiesas 2014. gada 30. janvāra spriedums lietā Nr. C39045112¹⁴; Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 4. decembra spriedums lietā Nr. C27226313/10¹⁵). Iepriekš minētie apstākļi ir tādi, kas katrā konkrētā gadījumā obligāti ir jāizvērtē un jāņem vērā, nosakot kompensācijas apmēru.

Izpētot tiesu nolēmumus morālā kaitējuma atlīdzinājuma lietās, var secināt, ka nepastāvot likumā noteiktiem konkrētiem kritērijiem morālā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanai, netika izveidota vienveidīga tiesu prakse morālā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanai, jo ir konstatējami gadījumi, kad divās lietās, kurās ir gandrīz vai identiski lietas apstākļi, tiesu piesprieš morālā kaitējuma atlīdzības apmēri ir atšķirīgi.

Piemēram, šādas atšķirības konstatējamas, salīdzinot Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2014. gada 11. aprīļa spriedumu lietā Nr. C04209812¹⁶ (turpmāk tekstā – lieta Nr. 1) un Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 27. februāra

spriedumu lietā Nr. C27248312¹⁷ (turpmāk tekstā – lieta Nr. 2). Abās lietās cietušie ir cēlušī prasības tiesā pret Latvijas valsti Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas personā, par morālā kaitējuma atlīdzības piedziņu. Abās lietās cietušie tika atzīti par aizdomās turētajiem sevišķi smaga nozieguma izdarīšanā un kā drošības līdzeklis viņiem ir ticis piemērots apcietinājums. Cietušais lietā Nr. 1, līdz lietas izskatīšanai tiesā, apcietinājumā pavadīja piecus mēnešus, savukārt cietušais lietā Nr. 2 – deviņus mēnešus. Ar apgabaltiesu spriedumiem cietušie abās šajās lietās ir tikuši atzīti par vainīgiem un notiesāti ar brīvības atņemšanu. Tāpat abās lietās Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta pieņēma spriedumus, ar kuriem personas (būdamas apsūdzēto statusos krimināllietās) tika attaisnotas un tiesas zālē atbrīvotas no apcietinājuma. Lietā Nr. 1 līdz atbrīvošanai apcietinājumā tika pavadīts gads un deviņi mēneši, savukārt lietā Nr. 2 – 1 gads un septiņi mēneši. Tāpat personām abās lietās, kamēr viņi atradās apcietinājumā, bija radušās veselības problēmas. Saskaņot pirmstiesas procesā apcietinājumā pavadīto laiku ar laiku, ko viņi pavadīja apcietinājumā līdz attaisnojošajam tiesas spriedumam, ir secināms, ka lietā Nr. 1 apcietinājumā ir pavadīti divi gadi un divi mēneši, savukārt lietā Nr. 2 – divi gadi un septiņi mēneši.

Kā redzams, abās lietās ir līdzīgi lietas apstākļi, tādēļ būtu tikai loģiski, ja arī tiesas noteiktā morālā kaitējuma atlīdzības apmēri būtu līdzīgi. Taču tiesu nospriestie morālo kaitējumu atlīdzības apmēri ir krasi atšķirīgi. Tā, lietā Nr. 1 ar Rīgas Apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2012. gada 16. maija spriedumu cietušā labā tika piedzīta morālā kaitējuma atlīdzība Ls 4000 (EUR 5691.49) apmērā. Šādu morālā kaitējuma atlīdzības apmēru šajā lietā par pamatotu atzinusi Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta 2014. gada 11. aprīļa spriedumā lietā Nr. C04209812. Savukārt lietā Nr. 2 ar Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 27. februāra spriedumu cietušā labā tika piedzīta morālā kaitējuma atlīdzība Ls 2500 (EUR 3557.18).

Var secināt, ka aptuveni identiskos apstākļos abos spriedumos noteiktie morālā kaitējuma atlīdzības apmēri atšķiras gandrīz par 40%.

Lai noskaidrotu, vai ar jaunpieņemto „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumu” ir novērsta iepriekš aprakstītās problēmas

morālā kaitējuma atlīdzināšanas apmēra noteikšanā, pievērsīsimies sīkākai likuma normu analīzei. Jākonstatē, ka atšķirībā no līdz šim spēkā esošā likuma „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”¹⁸, „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā” ir ietverti ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanas kritēriji. Proti, saskaņā ar likuma 15. panta otrajā, trešajā un ceturtajā daļā noteikto fiziskajai personai izmaksā kaitējuma atlīdzību par prettiesisku vai nepamatotu brīvības ierobežošanu divu dienu darba samaksas apmērā par katru dienu (24 stundām), kurā personas brīvība bija ierobežota. Aprēķinot nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēru, ņem vērā kaitējuma atlīdzības tiesiskā pamata iestāšanās brīdī valstī noteikto minimālo mēnešalgu. Vienas dienas darba samaksu aprēķina, dalot valstī noteikto minimālo mēnešalgu kaitējuma atlīdzības tiesiskā pamata iestāšanās brīdī ar 30. Vienas dienas darba samaksu nosaka veselos skaitļos, atmetot ciparus aiz komata.

Līdz ar to „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā” ir novērsta problēma attiecībā uz nepamatotas vai prettiesiskas brīvības ierobežošanas nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanu, jo normatīvajā aktā ir noteikti konkrēti morālā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanas kritēriji.

Turpmāk pievērsīsimies iepriekš minēto kritēriju analīzei. Nemantiskā kaitējuma atlīdzības noteikšanas pamatam tiek izmantots valstī noteiktās minimālās mēnešalgas apmērs. Šādu noteikumu var atzīt par pamatotu, jo tas ir objektīvs nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanas kritērijs.

Pamatots ir arī noteikums, ka par katru dienu (24 stundām), kurā personas brīvība bija ierobežota, tai izmaksā nemantiskā kaitējuma atlīdzību divu dienu darba samaksas apmērā, jo prettiesiska vai nepamatota personas brīvības ierobežošana ir būtisks personas pamattiesību ierobežojums, kam ir nepieciešams pienācīgs nemantiskā kaitējuma atlīdzinājuma apmērs un divu dienu darba samaksa šajā gadījumā spēj šo funkciju pildīt.

Tomēr neatbilstošs ir atlīdzības apmēra noteikšanas kritērijs, saskaņā ar kuru vienas dienas darba samaksu aprēķina, dalot valstī noteikto minimālo mēnešalgu kaitējuma atlīdzības tiesiskā pamata

iestāšanās brīdī ar 30. Nav izprotams, kādēļ likumdevējs, lai noteiktu vienas dienas darba samaksu, ir noteicis kritēriju, ka minimālā mēnešalga ir jādala ar 30, jo kā izriet no Darba likuma¹⁹ 131. panta un 133. panta pirmās daļas, minimālo mēnešalgu veido nostrādāta pilna darba slodze – 40 stundas nedēļā, 160 stundas mēnesī, t. i., piecas darba dienas nedēļā, divdesmit darba dienas mēnesī, nevis trīsdesmit. Minimālā mēnešalga ir samaksa par darba dienām, nevis par visām kalendārajām dienām. No iepriekš minētā ir secināms, ka „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 15. panta ceturtajā daļā ietvertais noteikums vienas dienas darba samaksas aprēķināšanai ir pretrunā ar Ministru kabineta 2015. gada 14. novembra noteikumos Nr. 656 „Noteikumi par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu”²⁰ noteikto minimālo stundas tarifa likmes aprēķināšanas formulu, pēc kuras aprēķināma minimālā vienas dienas darba samaksa. Pēc iepriekš minētās formulas 2018. gadā minimālā vienas dienas darba samaksa par 8 stundu darba dienu nedēļā ir 21.5 eiro, noapaļojot – 22 eiro. Savukārt saskaņā ar „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 15. panta ceturto daļu vienas dienas darba samaksa ir 14.33 eiro, noapaļojot – 14 eiro.

Tā ir būtiska izmaksājamā nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra atšķirība, jo, ja personai četrdesmit dienas nepamatoti ierobežota brīvība, tad, pamatojoties uz „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 15. panta ceturtajā daļā noteikto vienas dienas darba samaksas aprēķinu, personai tiks izmaksāta nemantiskā kaitējuma atlīdzība 1120 eiro apmērā. Savukārt, ja vienas dienas darba samaksa tiktu aprēķināta, pamatojoties uz Ministru kabineta 2015. gada 14. novembra noteikumiem Nr. 656 „Noteikumi par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu”, personai būtu jāizmaksā nemantiskā kaitējuma atlīdzība 1760 eiro apmērā.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, jāatzīst, ka „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma” 15. panta ceturtais daļas pašreizējā redakcija ir nepilnīga un nenodrošina atbilstošu nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra aprēķināšanu.

Secinājumi

1. Nemantiskā kaitējuma atlīdzināšanas pamats ir iestādes, prokuratūras vai tiesas prettiesiska vai nepamatota rīcība. Rīcība ir uzskatāma par prettiesisku, ja ar to ir tikušas pārkāptas tiesību normas, bet par nepamatotu – ja tā ir atbildusi tiesību normām, taču vēlāk iestājies viens no „Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā” norādītajiem kaitējuma atlīdzinājuma gadījumiem.
2. Lai konstatētu, vai ar iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgu vai nepamatotu rīcību ir radīts nemantiskais kaitējums, ir jākonstatē:
 - neatļauta darbība jeb prettiesiska rīcība;
 - nemantiska kaitējuma esamība;
 - cēloņsakarība starp prettiesisko rīcību un nemantiskā kaitējuma rašanos.
3. Vēsturiskajā likumā „Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” nebija noteikti kritēriji ar nepamatotu vai prettiesisku personas brīvības ierobežošanu radīta morālā kaitējuma aprēķināšanai. Līdz ar to nebija izveidojusies vienveidīga tiesu prakse, un lietās ar līdzīgiem lietas apstākļiem dažkārt atšķīrās morālā kaitējumu atlīdzības apmēri.
4. Kopš 2018. gada 1. marta Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā ir noteikti konkrēti ar nepamatotu vai prettiesisku brīvības ierobežošanu nodarīta nemantiskā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanas kritēriji.
5. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15. panta ceturtajā daļā noteiktais vienas dienas darba samaksas aprēķins ir pretrunā ar Ministru kabineta 2015. gada 14. novembra noteikumos Nr. 656 „Noteikumi par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu” noteikto minimālās stundas tarifa likmes aprēķinu.
6. Pretrunas novēršanai ir jāizdara grozījums Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 15. pantā, izsakot panta ceturtās daļas

pirmo teikumu šādā redakcijā: „(4) Vienas dienas darba samaksu aprēķina, pamatojoties uz šā likuma 4. panta pirmajā daļā un 5. pantā (ja pilnībā vai daļēji izciests administratīvais arests) minēto nosacījumu iestāšanās brīdī valstī spēkā esošo Ministru kabineta noteikumu par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu”.

Atsauces

- ¹ Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums. 30.11.2017. likums/LV, 252 (6079), 19.12.2017.
- ² Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu. 28.05.1998. likums/LV, 176/178 (1237/1239), 16.06.1998., Ziņotājs, 14, 16.07.1998. Zaudējis spēku.
- ³ Anonimizētu nolēmumu atlase. Pieejams <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [skatīts 14.04.2018.].
- ⁴ Turpat, 23. lpp.
- ⁵ Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums. 30.11.2017. likums/LV, 252 (6079), 19.12.2017.
- ⁶ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 18. jūnija spriedums Lietā Nr. C27103414. Pieejams <http://tiesas.lv/nolemumi> [skatīts 14.04.2018.].
- ⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC – 309/2012, 2012.
- ⁸ Bitāns A., Par morālā kaitējuma izpratni Latvijā. – Latvijas Vēstnesis: Jurista Vārds, Nr. 27 (220), 2001.
- ⁹ Sinaiskis V., Latvijas Civiltiesību apskats. – Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1996., 147. lpp.
- ¹⁰ Juridiskās metodes pamati. 11 soļi tiesību normas piemērošanā. Rakstu krājums. E. Meļķiša zin.red. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2003., 236. lpp.
- ¹¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri, VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs. Balodis R. (Zin. red.). – Rīga: Latvijas Vēstnesis; 2011., 159. lpp.
- ¹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 20. jūnija spriedumā lietā Nr. C27156610.
- ¹³ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2013. gada 11. decembra spriedums lietā Nr. C27245611.
- ¹⁴ Valmieras rajona tiesas 2014. gada 30. janvāra spriedums lietā Nr. C39045112.
- ¹⁵ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 4. decembra spriedums lietā Nr. C27226313/10.
- ¹⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2014. gada 11. aprīļa spriedums lietā Nr. C04209812.
- ¹⁷ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2014. gada 27. februāra spriedums lietā Nr. C27248312.
- ¹⁸ Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas

- rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu. 28.05.1998. likums/LV, 176/178 (1237/1239), 16.06.1998., Ziņotājs, 14, 16.07.1998. Zaudējis spēku.
- ¹⁹ Darba likums. 20.06.2001. likums/LV, 105 (2492), 06.07.2001., Ziņotājs, 15, 09.08.2001.
- ²⁰ Noteikumi par minimālās mēneša darba algas apmēru normālā darba laika ietvaros un minimālās stundas tarifa likmes aprēķināšanu. Ministru kabineta 24.11.2015. noteikumi Nr. 656/LV, 232 (5550), 26.11.2015.

Аннотация

В данной статье исследуется проблематика компенсации и возмещения морального вреда, нанесённого в результате незаконного лишения свободы.

В процессе исследования были выявлены и проанализированы проблемы, связанные с определением размера морального возмещения вследствие противозаконной или неправомерной деятельности учреждения, прокуратуры или суда.

Цель данной статьи – исследовать, устраняет ли новый «Закон о возмещении вреда, нанесённого в уголовном процессе и делопроизводстве об административных нарушениях» имеющиеся проблемы в определении морального ущерба, возникшего в результате противозаконной или неправомерной деятельности учреждения, прокуратуры или суда. Поставленная цель была достигнута: было выявлено, что «Закон о возмещении вреда, нанесённого в уголовном процессе и делопроизводстве об административных нарушениях» устраняет имевшиеся до этого недочёты, когда суд сталкивался с проблемой определения размера морального ущерба согласно статье 5-ой Гражданского закона. Но всё же было выявлено, что в «Законе о возмещении нанесённого вреда в уголовном процессе и делопроизводстве об административных нарушениях» имеется проблема, касающаяся части четвёртой статьи 15-ой Закона о труде о расчёте заработной платы за день.

В статье при исследовании и анализе нормативных актов и постановлений суда использовались системный, догматический и сравнительный методы исследования.

VALSTS TIESĪBU APAKŠNOZARE

TIESU INFORMATĪVĀS SISTĒMAS IZMANTOŠANA PERSONAS DATU AIZSARDZĪBAS TIESĪBU KONTEKSTĀ*

*Mg. iur. Jānis Kāršenieks,
Daugavpils Universitātes doktora studiju programmas
“Juridiskā zinātne” doktorants, Latvija*

Abstract

In the article the author analyzes the problems of protection of personal data of individuals in the judicial information system. In order to understand the essence of the problem, the author of the article analyzes the essence of the right to protection of personal data (data related to criminal offenses, criminal and administrative convictions) of individuals, the purpose of the judicial information system and the procedure and rules for using it of the given system.

The scientific base of this research is the normative acts regulating both subjects of research, and judicial practice.

This article addresses issues that have not previously been investigated. The article specifies the criteria, rules and principles that need to be considered and applied in practice with the judicial information system.

Keywords: personal data, judicial information system, data protection, free flow of personal data, data protection regulation

Ievads

2018. gada 25. maijā ir uzsākta 2016. gada 27. aprīlī pieņemtās Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 27. aprīļa regulas (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula)¹ piemērošana. Regula paredz būtiskas izmaiņas personas datu aizsardzības regulējumā, līdz ar to

* Pētījums prezentēts Starptautiskajā zinātniski praktiskajā konferencē “SABIEDRĪBA. CILVĒKS. DROŠĪBA. 2018” 2018. gada 27., 28. aprīlī. Rīgā. Konferences rīkotāji Baltijas Starptautiskā akadēmija, Society for Baltic Security, Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte

rada vairākas neskaidrības un problēmsituācijas datu pārziņiem.

Vispārīgās datu aizsardzības regulas maksimāli piemērojami sodi līdz pat 20 miljoniem eiro rosina pārziņus pārskatīt līdz šim veikto personas datu apstrādi, to vērtējot gan no personas datu apstrādes veikšanas tiesiskuma, gan arī no informācijas tehnoloģiju jomas skatupunkta. Iepriekš minētais attiecas gan uz datu pārziņiem privātajā sektorā, gan arī uz valsts un pašvaldības iestādēm. Šajā sakarā var norādīt, ka personas datu apstrādes pamatprincipi paliek nemainīgi. Sakarā ar tehnoloģiju attīstību vispārīgā datu aizsardzības regula ievieš stingrākus nosacījumus, kuri jāievēro, veicot personas datu apstrādi. Līdz ar to, ja pārziņi līdz šim brīdim ir pienācīgi, saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto, tajā skaitā tehniskajām un organizatoriskajām prasībām, veikuši personas datu apstrādi atbilstoši paredzētajam mērķim un nepieciešamajā apjomā, tad iepriekš minētās regulas papildu prasību ieviešana neradīs lielas problēmas.

Tomēr, veicot dažāda veida personas datu apstrādi, pārziņi tiesās un Tiesu administrācijā arī šobrīd saskaras ar vairākiem problēmjaudājumiem, jo īpaši gadījumos, kad notiek divu cilvēka pamattiesību sadursme: tiesību saņemt informāciju un tiesību uz savu personas datu aizsardzību, piemēram, ievietojot un glabājot tiesas lēmumus (spriedumus) Tiesu informatīvajā sistēmā² (turpmāk – TIS). Būtisks datu subjekta tiesību uz savu personas datu aizsardzību aizskārums ir konstatējams tiesu un Tiesu administrācijas rīcībā, ievietojot, glabājot, izmantojot un nododot trešajām personām tiesu lēmumus un spriedumus neanonimizētā veidā, proti, ar lietas dalībnieku personas datiem.

Personas datu aizsardzības reglamentējošo normatīvajos aktos noteikto prasību evolūcija un tiesību uz privāto dzīvi aktualitāte norāda uz izvēlētās pētījuma tēmas aktualitāti valstiskā mērogā. Pētījuma mērķis ir izvērtēt šīs rīcības tiesiskumu un atbilstību starptautiskajiem un nacionālajiem normatīvajiem aktiem datu aizsardzības jomā, lai identificētu problēmjaudājumus. Pētījuma uzdevumi: izpētīt tiesības uz privāto dzīvi saistībā ar personas datu aizsardzības pamatprincipiem; analizēt Tiesu administrācijas kā pārziņa veikto personas datu apstrādi Tiesu informatīvajā sistēmā; izpētīt Tiesu administrācijas līdzšinējās personas datu apstrādes prakses vadmotīvus; identificēt neatbilstības Tiesu administrācijas rīcībā, veicot personas datu apstrādi attiecībā uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību un administratīvo pārkāpumu lietās. Pētījuma metodes: analīzes, komparatīvā, induktīvā, deduktīvā un loģiskā metode.

Tiesības uz privāto dzīvi personas datu aizsardzības kontekstā

Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 96. pantu ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves, mājokļa un korespondences neaizskaramību.

Interpretējot Latvijas Republikas Satversmes 96. pantā garantētās tiesības uz privāto dzīvi, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka šīs tiesības ietver dažādus aspektus. Tiesības uz privāto dzīvi nozīmē, ka indivīdam ir tiesības uz savu privāto telpu, iespējami minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās. Tās aizsargā indivīda fizisko un garīgo integritāti, godu un cieņu, identitāti un personas datus. Informācija par personu ietilpst minētā jēdziena saturā³.

Latvijas Republikas Satversmes 89. pants noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. No tā izriet, ka likumdevēja mērķis ir panākt Satversmē ietverto cilvēktiesību harmoniju ar starptautisko tiesību normām. Latvijai saistošās starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse konstitucionālo tiesību līmenī kalpo arī par interpretācijas līdzekli, lai noteiktu pamattiesību un tiesiskas valsts principu saturu un apjomu, ciktāl tas nenoved pie Latvijas Republikas Satversmē ietverto pamattiesību samazināšanas vai ierobežošanas⁴.

Latvijas Republika ir uzņēmusies starptautiskās saistības, kuru mērķis ir personas privātās dzīves, citstarp personas datu, aizsardzība.

Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas⁵ (turpmāk – Konvencija) 8. panta pirmā daļa citstarp paredz, ka ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT), interpretējot Konvencijas 8. pantu, ir atzinusi, ka jēdziena „privātā dzīve” tvērums ir plašs, tas aptver dažādus personas fiziskās un sociālās identitātes aspektus un to nav iespējams izsmeļoši definēt. Informācija par personu un tās datu aizsardzība ietilpst tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību tvērumā. Personas datu aizsardzībai ir izšķiroša nozīme tajā ziņā, lai persona varētu izmantot Konvencijas 8. pantā noteiktās tiesības⁶. Privātās dzīves neaizskaramība un personas datu aizsardzība nostiprināta arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas⁷ 7. un 8. pantā.

Satversmes tiesa jau iepriekš, noskaidrojot Latvijas Republikas Satversmes 96. pantā noteikto pamattiesību saturu kopsakarā ar Konvencijas 8. pantu, ir atzinusi, ka valsts institūcijām ir ne vien

negatīvs pienākums atturēties no jebkādas nepamatotas iejaukšanās tiesībās uz privātās dzīves neaizskaramību, bet arī pozitīvs pienākums veikt šo tiesību aizsardzībai nepieciešamās darbības. Likumdevējam ir jāizveido tāds personas datu aizsardzības mehānisms, kas nodrošinātu to apstrādes noteikumu atbilstību paredzētajam mērķim⁸.

Ar personas privāto dzīvi saistīto vai personas fizisko un sociālo identitāti raksturojošo datu apstrāde (vākšana, uzglabāšana, izpaušana) ietilpst personas tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību tvērumā⁹.

Tādējādi Latvijas Republikas Satversmes 96. pantā noteiktās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību ietver fiziskās personas datu aizsardzību.

Fizisko personu datu aizsardzības pamatprincipi

Saskaņā ar Fizisko personu datu aizsardzības likuma¹⁰ (turpmāk – Datu aizsardzības likums) 2. panta 3. un 4. punktu personas dati ir jebkāda informācija, kas attiecas uz identificētu vai identificējamu fizisko personu, savukārt personas datu apstrāde ir jebkura ar personas datiem veikta darbība, tajā skaitā, personas datu vākšana, glabāšana, izmantošana, nodošana.

Iegūstot, glabājot, izmantojot un nododot datu subjektu personas datus, proti, vārdu, uzvārdu, personas kodu un datu subjektu personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību krimināllietās, kā arī uz tiesas nolēmumu vai tiesas lietas materiāliem, notiek personas datu apstrāde Datu aizsardzības likuma 2. panta 4. punkta izpratnē.

Personas datu apstrāde ir jāveic saskaņā ar Datu aizsardzības likuma 7. pantu, kas paredz, ka personas datu apstrāde ir atļauta, ja tās veikšanai pastāv tiesisks pamats – pastāv vismaz viens Datu aizsardzības likuma 7. panta nosacījums. Papildus, tiesiskā pamata nodrošināšanai, veicot personas datu apstrādi, ir jāievēro arī Datu aizsardzības likuma 10. panta pirmās daļas 2. punkts, saskaņā ar kuru personas datu apstrādi drīkst veikt tikai atbilstoši paredzētajam mērķim un tam nepieciešamajā apjomā.

Datu aizsardzības likuma 12. pants nosaka, ka personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību krimināllietās un administratīvo pārkāpumu lietās, kā arī uz tiesas nolēmumu vai tiesas lietas materiāliem, drīkst apstrādāt tikai likumā noteiktās personas un likumā noteiktajos gadījumos.

Papildus tam, Datu aizsardzības likuma 13.¹ pants paredz, ka personas identifikācijas kodus drīkst apstrādāt vienā no šādiem gadījumiem:

- 1) ir saņemta datu subjekta piekrišana;
- 2) identifikācijas kodu apstrāde izriet no personas datu apstrādes mērķa;
- 3) identifikācijas kodu apstrāde nepieciešama turpmākas datu subjekta anonimitātes nodrošināšanai;
- 4) ir saņemta Datu valsts inspekcijas rakstveida atļauja.

Saskaņā ar Datu aizsardzības likuma 2. panta 9. punktu par personas datu apstrādes (datu subjektu personas datu vākšanas, glabāšanas, izmantošanas, nodošanas) atbilstību Datu aizsardzības likumam ir atbildīgs pārzinis – fiziskā vai juridiskā persona, valsts vai pašvaldību institūcija, kura nosaka personas datu apstrādes mērķus un apstrādes līdzekļus, konkrētajā gadījumā – Tiesu administrācija.

Tiesību uz privātās dzīves neaizskaramību ierobežojumi un to nosacījumi

Tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību var ierobežot, bet ir jāpārbauda, vai ierobežojums ir attaisnojams, proti, vai:

- 1) tas ir noteikts likumā;
- 2) tam ir leģitīms mērķis;
- 3) tas ir samērīgs¹¹.

Lai izvērtētu, vai pamattiesību ierobežojums ir noteikts likumā, jāpārbauda:

- 1) vai likums ir pieņemts, ievērojot normatīvajos aktos paredzēto kārtību;
- 2) vai likums ir izsludināts un publiski pieejams atbilstoši normatīvo aktu prasībām;
- 3) vai likums ir pietiekami skaidri formulēts, lai persona varētu izprast no tā izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tā piemērošanas sekas¹².

Datu aizsardzības likuma 12. pants paredz, ka personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību krimināllietās un administratīvo pārkāpumu lietās, kā arī uz tiesas nolēmumu vai tiesas lietas materiāliem, drīkst apstrādāt **tikai likumā noteiktās personas un likumā noteiktajos gadījumos**.

No iepriekš minētā izriet, ka datu subjektu personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem un sodāmību krimināllietās,

tiesas nolēmumu vai tiesas materiāliem, Tiesu administrācija ir tiesīga apstrādāt neanonimizētā veidā šajā rakstā minētajā gadījumā TIS, ja tas ir noteikts likumā.

Datu aizsardzības likuma 7. panta 3. punkts paredz, ka personas datu apstrāde ir atļauta tikai tad, ja likumā nav noteikts citādi un ja datu apstrāde nepieciešama pārzinim likumā noteikto pienākumu veikšanai. Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 116. pantu personas datus var apstrādāt, tai skaitā pieprasīt, saņemt un izmantot, tādā veidā ierobežojot Latvijas Republikas Satversmes 96. pantā noteiktās tiesības, likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Satversmes tiesa 2010. gada 18. februāra spriedumā lietā Nr. 2009-74-01 norāda, ka Latvijas Republikas Satversmē noteiktās pamattiesības var ierobežot, ja vien ierobežojums ir noteikts ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, tam ir leģitīms mērķis un tas ir samērīgs. Satversmes tiesas 2011. gada 14. marta spriedumā lietā Nr. 2010-51-01 norādīts, ka **tiesību aktiem**, kuros nosaka personas datu aizsardzības garantijas, **ir jāatbilst datu aizsardzības jomas principiem, tajos jāparedz skaidrs mērķis, kura dēļ informācija par personu ir sniedzama, un jānosaka pēc iespējas nepārprotams šīs informācijas apstrādes nolūks, kā arī sniedzamās informācijas apjoms un veids.**

Identiska nostāja ir pausta Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014. gada 29. aprīļa spriedumā lietā *L.H. pret LATVIJU (Iesniegums Nr. 52019/07)* un tās tiesu praksē iedibināto interpretāciju attiecībā uz frāzi „saskaņā ar likumu”¹³.

Likuma Par tiesu varu¹⁴ 28.⁶ panta sestā un septītā daļa deleģē Ministru kabinetam noteikt tiesu informatīvās sistēmas izveidošanas, uzturēšanas un izmantošanas kārtību, kā arī minimālo iekļaujamās informācijas apjomu, ievērojot normatīvajos aktos noteiktos ierobežojumus. Tiesu informatīvajā sistēmā iekļautā informācija ir ierobežotas pieejamības informācija, izņemot judikatūras datubāzi, kurā iekļautā informācija ir vispārpieejama.

Ministru kabineta 2016. gada 20. septembra noteikumu Nr. 618 “Tiesu informatīvās sistēmas noteikumi”¹⁵ (turpmāk – Noteikumi Nr. 618) 8.11.5. apakšpunkts paredz, ka TIS par tiesā izskatāmām lietām un materiāliem iekļauj informāciju par nolēmumu, **norādot nolēmuma datni**, ja nolēmums pieņemts atsevišķa procesuāla dokumenta veidā.

Noteikumu Nr. 618 10. punkts nosaka, ka TIS par krimināllietām

un materiāliem papildus iekļauj šādu informāciju:

- 10.1. datumu, kad krimināllieta vai materiāli saņemti tiesā;
- 10.2. prokuratūru un prokuroru;
- 10.3. atzīmi, ka nav lietisko pierādījumu, vai informāciju par lietiskajiem pierādījumiem;
- 10.4. būtību;
- 10.5. Krimināllikuma (Kriminālkodeksa) pantu vai pantus;
- 10.6. informāciju par drošības līdzekļa piemērošanu, grozīšanu vai atcelšanu, norādot:
 - 10.6.1. tā lēmuma pieņemšanas datumu, ar kuru piemērots, grozīts vai atcelts drošības līdzeklis;
 - 10.6.2. drošības līdzekļa veidu;
 - 10.6.3. lēmuma pieņēmēju;
 - 10.6.4. drošības līdzekļa piemērošanas termiņu;
- 10.7. ja persona tiek notiesāta, informāciju par piemēroto sodu, norādot:
 - 10.7.1. izskatīšanas rezultātu par katru apsūdzības pantu;
 - 10.7.2. piespriedē soda un papildsoda veidu un apmēru;
 - 10.7.3. pārbaudes laiku (ja persona notiesāta nosacīti);
- 10.8. informāciju par soda izpildi:
 - 10.8.1. datumu, kad nolēmums nodots izpildei;
 - 10.8.2. institūciju, kurai nolēmums nodots izpildei;
 - 10.8.3. soda izpildes statusu (piemēram, “izpildīts”) un statusa noteikšanas un izmaiņu datumu.

Likuma “Partiesu varu” 28.⁶ panta sestā un septītā daļa un Noteikumi Nr. 618 neparedz, ka tiesu nolēmumi (lēmumi) un spriedumi TIS jāievieto, jāglabā un jānodod tiesu tiesnešiem, to palīgiem un citiem TIS lietotājiem neanonimizētā veidā ar lietas dalībnieku vārdiem, uzvārdiem, personas kodiem un personas datiem, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību krimināllietās, kā arī uz tiesas nolēmumu vai tiesas lietas materiāliem.

Vienlaikus konstatējams, ka Noteikumi Nr. 618, tai skaitā šo noteikumu 8.11.5. apakšpunkts, nav pietiekami skaidri formulēti, lai persona varētu izprast no tiem izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt to piemērošanas sekas. Līdz ar to konstatējams, ka no analizējamās normas izrietošais pamattiesību ierobežojums nav noteikts ar likumu.

Tāpat vērsama uzmanība uz to, ka Ministru kabinets Noteikumu Nr. 618 8.11.5. apakšpunktā paredzējis, ka TIS par tiesā izskatāmām lietām un materiāliem iekļauj informāciju par nolēmumu, **norādot**

nolēmuma datni, ja nolēmums pieņemts atsevišķa procesuāla dokumenta veidā. Proti, no iepriekš minētā neizriet, ka TIS vispār jāpievieno jebkāda veida nolēmuma datnes, bet gan tajā jāievada (kā noteikumos noteikts, jānorāda) informācija par šo konkrētu pieņemto nolēmumu.

Ikviena pamattiesību ierobežojuma pamatā ir jābūt apstākļiem un argumentiem, kādēļ tas vajadzīgs, proti, ierobežojums tiek noteikts svarīgu interešu – leģitīma mērķa – labad¹⁶.

Likums “Par tiesu varu” un Noteikumi Nr. 618 nesatur informāciju par to, kāpēc TIS lietotājiem jāpievieno un jāpiešķir piekļuve neanonimizētiem tiesu lēmumiem (spriedumiem). Var pieņemt, ka tas darīts ar mērķi nodrošināt vienotu judikatūru – lai ar izveidojušos tiesu praksi un tiesu praksē nostiprinātām atziņām pamatotu savu lēmumu vai spriedumu, noskaidrotu objektīvu patiesību, taisnīgi un objektīvi pieņemtu lēmumu konkrētajā vai līdzīgā lietā, vienotas prakses veidošanai, izmantojot iedibināto judikatūru.

Satversmes tiesa secinājusi, ka, konstatējot pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi, jāizvērtē šā ierobežojuma atbilstība samērīguma principam un tādējādi jānoskaidro:

- pirmkārt, vai likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, t. i., vai ar apstrīdēto normu var sasniegt ierobežojuma leģitīmo mērķi;
- otrkārt, vai šāda rīcība ir nepieciešama, t. i., vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, personas tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem;
- treškārt, vai likumdevēja rīcība ir atbilstoša, t. i., vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par personas tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Ja tiek atzīts, ka tiesību normā noteiktais ierobežojums neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, tad ierobežojums neatbilst arī samērīguma principam un ir prettiesisks¹⁷.

Izvērtējot, vai pamattiesību ierobežojums ir samērīgs, visupirms jāpārlicinās, vai analizējamā norma ir piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai. Tiesību normā noteiktais tiesību ierobežojums ir nepieciešams, ja nepastāv citi līdzekļi, kuri būtu tikpat iedarbīgi un, kurus izvēloties, personu pamattiesības tiktu ierobežotas mazāk¹⁸.

Satversmes tiesas kompetencē ir pārbaudīt, vai nepastāv alternatīvi līdzekļi, kas personām Satversmē noteiktās pamattiesības aizskartu mazāk. Tāpat tiesas kompetencē ir noskaidrot, vai likumdevējs, ierobežojot kādas personas vai personu grupas pamattiesības,

pienācīgi izvērtējis, vai konkrētajā gadījumā nepastāv kādi alternatīvi līdzekļi, kas personām Satversmē noteiktās pamattiesības aizskartu mazāk¹⁹.

Eiropas Savienības tiesa (piemēram, lietā *C-293/12 Digital Rights Ireland Ltd v Minister for Communications, Marine and Natural Resources and Others and Kärntner Landesregierung and Others*²⁰ 133. apsvēruma) norāda, ka Eiropas pamattiesību hartas 52. panta 1. punktā ir prasīts ne tikai tas, ka visiem pamattiesību īstenošanas ierobežojumiem ir jābūt “noteiktiem tiesību aktos”, bet arī ir tas, ka tie jāīsteno, stingri ievērojot samērīguma principu. Proti, tajā samērīgums nav noteikts kā vispārējs Savienības princips, bet, daudz konkrētāk, kā jebkura pamattiesību ierobežojuma būtisks priekšnosacījums.

Iepriekš minētais Eiropas Savienības tiesas spriedums lietā *C-293/12* attiecas ne tikai uz konkrēto tiesas spriedumu, bet gan nostiprina vispārējos principus gadījumiem, kad plānots veikt līdzīgus personas datu saglabāšanas pasākumus un jārēķinās ar risku, ka indivīdi, kuru dati tiks apstrādāti šādā veidā, pārsūdzēs sev likumā uzliktos pienākumus vispirms nacionālā līmenī un visbeidzot arī Eiropas Cilvēktiesību tiesā, norādot, ka šādi datu saglabāšanas pasākumi pārkāpj Eiropas cilvēktiesību deklarācijas 8. pantu.

Papildus iepriekš minētajam 29. panta darba grupas atzinumā Nr. 01/2014 “Par vajadzīguma un samērīguma jēdziena un datu aizsardzības piemērošanu tiesībaizsardzības nozarē”²¹ 2.2. apakšpunktā noteikts, ka gan Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā, gan Eiropas pamattiesību hartā paredzētās tiesības uz datu aizsardzību un tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību ir nepārprotami saistītas. Tā kā Eiropas Savienība un valstu likumdevēji un iestādes, kuru pienākums ir risināt problēmas brīvības, drošības un tiesiskuma telpā ir valsts iestādes, tām jāievēro Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija un tāpēc atbilstīgi Eiropas pamattiesību hartas 52. panta 3. punkta prasībām privātuma jēdziena nozīmei un darbības jomai Eiropas Savienības un valstu likumdevēju un iestāžu, kuru pienākums ir risināt problēmas brīvības, drošības un tiesiskuma telpā kontekstā jābūt tādai pašai, kā paredzēts Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvības aizsardzības konvencijā.

Savukārt, saskaņā ar 29. panta darba grupas atzinuma Nr. 01/2014 “Par vajadzīguma un samērīguma jēdziena un datu aizsardzības piemērošanu tiesībaizsardzības nozarē” 3.20. apakšpunktu atbilstīgi

otrajam Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteiktajam papildkritērijam (samērīguma kritērijam) pasākumam, ar ko ierobežo Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas garantētas tiesības, nevajadzētu būt plašākam nekā vajadzīgs attiecīgā likumīgā mērķa īstenošanai.

Tiesu administrācija, raksturojot situāciju, norāda, ka: *“Sagatavojot lietas iztiesāšanai, tiesām ir nepieciešama pilna piekļuve Sistēmā reģistrētiem datiem, lai veiktu savas tiesās funkcijas – vērtējot pierādījumus, kuriem ir prejudiciāla nozīme vai traucējošo prāvnieku identificēšanai. Tāpat neanonimizētie nolēmumi ir nepieciešami nolēmumu norakstu sagatavošanai atbilstoši Dokumentu juridiskā spēka likuma²² prasībām”*.

Tāpat no Tiesu administrācijas sniegtās informācijas izriet, ka tiesas mērķis, apstrādājot nolēmumu, ir nodrošināt konkrētas lietas izspriešanu, kas ir saistīta ar attiecīgo lietu, vai arī iepazīties ar argumentāciju, kuru tiesa izmantojusi, piemērojot konkrētus normatīvos aktus. TIS esošos nolēmumus tiesas bieži izmanto nolēmumu projektu sagatavošanā un vienotas prakses veidošanā. Vienlaikus autoram sniegtajā atbildē tika iekļauta atsauce uz Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentu, kas norādījis, ka tiesnešiem iespēju robežās ir jāizmanto TIS, lai tiesneši būtu vismaz informēti par līdzīgām lietām un tajās izdarītajiem tiesas apsvērumiem, kā arī par augstākas instances tiesas praksi, noteiktos jautājumos iedibināto judikatūru²³.

Noteikumu Nr. 618 3. punkts nosaka, ka TIS izveidošanas un izmantošanas mērķis ir automatizēt tiesu lietvedības ciklu, nodrošinot vienotu elektronisku informācijas reģistrēšanu, apstrādi, glabāšanu, izmantošanu, pārraidīšanu un pieejamību, nepieciešamās informācijas apmaiņu starp tiesām un iestādēm, informācijas apmaiņu automatizētā režīmā ar citām informācijas sistēmām, kā arī automatizētu statistikas pārskatu sagatavošanu.

Datu aizsardzības likuma 10. panta pirmās daļas 1. un 2. punkts paredz, ka, lai aizsargātu datu subjekta intereses, pārzinis nodrošina:

- 1) godprātīgu un likumīgu personas datu apstrādi un
- 2) personas datu apstrādi tikai atbilstoši paredzētajam mērķim un tam nepieciešamajā apjomā.

Attiecīgi viena no TIS darbības funkcijām ir arī vienotas tiesu prakses veicināšana, dodot iespēju tiesnesim vai tiesneša palīgam, kura amata pienākumos ietilpst nolēmumu projektu sagatavošana, sekot tam, kādi nolēmumi pieņemti līdzīgos gadījumos, tādējādi

nodrošinot tiesiskās paļāvības principa ievērošanu. Ņemot vērā iepriekš minēto, secināms, ka galvenais TIS sistēmā esošo tiesas lēmumu un spriedumu izmantošanas (iegūšana un to tālāka apstrāde) mērķis ir tiesu prakses ievērošana un izmantošana.

Tiesneši un tiesnešu palīgi, gatavojot nolēmumus konkrētajā lietā, izmanto citu tiesnešu tiesu praksi (judikatūru), proti, argumentāciju, tai skaitā normatīvo aktu normu interpretāciju, kas tika izmantota un ņemta vērā izskatot (iztiesājot) konkrētu līdzīgu lietu (gadījumu). **Tiesnesim**, kurš izmanto citas tiesas lēmumus vai spriedumus, lai ar izveidojušos tiesu praksi un tiesu praksē nostiprinātām atziņām pamatotu savu lēmumu vai spriedumu, noskaidrotu objektīvo patiesību, taisnīgi un objektīvi pieņemtu lēmumu konkrētajā vai līdzīgā lietā, vienotas prakses veidošanai izmantojot iedibināto judikatūru, **ne tikai nav nozīmes tam, kāda persona par konkrēto likumpārkāpumu sodīta, bet arī šī informācija (personas dati) vispār nav nepieciešama sava nolēmuma pieņemšanai.**

Var secināt, ka iepriekš minēto mērķi var sasniegt ar datu subjekta tiesību uz savu personas datu aizsardzību mazāk ierobežojošām metodēm (līdzekļiem), proti, TIS sistēmā ievietot, glabāt un izmantot tiesnešu nolēmumu (spriedumu) datnes bez datu subjektu (lietas dalībnieku) personas datiem, proti, bez vārdiem, uzvārdiem, personas kodiem, personas datiem, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem, sodāmību krimināllietās un administratīvo pārkāpumu lietās, kā arī uz tiesas nolēmumu vai tiesas lietas materiāliem.

Tiesu administrācijas argumentācija, ka TIS sistēmā jāglabā tiesu lēmumi (spriedumi) neanonimizēti, lai tiesas darbinieki varētu sagatavot nolēmumu (spriedumu) norakstus atbilstoši Dokumentu juridiskā spēka likuma prasībām, vērtējama kritiski, jo, pirmkārt, šāda datu apstrāde neatbilst Datu aizsardzības likuma 7. pantam, 10. panta pirmās daļas 1. un 2. punktam, 12. pantam; otrkārt, arī tas, ka šāda kārtība atvieglo dokumentu norakstu sagatavošanu, nevar būt tiesisks pamats nihilistiskai attieksmei pret datu subjektu tiesībām uz savu personas datu aizsardzību.

Norakstus var gatavot arī bez nolēmuma (sprieduma) datnē esošajiem personas datiem, ievērojot Dokumentu juridiskā spēka likuma un Ministru kabineta 2010. gada 28. septembra noteikumus Nr. 916 “Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtība”²⁴ noteiktās prasības.

2011. gada 14. marta spriedumā lietā Nr. 2010-51-01 Satversmes tiesa norāda, ka no starptautiskajiem cilvēktiesību aizsardzības

dokumentiem visupirms izriet vispārīgie personas datu aizsardzības pamatprincipi: tiesiskums, taisnīgums, minimalitāte un anonimitāte. Šo principu kontekstā likumdevējam ir konstitucionāli noteikts pienākums pieņemt tādus tiesību aktus, kas garantētu datu drošību, kā arī noteiktu samērīgus ierobežojumus to izmantošanai²⁵.

Tiesiskuma princips ietver nosacījumu, ka personas datu izmantošana un nodošana citiem mērķiem nekā tiem, kuriem dati sākotnēji iegūti, var notikt tikai saskaņā ar personas piekrišanu vai arī uz likuma pamata²⁶. Minētajā spriedumā Satversmes tiesa norāda, ka tiesību aktiem, kuros nosaka personas datu aizsardzības garantijas, ir jāatbilst datu aizsardzības jomas principiem. Tajos jāparedz skaidrs mērķis, kura dēļ informācija par personu ir sniedzama, un jānosaka pēc iespējas nepārprotams šīs informācijas apstrādes nolūks, kā arī sniedzamās informācijas apjoms un veids.

Minimalitātes princips paredz, ka personas datu apstrāde ir aizliegta, ja vien nav nepieciešams sasniegt nozīmīgus un iepriekš skaidri noteiktus datu apstrādes mērķus. Proti, ņemot vērā datu pienācīgas glabāšanas nozīmi, datu izmantošana pieļaujama tikai sevišķi būtisku uzdevumu veikšanai, lai aizsargātu kādas tiesiski nozīmīgas intereses²⁷. Minimalitātes principa kontekstā ir nepieciešams noskaidrot arī to, vai datu apjoms atbilst datu apstrādes mērķim²⁸.

Taisnīguma princips prasa, lai informācijas iegūšana un apstrāde notiktu tādā veidā, kas izslēgtu nesamērīgu iejaukšanos datu subjektu privātumā, autonomijā un integritātē²⁹. Samērīguma princips noteic, ka tad, ja publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp personu un valsti vai sabiedrības interesēm. Likumdevējam ir saprātīgi jāizsver visu iesaistīto pušu intereses un jāpieņem vairākuma gribai atbilstošs lēmums, kurā būtu samērīgi ievērotas skarto personu intereses³⁰.

Savukārt anonimitātes princips noteic, ka, apstrādājot, tostarp arī nododot, informāciju par datu subjektu tādiem mērķiem, kas nav saistīti ar tiesas spriešanas procesu, tā pēc iespējas jāpadara anonīma, lai izslēgtu iespēju identificēt datu subjektu. Informācijas anonimitāte nozīmē to, ka informācijas sasaistīšana ar konkrētu datu subjektu ir kļuvusi neiespējama.

Personas datu aizsardzības jomā nozīmīgs ir arī līdzdalības un pārskatāmības princips, kas prasa, lai persona būtu informēta par to, kādām vajadzībām tās dati tiek apkopoti vai nodoti tālāk, un varētu šo procesu kontrolēt. Pat tādos gadījumos, kad dati tiek iegūti un

apstrādāti uz likuma pamata, personai par šādu iespēju, ciktāl likums neparedz citādi, ir jābūt informētai.

Nemot vērā iepriekš minēto, ir secināms, ka Tiesu administrācijas rīcība, glabājot, izmantojot TIS un nododot TIS lietotājiem neanonimizētus tiesas nolēmumus (spriedumus), pamatojot to ar personas datu apstrādes mērķiem: 1) iedibinātās judikatūras izmantošana, lai veidotu vienotu tiesu praksi un 2) sagatavot nolēmumu (spriedumu) norakstus, ir neatbilstoša Datu aizsardzības likuma 7. pantam, 10. panta pirmās daļas 1. un 2. punktam, 12. un 13.¹ pantam.

Secinājumi un priekšlikumi

Datu subjektu personas datus, kuri attiecas uz noziedzīgiem nodarījumiem un sodāmību krimināllietās, tiesas nolēmumu vai tiesas materiāliem, Tiesu administrācija kā TIS pārzinis ir tiesīga apstrādāt (iegūt, glabāt un nodot) neanonimizētā veidā tikai tajā gadījumā, ja tas ir noteikts likumā. Pētījuma ietvaros netika konstatēts, ka kāds likums Tiesu administrācijai šādu pienākumu būtu paredzējis.

Vienlaikus secināms, ka mērķi – iedibinātās judikatūras izmantošana, lai veidotu vienotu tiesu praksi, var sasniegt citādi ar datu subjektu tiesības uz savu personas datu aizsardzību mazāk ierobežojošām metodēm (līdzekļiem), proti, TIS sistēmā būtu jāievieto, jāglabā un jāizmanto nolēmumu (spriedumu) datnes bez datu subjektu (lietas dalībnieku) personas datiem.

Atsauces

- ¹ Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) 2016/679. (2016. gada 27. aprīlis). Par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>
- ² Tiesu informācijas sistēma. <https://tis.ta.gov.lv/>
- ³ Sk. Satversmes tiesas 2005. gada 26. janvāra sprieduma lietā Nr. 2004-17-01 10. punktu un 2011. gada 14. marta sprieduma lietā Nr. 2010-51-01 13. punktu.
- ⁴ Sk. Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 5. punktu.
- ⁵ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. 04.11.1950.

- starptautisks dokuments /LV, 143/144 (858/859), 13.06.1997.
- ⁶ Sk. ECT Lielās palātas 2000. gada 16. februāra sprieduma lietā Amann v. Switzerland, pieteikums Nr. 27798/95, 65. punktu un 2008. gada 4. decembra sprieduma lietā S. and Marper v. the United Kingdom, pieteikumi Nr. 30562/04 un Nr. 30566/04, 66. un 103. punktu.
 - ⁷ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>
 - ⁸ Sk. Satversmes tiesas 2016. gada 12. maija sprieduma lietā Nr. 2015-14-0103 23.3.2. punktu.
 - ⁹ Sk. Satversmes tiesas 2016. gada 12. maija sprieduma lietā Nr. 2015-14-0103 15.1. punktu.
 - ¹⁰ Fizisko personu datu apstrādes likums. 21.06.2018. likums/LV, 132 (6218), 04.07.2018.
 - ¹¹ Sk. Satversmes tiesas 2005. gada 26. janvāra sprieduma lietā Nr. 2004-17-01 11. punktu.
 - ¹² Sk. Satversmes tiesas 2015. gada 2. jūlija sprieduma lietā Nr. 2015-01-01 14. punktu un 2016. gada 12. maija sprieduma lietā Nr. 2015-14-0103 19. punktu.
 - ¹³ Apkopoījums lietā S. un Marper pret Apvienoto Karalisti [Lielā Palāta], Nr. 30562/04 un 30566/04, 95.–96. rindkopa, ECHR, 2008.
 - ¹⁴ Par tiesu varu. 15.12.1992. likums/Ziņotājs, 1/2, 14.01.1993.
 - ¹⁵ Tiesu informatīvās sistēmas noteikumi. Ministru kabineta 20.09.2016. noteikumi Nr. 618/LV, 184 (5756), 22.09.2016.
 - ¹⁶ Sk. Satversmes tiesas 2005. gada 22. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-19-01 9. punktu.
 - ¹⁷ Sk. Satversmes tiesas 2014. gada 9. janvāra sprieduma lietā Nr. 2013-08-01 12. punktu.
 - ¹⁸ Sk. Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 secinājumu daļas 19. punktu un 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 20.2. punktu.
 - ¹⁹ Sk. Satversmes tiesas 2009. gada 15. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2008-36-01 15. punktu un 2010. gada 30. marta sprieduma lietā Nr. 2009-85-01 19. punktu
 - ²⁰ C-293/12 - Digital Rights Ireland and Seitlinger and Others. <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-293/12>
 - ²¹ Opinion 01/2014 on the “Application of necessity and proportionality concepts and data protection within the law enforcement sector”. http://ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp211_en.pdf
 - ²² Dokumentu juridiskā spēka likums. 06.05.2010. likums/LV, 78 (4270), 19.05.2010.
 - ²³ Sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta

2015. gada 6. novembra sprieduma lietā Nr. A420446512 SKA-482/2015 10. punktu. <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/departament3/2015/482-Ska-2015.doc>.
- ²⁴ Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtība. Ministru kabineta 28.09.2010. noteikumi Nr. 916/LV, 163 (4355), 14.10.2010.
- ²⁵ Sk. Satversmes tiesas 2011. gada 14. marta sprieduma lietā Nr. 2010-51-01 14. punktu.
- ²⁶ Turpat – 14. punktu.
- ²⁷ Sk. Satversmes tiesas 2011. gada 14. marta sprieduma lietā Nr. 2010-51-01 14. punktu.
- ²⁸ Sk. Satversmes tiesas 2016. gada 16. jūnija sprieduma lietā Nr. 2015-18-01 18.2. punktu.
- ²⁹ Sk. Satversmes tiesas 2011. gada 14. marta sprieduma lietā Nr. 2010-51-01 14. punktu.
- ³⁰ Sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.1. punktu un 2009. gada 30. oktobra sprieduma lietā Nr. 2009-04-06 13.4. punktu.

Аннотация

В статье автор анализирует проблематику защиты персональных данных физических лиц в судебной информационной системе. Для того, чтобы понять суть проблемы, автор статьи при помощи законодательных норм и судебной практики анализирует суть права на защиту персональных данных (данных, которые относятся к уголовным преступлениям, уголовной и административной судимости) физических лиц, цель судебно-информационной системы и порядок и правила использования данной системы.

Научной базой данного исследования являются нормативные акты, регламентирующие оба предмета исследования, и судебная практика.

Данная статья затрагивает проблематику, которая ранее не была исследована. В статье указаны критерии, правила и принципы, которые следует учитывать и применять в практике работы с судебной информационной системой.

ПРАВА СУБЪЕКТОВ ДАННЫХ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ИХ НАРУШЕНИЕ*

Сергей Светлов,

магистрант программы «Частное право»

Балтийской Международной академии,

Латвия

Abstract

With the development of information technology, data processing tools for individuals are increasingly used in various areas of life. Their accessibility and simplicity in circulation lead to more and more mass application of technologies in the lives of individuals, organizations, and society. Personal data of individuals are subject to turnover, inevitably there is a need to protect the carriers of this data from using the information received against their rights and interests. Despite the urgency of the problem, the concept of the subject of protection does not have a clear definition, as a result, the participants in legal relations will seek to interpret it depending on their needs. The law determines the administrative responsibility for the violation of the processing of data of individuals, but does not provide for special mechanisms for compensation for the damage caused. Consequently, there is an urgent need to specify the norms related to the protection of these individuals.

Keywords: data processing of individuals, privacy, administrative responsibility, civil liability.

* Результаты исследования представлены в докладе на Международной научно-практической конференции «ОБЩЕСТВО. ЧЕЛОВЕК. БЕЗОПАСНОСТЬ. 2018», состоявшейся 27–28 апреля 2018 года в Риге. Организаторы конференции: Балтийская Международная академия, общественная организация Society for Baltic Security, Юридический факультет Рижского Университета имени Страдыня

Введение

Научный прогресс привёл к интенсивному развитию информационных технологий, непрерывно появляются всё новые устройства для сбора, хранения и обработки информации, они становятся проще в обращении и всё доступнее для самого широкого круга пользователей. Сетевые технологии позволяют распространять и получать всё большие массивы данных. На сегодняшний день видеокamеры стали частью нашей повседневной жизни, они доступны любому желающему, их можно приобрести в любом магазине компьютерной техники, даже в супермаркете, заказать в интернете. Практически в любом современном телефоне есть камеры, позволяющие записывать видео в высоком разрешении, диктофоны для записи аудио, носители данных, позволяющие хранить значительные объёмы информации. Развитие технологии передачи данных позволяет удалённо записывать и транслировать видео- и аудиозаписи, не имея для этого никакой специальной технической подготовки. Каждый желающий имеет возможность абсолютно свободно и недорого приобрести необходимое оборудование, программное обеспечение и начать вести видеонаблюдение, аудиозапись, транслировать информацию для самой широкой аудитории. Цели видеонаблюдения могут быть совершенно различными – изучение дикой природы, наблюдение за дорожным трафиком, контроль за ситуацией в своём доме, обеспечение безопасности и предотвращение краж на производстве. Информация может собираться для научных и статистических целей, как элемент творческого процесса в искусстве, в целях формирования баз данных для коммерческого использования.

Целью этой статьи является выяснить, каким образом в научной литературе, нормативно-правовых актах и правоприменительной практике определяется предмет защищаемого законом права на неприкосновенность частной жизни, учитывается ли причинённый или потенциальный моральный вред и материальный ущерб при определении ответственности за нарушение этого права. Задача статьи – исследовать литературные источники, посвящённые защите персональных данных, нормативные акты, регулирующие соответствующие правоотношения, судебную практику,

связанную с нарушениями в области обработки персональных данных. При анализе источников использовался формально-юридический метод исследования. Объект исследования – интересы субъектов данных на защиту своих прав, предмет – нормы права, регулирующие защиту персональных данных и определяющие ответственность за их нарушение.

Во время исследования проблемы были рассмотрены работы латвийских авторов Дарьи Шмите (*Darja Šmite*), Дайниса Досбергса (*Dainis Dosbergs*), Юриса Борзова (*Juris Borzovs*), Мариса Рукерса (*Māris Ruķers*), а также работа профессора права Брюссельского университета Глории Гонсалес Фустер (*Gloria Gonzalez Fuster*), монография американского профессора права из Университета Джорджа Вашингтона Дэниэла Солова (*Daniel J. Solove*), были учтены публикации российских авторов В.А. Копылова и И.Л. Бачило, проанализированы международные нормативные акты, законы и подзаконные акты Латвийской Республики, регулирующие обработку данных физических лиц.

Понятие права на неприкосновенность частной жизни

Чтобы ответить на поставленные в статье вопросы, первым делом следует определить, что именно защищается нормативными актами, регулиющими защиту данных физических лиц, каков предмет защиты.

Прежде всего, необходимо обратить внимание на такой важный акт международного права, как Всеобщая декларация прав человека¹, принятая Генеральной ассамблеей Организации Объединённых Наций 10 декабря 1948 года. К защите данных физических лиц имеет непосредственное отношение 12-я статья этого документа, которая гласит: «Никто не может подвергаться произвольному вмешательству в его личную и семейную жизнь, произвольным посягательствам на неприкосновенность его жилища, тайну его корреспонденции или на его честь и репутацию. Каждый человек имеет право на защиту закона от такого вмешательства или таких посягательств». Аналогичное нормативное регулирование было воспроизведено в 17-й статье Международного пакта о гражданских и политических правах², принятого 16 декабря 1966 года. Латвийская Республика присоединилась к упомянутым выше международным договорам

в 1990 году с провозглашением Декларации Верховного совета о присоединении Латвийской Республики к международным правовым документам в области прав человека³.

Регулирование отношений в области защиты данных физических лиц также включено в Европейскую конвенцию о защите прав человека и основных свобод⁴, которая была принята в 1950 году. 8-я статья данной конвенции называется «Право на уважение частной и семейной жизни» и гласит: «Каждый имеет право на уважение его личной и семейной жизни, его жилища и его корреспонденции. Не допускается вмешательство со стороны публичных властей в осуществление этого права, за исключением случаев, когда такое вмешательство предусмотрено законом и необходимо в демократическом обществе в интересах национальной безопасности и общественного порядка, экономического благосостояния страны, в целях предотвращения беспорядков или преступлений, для охраны здоровья или нравственности или защиты прав и свобод других лиц».

10-я статья упомянутой Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод дополнительно провозглашает свободу слова, выражения своего мнения. Косвенно эти понятия также можно отнести к основным правам, которые могут быть нарушены в результате недобросовестной обработки данных физических лиц. Опираясь на приведённые документы, можно сделать вывод, что в основе защиты данных физических лиц лежат две основные свободы – свобода на выражение собственных взглядов и убеждений и право на неприкосновенность частной жизни, точнее, баланс этих двух основных свобод⁵.

Нормативные акты, регулирующие защиту данных физических лиц, существуют также и на уровне Европейского союза. 39-я статья Договора о Европейском союзе предусматривает, что Европейский Совет принимает решение, устанавливающее правила о защите физических лиц в отношении обработки персональных данных государствами-членами и о свободном перемещении таких данных⁶. В свою очередь в 8-й статье Хартии Европейского союза об основных правах говорится, что каждый человек имеет право на защиту относящихся к нему данных личного характера. Обработка подобных данных должна производиться без манипуляций, в четко определенных целях,

с согласия заинтересованного лица либо при наличии других правомерных оснований, предусмотренных законом. Каждый человек имеет право на получение доступа к собранным в отношении него данным и право на устранение в них ошибок⁷.

На национальном уровне в Латвийской Республике этот вопрос регулируется нормами Закона о защите данных физических лиц⁸. Этот закон, при помощи которого в национальную правовую систему Латвии были включены нормы Директивы Европейского парламента и Совета 94/46/ЕК о защите физических лиц в отношении обработки персональных данных и о свободном перемещении таких данных⁹, оговаривает, что защищаемыми данными является любая информация, которая относится к конкретному физическому лицу, и по которой это лицо может быть идентифицировано. При этом следует иметь в виду и цель закона, которая определяется в 1-й статье – обеспечить основные права и свободы физических лиц, прежде всего это относится к неприкосновенности частной жизни. К сожалению, приведённые нормы возможно трактовать настолько широко, что под это определение можно подвести практически любые данные о физическом лице и даже упоминание о существовании самих данных. Подобная неопределённость мешает субъектам права с уверенностью осуществлять свою деятельность, чётко понимая последствия своих действий в той или иной ситуации.

С 25 мая 2018 года Директива 94/46/ЕК утратила силу, с этого момента защита персональных данных регулируется другим нормативным актом - Регламент Европейского парламента и Совета 2016/679, принятый 27 апреля 2016 года О защите данных физических лиц и свободном обращении этих данных¹⁰ (далее – Регламент). Закон Латвийской Республики О защите данных физических лиц продолжил своё действие до 4 июля 2018 года, регулируя защиту персональных данных в Латвии, насколько это не противоречило Регламенту. С 5 июля 2018 года в Латвии действует изданный на основании Регламента Закон об обработке данных физических лиц¹¹. Регламент действует на всей территории Европейского союза, обеспечивая единое регулирование процедуры обработки персональных данных.

В Законе «О защите данных физических лиц» существовало специальное регулирование, которое относилось к так называемым чувствительным данным (latv. -sensitīvi personas

dati), обработка которых была связана с серьёзным вторжением в частную жизнь – расовая и этническая принадлежность, вероисповедание, данные о философских и политических убеждениях, информация о состоянии здоровья и сексуальной жизни человека. Сам факт выделения подобной категории данных свидетельствует, что законодатель на определённом этапе стремился ввести градацию персональных данных, законодательно выделить случаи, когда нарушение права на частную жизнь может вызвать особо серьёзные последствия. В 9-й статье Регламента для этой категории также предусмотрен особый режим регулирования. Хотя в 51-м пункте преамбулы Регламента есть указание, что государства-участники могут предусмотреть для этой категории данных специальное регулирование в национальных нормативных актах, в Латвии особый режим обработки для чувствительной информации и специальная ответственность за его нарушение в проекте нового закона об обработке данных не предусматривались¹², в принятом законе они также отсутствуют.

Подобно предшествующим документам этот Регламент определяет предмет и цель регулирования следующим образом: Регламент призван защищать основные права и свободы физических лиц, в особенности право лиц на защиту их персональных данных. Под персональными данными Регламент понимает любую информацию, которая относится к конкретному идентифицируемому физическому лицу, например, имя лица, его фамилия, идентификационный номер, данные о местонахождении, различные факторы, идентифицирующие лицо по физическим, физиологическим, генетическим, духовным, экономическим, культурным или социальным особенностям. В свою очередь под обработкой понимается любая деятельность, выполняемая как при помощи автоматизированных средств, так и без них, например, сбор, регистрация, организация, структурирование, хранение, изменение, получение, отправка, распространение, ограничение и уничтожение.

Анализируя рассмотренные выше документы, можно заключить, что предметом защиты нормативных актов о защите данных физических лиц являются закреплённые в актах международного и национального права основные

права и свободы физических лиц, и прежде всего право неприкосновенность частной жизни. Именно ради защиты этого права создавались и принимались международные конвенции, разрабатывались наднациональные и национальные правовые механизмы регулирования отношений, связанных с получением, обработкой, хранением и последующим использованием данных физических лиц. Но что же всё-таки представляет собой это право, как его можно определить?

Право на частную жизнь считается одним из фундаментальных прав человека. На его базе развиваются такие понятия, как человеческое достоинство, свобода объединений, свобода слова. Практически в каждой стране право на неприкосновенность частной жизни закреплено в конституции.

Вместе с тем, несмотря на всю важность этого права, оно является наиболее сложным предметом для точного определения, поскольку его состав может существенно меняться в зависимости от контекста конкретной ситуации и окружающей обстановки. В широком смысле право на неприкосновенность частной жизни принято понимать как своего рода линию, за которой физическое лицо ограждено от вмешательства общества в его личные дела. Единого понимания, что включается в право на неприкосновенность частной жизни, до сих пор не существует, высказывают различные мнения, что может входить в это право и где находятся его пределы¹³.

Встречаются следующие определения этого права:

- в 1890 году судья Верховного суда США Луис Брендейс определил право на частную жизнь как «право остаться в одиночестве», по его мнению, это право должно являться наиболее охраняемой свободой в демократическом обществе, и поэтому должно было быть закреплено на высшем уровне – в конституции¹⁴;

- Алан Вестин (профессор права Колумбийского университета, США) в 1967 году в своей работе «Privacy and Freedom» определил право на частную жизнь как возможность людей свободно выбирать, при каких обстоятельствах и до какого предела открывать себя и свои отношения с другими людьми¹⁵;

- по мнению Рут Гавизон (профессор права в Еврейском университете Иерусалима), частная жизнь обладает тремя

свойствами: секретностью, анонимностью и уединением, эти свойства могут быть утрачены как в результате действия самого лица, так и в результате действий других лиц¹⁶;

- Дэвид Калькут, британский адвокат и общественный деятель, определил право на неприкосновенность частной жизни как право индивидуума на защиту от вмешательства в его личную жизнь и дела или жизнь и дела членов его семьи путём непосредственного физического воздействия либо при помощи распространения информации¹⁷.

Существуют и другие взгляды на то, как следует понимать право человека на неприкосновенность частной жизни, какие составляющие элементы в него включаются, где это право заканчивается и начинается господство общественных интересов. В любом случае общим элементом, по которому большинство авторов пришли к согласию, является противопоставление частной жизни публичным отношениям и допустимость вмешательства общества или третьих лиц в жизнь физического лица только в действительно важных случаях, когда общественные интересы начинают превалировать над правом физического лица на неприкосновенность частной жизни¹⁸.

Поскольку специалистам не удалось достигнуть единого мнения по поводу содержания права на неприкосновенность частной жизни, была предпринята попытка решить проблему с другой стороны – определить, какие действия приводят к нарушению этого права. Профессор права из Университета Джорджа Вашингтона Дэниэл Солов приводит следующие случаи, когда происходит нарушение права физического лица на неприкосновенность частной жизни:

- а) вторжение в личное пространство, нарушение стремления к уединению;
- б) публичное разглашение личной информации, которую физическое лицо желало бы сохранить в тайне;
- в) распространение информации о физическом лице, которая могла бы сформировать в обществе неправильное представление об этом лице¹⁹.

Обобщая приведённые выше нормы права и сформулированные в научной литературе представления о содержании права физического лица на неприкосновенность частной жизни, приходится заключить, что, несмотря на

тщательно разработанные процедуры защиты данных физических лиц, широкую и тщательно проработанную нормативную базу, включающую международные конвенции, региональные нормативные акты и национальное законодательство, предмет защиты данных физических лиц до конца не ясен и оставляет широкое поле для субъективных интерпретаций. Получается, что субъекты рассматриваемых правоотношений должны самостоятельно определять, являются ли обрабатываемые данные настолько существенными, что нарушение правил их обработки приведёт к нарушению одного из основных прав человека – права на неприкосновенность частной жизни. Ведь большое количество данных, собираемых, например, при осуществлении видеонаблюдения в публичном месте, не нарушают права субъекта данных, не ограничивают его гарантированные законом свободы и охраняемые законные интересы. Лицо, находясь в публичном месте, где ведётся видеонаблюдение, фактически самим своим присутствием отказывается от анонимности, секретности и уединения, во всяком случае, относительно факта своего присутствия в данном месте.

Обработка персональных данных может вестись с различными целями: государственные учреждения обрабатывают их для реализации задач, возложенных на них законом, коммерческие предприятия ведут обработку персональных данных в рамках своей хозяйственной деятельности. Обработка персональных данных должна соответствовать общим принципам, сформулированным в 5-й статье Регламента, при этом она считается обоснованным и соразмерным ограничением основных прав человека.

Сравнивая приведённые выше заключения, следует отметить, что право физического лица на неприкосновенность частной жизни нарушается либо при прямом физическом вмешательстве в жизнь конкретного человека (что в зависимости от конкретных обстоятельств может быть уголовным преступлением, административным правонарушением либо действием компетентных должностных лиц) или при распространении собранных данных. Остальные аспекты обработки – сбор данных, их анализ и хранение – сами по себе не могут породить негативных последствий для личности.

Административная и гражданско-правовая ответственность за нарушения в области обработки персональных данных

Косвенным подтверждением мнения, что сбор и обработка данных физических лиц сами по себе не затрагивают существенные права и законные интересы субъектов данных, является акцент, сделанный законодателем на административной ответственности за невыполнение требований закона.

В Кодексе об административных правонарушениях Латвии предусмотрена ответственность за несоблюдение предписанных процедур по сбору, обработке, хранению, использованию и распространению данных физических лиц²⁰. Составы нарушений и соответствующие им административные наказания описаны в статьях Кодекса об административных правонарушениях с 204.⁷ по 204.¹¹. Санкции по данным правонарушениям на сегодняшний день предусматривают наложение денежных штрафов, а в некоторых случаях и конфискацию устройств, при использовании которых были нарушены требования законодательства о защите данных физических лиц. Следует отметить, что вступающий в силу с 25 мая 2018 года Регламент также предусматривает административную ответственность, однако размеры возможных штрафов существенно увеличиваются.

Действия, направленные на получение данных физического лица и сопряжённые с незаконным доступом к информации, например, незаконное ведение оперативной деятельности, сами по себе являются предметом регулирования уголовного права, ответственность за них предусмотрена нормами уголовного или административного законодательства и не имеет непосредственного отношения к правам субъекта данных.

Регламент указывает, что лицо, осуществляющее обработку данных физических лиц несёт также и материальную ответственность за материальный ущерб и моральный вред, причинённый в результате нарушений требований нормативных актов о защите данных физических лиц. Следовательно, лицо, которое осуществляет обработку данных, несёт ответственность перед субъектом данных в порядке, предусмотренном статьёй

1779 Гражданского закона Латвийской Республики. Тем не менее при регистрации своей деятельности этому лицу не вменяется в обязанность застраховать свою гражданско-правовую ответственность, как это происходит с рядом других лиц, осуществляющих специфическую деятельность.

В статье 25 «Закона об охранной деятельности» Латвийской Республики вменяется в обязанность коммерсанту, получившему специальное разрешение (лицензию) на оказание услуг физической охраны, технической охраны или услуг инкассации, застраховать свою гражданско-правовую ответственность за возможный материальный ущерб, который может быть причинён жизни, здоровью и имуществу третьего лица по вине (в результате действия или бездействия) этого коммерсанта²¹. Более того, данная норма накладывает на коммерсанта обязанность информировать компетентное государственное учреждение, выдающее лицензию, о заключении такого договора о страховании. Помимо прочего этот закон также оговаривает принципы, по которым определяется размер причинённого ущерба, порядок выплаты компенсации и даже предписывает Кабинету министров посредством специальных подзаконных актов определить минимальный лимит ответственности, на который коммерсант обязан застраховать свою ответственность (согласно правилам Кабинета министров № 58 от 3 февраля 2015 года «Правила об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности в охранной деятельности» минимальный лимит ответственности определяется на уровне 142 000,00 евро).

В статье 29 «Закона о неплатёжеспособности» оговаривается материальная ответственность администратора процесса неплатёжеспособности за ущерб, который по его вине причинён государству, должнику, кредиторам или третьим лицам²². Статья 31 этого закона накладывает на администратора неплатёжеспособности обязанность застраховать свою гражданско-правовую ответственность. Правила Кабинета министров № 1005 от 26 октября 2010 года «Правила о порядке страхования гражданско-правовой ответственности администратора неплатёжеспособности и минимальной сумме страхования» устанавливают минимальный лимит ответственности администратора процесса

неплатёжеспособности на уровне 42 600,00 евро, при этом полностью исключая возможность предусмотреть в страховом договоре самориск администратора.

Статья 20 «Закона о строительстве» предусматривает, что лицо, которое осуществляет строительные работы, обязано застраховать свою гражданско-правовую ответственность за материальный ущерб и моральный вред, который в результате его действия или бездействия причинён жизни, здоровью и имуществу третьих лиц²³. Более того, наличие подобного полиса страхования гражданско-правовой ответственности является обязательным условием для получения разрешения на строительство, причём полис должен действовать либо продлеваться в течение всего времени, пока выполняются строительные работы, вплоть до их завершения. Кроме того, в части 10 статьи 13 «Закона о строительстве» предусматривается и обязанность отдельных строительных специалистов самостоятельно застраховать свою гражданско-правовую ответственность, что также является обязательным условием для получения соответствующего сертификата и продления его действия.

В действующем законодательстве можно без труда найти и другие примеры, когда лицо, осуществляющее определённую деятельность, обязано застраховать свою гражданско-правовую ответственность, чтобы гарантировать выплату компенсации за причинённый ущерб. Во всех этих случаях законодатель ясно понимает, какой ущерб и в результате каких действий или бездействия может быть причинён, понятен механизм оценки этого ущерба, есть возможность установить причинно-следственную связь между фактом его нанесения и действиями или бездействием виновной стороны.

В случае с обработкой данных персональных лиц этого не происходит, нет ни пригодного для использования и понятного инструмента, чтобы точно оценить материальный ущерб или моральный вред, ни требования гарантировать способность его возместить. Статья 82 Регламента содержит норму, согласно которой физическое лицо, права которого нарушены в ходе несоответствующей требованиям закона обработки данных физических лиц, может требовать соответствующую компенсацию. Однако, нет никаких указаний, как это лицо

может рассчитать размер причинённого вреда.

Таким образом, субъект данных, чьи права были нарушены противоправными действиями со стороны лица, осуществляющего обработку данных физических лиц, и желающий получить соответствующую материальную компенсацию, сталкивается с необходимостью рассчитать и обосновать причинённый ему вред. Единственная практически осуществимая возможность, которая остаётся – это требование компенсации морального вреда, порядок взыскания которого предусмотрен частью третьей статьи 1635 Гражданского закона Латвийской Республики²⁴. Но и здесь физическое лицо вынуждено ожидать, пока компетентное государственное учреждение примет решение о признании лица, причинившего вред, виновным в совершении административного правонарушения, а также пока это решение вступит в законную силу, либо полагаться на субъективное мнение суда, который будет рассматривать вопрос о том, был ли вред причинён и какая компенсация может считаться справедливой. Суд же, рассматривая такой иск, должен учитывать, на каком этапе обработки данных были допущены нарушения – на этапе сбора, обработки или распространения.

На сегодняшний день сформировалась определённая судебная практика, относящаяся к вопросам обработки персональных данных. Однако, анализируя судебные решения, придётся прийти к выводу, что суды ставят перед собой задачу определить, было ли допущено нарушение существующего порядка обработки персональных данных, в то же время вопрос о тяжести допущенного нарушения и его влиянии на личность не рассматривается.

12 мая 2016 года Конституционный суд Латвийской Республики рассмотрел дело № 2015-14-0103²⁵. Предметом спора было несоответствие законодательства о национальной базе ДНК требования 96-й статьи Конституции Латвии. В ходе судебного разбирательства большое внимание было уделено вопросу о соразмерности ограничения права на неприкосновенность частной жизни.

Для определения соразмерности Конституционный суд посчитал необходимым оценить два аспекта: во-первых, являлась ли цель, с которой ограничивалось право на

неприкосновенность частной жизни, легитимной, во-вторых, можно ли было достигнуть ту же цель методами, которые в меньшей степени ограничивали бы это право, наконец, в-третьих, является ли благо, приобретаемое обществом, большим, чем вред, причинённый конкретной личности. Чтобы ответить на последний вопрос, Конституционный суд посчитал необходимым проверить, соответствуют ли оспариваемые нормы общим принципам обработки персональных данных. При этом суд совершенно не рассматривал, какие именно негативные последствия могут наступить для личности в результате допущенного нарушения, насколько серьёзными они могут оказаться. Для рассмотрения дела важным оказался только факт возможного нарушения предписанных процедур и общих принципов обработки персональных данных.

Практика рассмотрения дел, касающихся нарушения права на неприкосновенность частной жизни существует и на уровне Европейского суда по правам человека (далее – ЕСПЧ). 29 апреля 2014 года ЕСПЧ рассмотрел дело № 52019/07 (case of L.H. v. Latvia)²⁶. Причиной спора был порядок, в котором Инспекция по контролю за качеством медицинских услуг обрабатывала информацию о лечении пациентов в медицинских учреждениях Латвии. В ходе рассмотрения дела ЕСПЧ сделал основной акцент на несоблюдении Латвией общих принципов обработки данных – информация медицинского характера собиралась без учёта того, насколько те или иные данные необходимы для достижения легитимной цели, стоящей перед государственным учреждением. В этом случае ЕСПЧ указал, что заявитель мог испытать стресс и беспокойство в результате необоснованной обработки его медицинских данных, однако более тщательного анализа возможных негативных последствий, которые наступили или хотя бы могли наступить в результате обработки персональных данных в этом случае, не проводилось.

Аналогичная ситуация видна при анализе и других решений ЕСПЧ, Конституционного суда Латвийской Республики и судов других инстанций. В центре внимания суда находится возможное нарушение предписанных процедур и соблюдение общих принципов обработки персональных данных. Конкретные последствия, степень вмешательства в личную жизнь, размер причинённого вреда не рассматриваются.

Можно предположить, что дела, рассматриваемые на уровне Конституционного суда или ЕСПЧ по своей сути не требуют детального изучения возможных последствий, поскольку их задачей является проверить соответствие существующего нормативного регулирования высшим нормативным актам – конституции страны и международным соглашениям. Может быть, при рассмотрении конкретных споров между субъектами данных и теми, кто обрабатывает персональные данные, суд всё-таки учитывает возможные негативные последствия, которые может повлечь нарушение права на неприкосновенность частной жизни?

8 апреля 2016 года Департамент по административным делам Верховного суда Латвийской Республики принял решение в деле A420617410 (SKA –15/2016)²⁷. Рассматривая вопрос о правомерности обработки персональных данных Верховный суд аналогично Конституционному суду и ЕСПЧ постарался выяснить, соответствовали ли действия лица, которое обработало персональные данные общим принципам обработки, заложенным в нормативных актах, имела ли обработка законное основание. Суд никак не оценивал, мог ли быть причинён субъекту данных вред, в чём бы он мог заключаться. Как и в ранее рассмотренных случаях для суда решающее значение имело соблюдение формальных требований при обработке персональных данных, но наличие или отсутствие конкретных негативных последствий для субъекта данных.

Заключение

Подводя итоги, отметим следующее. Целью правового регулирования защиты данных физических лиц является защита основных прав и свобод субъекта данных, прежде всего защита его права на неприкосновенность частной жизни. Несмотря на общепризнанную и неоспоримую важность этого права и безусловную необходимость его охраны, на сегодняшний день нет чёткого определения этого права, не определены его содержание и пределы, а значит, для участников правоотношений существует широкое поле для интерпретации обстоятельств сложившейся ситуации. Субъект данных, рассчитывая на компенсацию морального вреда, будет заинтересован видеть в

допущенных нарушениях серьёзное вторжение в его частную жизнь. Второй же участник спора – лицо, которое осуществляло сбор и обработку данных, будет стараться доказать, что никакого нарушения неприкосновенности частной жизни не произошло, а было лишь формальное несоблюдение процедуры обработки данных.

Существующее нормативное регулирование устанавливает общие принципы обработки персональных данных. 5-я статья Регламента гласит, что персональные данные необходимо обрабатывать законно (с соблюдением требований 6-й статьи Регламента), только для целей, для которых они были собраны (исключение делается для научных, исторических, статистических целей), минимально (обрабатывая только ту информацию, которая объективно нужна для достижения целей обработки данных), точно (персональные данные не должны искажаться, а при обнаружении ошибки несоответствие следует немедленно устранить), данные следует хранить минимально возможное время и обеспечить их безопасность.

Из логики нормативных актов, регулирующих обработку персональных данных, следует, что сбор и обработка данных физических лиц сами по себе хотя и не причиняют никакого вреда (а значит, нет и необходимости путём обязательного страхования гражданско-правовой ответственности гарантировать компенсацию возможного ущерба), всё же представляют потенциальную угрозу правам и свободам субъектов данных. Нормативные акты, регулирующие обработку данных физических лиц, ориентированы именно на предотвращение потенциального ущерба. Однако следует заметить, что ни в нормативно-правовых актах, ни в существующий судебной практике не учитываются конкретные или потенциально возможные последствия того или иного нарушения процедуры обработки персональных данных, фактически причинённый лицу ущерб никак не влияет на степень ответственности и размер штрафа, накладываемого на нарушителя. Закон предусматривает ответственность только за формальное нарушение предписанной процедуры, а возможные последствия или их отсутствие могут никак не повлиять на назначенное наказание – этот вопрос полностью оставлен на усмотрение суда.

Возникает ситуация, в которой законодатель не предоставил суду практически никаких инструментов для оценки тяжести нарушения права на неприкосновенность частной жизни, будь то количественные или качественные критерии. Единственная градация данных, которая каким-то образом может помочь суду сориентироваться в ситуации – это выделение категории данных, ранее называвшаяся чувствительными данными, сейчас же регулируемая специальными нормами статьи 9 Регламента. Суд же, несмотря на предоставленную ему компетенцию, не стремится углубляться в анализ конкретных нарушений права на неприкосновенность частной жизни, оценивать возможные последствия такого нарушения для конкретного субъекта данных, но лишь ограничивается проверкой соблюдения формальной процедуры.

Представляется, что исправить ситуацию, по крайней мере, на национальном уровне в Латвии могло бы включение в Закон об обработке персональных данных от 4 июля 2018 года 38-й статьи, которая оговаривала бы обязанность суда при рассмотрении дел о связанных с обработкой персональных данных нарушениях и определении наказания за такие нарушения выяснять, повлекла ли незаконная обработка персональных данных конкретные негативные последствия для субъекта данных. Таким образом законодатель направил бы внимание суда на необходимость исследования этой проблемы, что способствовало бы формированию соответствующей судебной практики и последующему улучшению качества нормативно-правового регулирования защиты персональных данных.

Ссылки

- ¹ Universal Declaration of Human Rights. 10th December 1948, General Assembly resolution 217A.
- ² International Covenant on Civil and Political Rights. 16th December 1966, General Assembly resolution 2200A.
- ³ Par Latvijas Republikas pievienošanas starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos. Augstākās Padomes 04.05.1990. deklarācija / Ziņotājs, 21, 24.05.1990.
- ⁴ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. 4th November 1950.
- ⁵ Šmite D., Dosbergs D., Borzovs J. Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas nozares tiesību un standartu pamati. Latvijas Universitāte, 2005., 72. lpp.

- ⁶ Treaty on European Union. OJ C 326, 26.10.2012.
- ⁷ Charter of Fundamental Rights of the European Union. OJ C 326/391, 26.10.2012.
- ⁸ Fizisko personu datu aizsardzības likums. 23.03.2000. likums/LV, 123/124 (2034/2035), 06.04.2000., Ziņotājs, 9, 04.05.2000. Zaudējis spēku.
- ⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti. Oficiālais Vēstnesis L 281, 23/11/1995, 0031. – 0050. lpp.
- ¹⁰ Eiropas parlamenta un Padomes Regula (ES) 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula), OV L 119, 4.5.2016., 1./88.
- ¹¹ Fizisko personu datu apstrādes likums. “Latvijas Vēstnesis”, 132 (6218), 04.07.2018.
- ¹² Likumprojekts “Personas datu apstrādes likums”. https://www.tm.gov.lv/files/11_MjAxNy9UTUxpa18xMDA5MTdfZGF0aS5kb2N4/2017/TM-Lik_100917_dati.docx
- ¹³ Privacy and Human Rights. An international Survey of Privacy Laws and Developments. Electronic Privacy Information Center, Washington, DC, 2001, p. 3.
- ¹⁴ Warren S., Brandeis L. The right to Privacy. Harvard Law Review 193-220 (1890), from Privacy and Human Rights. An international Survey of Privacy Laws and Developments. Electronic Privacy Information Center, Washington, DC, 2001, p. 4.
- ¹⁵ Alan F. Westin. Privacy and Freedom. Athenaeum, 1967, from Privacy and Human Rights. An international Survey of Privacy Laws and Developments, Electronic Privacy Information Center, Washington, DC, 2001, p. 4.
- ¹⁶ Privacy and the Limits of Law. Yale Law Journal. 421, 4528 (1980), from Privacy and Human Rights. An international Survey of Privacy Laws and Developments, Electronic Privacy Information Center, Washington, DC, 2001, p. 4.
- ¹⁷ Carter-Ruck P. F. The Calcutt Report of the Committee on Privacy and Related Matters. International legal practitioner, 1990. <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ilp15&div=31&id=&page=>
- ¹⁸ Gonzales Fuster G. The emergence of personal data protection as a fundamental right of the EU. Springer, London, 2014, p. 24.
- ¹⁹ Solove D. J. Understanding Privacy. Cambridge, Harvard University Press, p. 101.
- ²⁰ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. 07.12.1984. likums/Ziņotājs, 51, 20.12.1984.
- ²¹ Apsardzes darbības likums. 13.02.2014. likums/LV, 47 (5107), 06.03.2014.
- ²² Maksātnešpējas likums. 26.07.2010. likums/LV, 124 (4316), 06.08.2010.
- ²³ Būvniecības likums. 09.07.2013. likums/LV, 146 (4952), 30.07.2013.
- ²⁴ Civillikums. 28.01.1937. likums/Valdības Vēstnesis, 41, 20.02.1937.
- ²⁵ 2.05.2016. Latvijas Republikas Satversmes tiesas Spriedums lietā Nr.2015-14-0103, http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/05/2017-15-01_Spriedums-1.pdf.

- ²⁶ Case of L.H. v. Latvia, Application no. 52019/07. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2252019/07%22\],%22itemid%22:\[%22001-142673%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2252019/07%22],%22itemid%22:[%22001-142673%22]}).
- ²⁷ 08.04.2016 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta. Spriedums lietā Nr.A420617410. <http://at.gov.lv/files/files/15-ska-2016.doc>.

Anotācija

Līdz ar informācijas tehnoloģiju attīstību strauji attīstās arī personu datu apstrādes tehnoloģijas. Šo tehnoloģiju pieejamība un vieglas izmantošanas iespējas izraisa fizisko personu datu apstrādes plašu izmantošanu fizisko personu, organizāciju un sabiedrības dzīvē. Fizisko personu dati kļūst par ekonomiskās aprites priekšmetu, līdz ar to rodas nepieciešamība aizsargāt šo datu subjektus no datu nelikumīgas izmantošanas pretēji šo personu tiesībām un interesēm. Neskatoties uz problēmas aktualitāti, apsargājamo pamattiesību un brīvību jēdziens nav precīzi definēts, kā rezultāta tiesisko attiecību dalībnieki centīsies iztulkot šo jēdzienu atkarībā no savām vajadzībām, kas var izraisīt strīdus. Ja netiek ievērota noteiktā procedūra, likums noteic administratīvo atbildību par pārkāpumiem fizisko personu datu apstrādes jomā. Tajā pašā laikā nav noteikts speciāls fiziskām personām nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas tiesiskais regulējums. Pastāv nepieciešamība konkretizēt tiesību normas, kas regulē fizisko personu datu apstrādi.

**Baltijas Starptautiskās akadēmijas un Rēzeknes
Tehnoloģiju akadēmijas zinātniski teorētiskā žurnāla
“Administratīvā un Kriminālā Justīcija” iesniegto
rakstu
noformēšanas noteikumi
(vadlīnijas rakstu autoriem)**

1. Raksti, kurus iesniedz publicēšanai zinātniski teorētiskajam žurnālam “Administratīvā un Kriminālā Justīcija”, ir **problēmorientēti un satur zinātniskās pētniecības vai zinātniskās jaunrades elementu**, proti, tie risina kādu tiesību zinātnes problēmjautājumu un satur zinātniska rakstura novitāti. Iesniegtajam rakstam jābūt **oriģinālam**, t.i., tas nedrīkst būt iepriekš publicēts vai iesniegts publicēšanai citos zinātniskajos izdevumos. Raksts tiks anonīmi recenzēts. Recenzenti izvērtēs raksta satura atbilstību pētītajai tēmai, teksta zinātnisko kvalitāti un novitāti. Ja rakstu iesniedz studējošais, tas jāiesniedz kopā ar zinātniskā vadītāja recenziju.

2. Rakstu var iesniegt latviešu, angļu, vācu vai krievu valodā.

3. Iesniegtā raksta apjomam vajadzētu būt **ne mazākam par 0,5 autorloksnēm** (20 000 rakstu zīmes, ieskaitot atstarpes) un nevajadzētu pārsniegt **1 autorloksni** (40 000 rakstu zīmes, ieskaitot atstarpes).

Tekstam ir jābūt *Microsoft Word* formātā. Lapas izmērs – A4.

Lapas malas: kreisā mala – 2,5 cm, labā mala – 2 cm, augšējā un apakšējā mala – 2 cm.

Izmantojamais fonts – Times New Roman.

Starprindu intervāls – *Single*.

Atkāpe rindkopas sākumā (*Tab*) – 0.5 cm.

Atstarpes starp vārdiem un pēc pieturzīmēm liekamas tikai vienu reizi katrā gadījumā. Izņēmums – pēdiņas un iekavas, kur iekšpusē, tās atverot, kā arī abpus defisēm atstarpes nav jāliek.

4. Rakstā iekļaujamās sastāvdaļas:

- **raksta nosaukums** – burtu izmērs 14 pt, Caps Lock, **Bold**, centrēts. Raksta nosaukumam jābūt latviešu, angļu un krievu valodā;

- ziņas par autoru (-iem):

- a) zinātniskais grāds, akadēmiskais amats un profesionālā kvalifikācija – burtu izmērs 12 pt, *Italic*, izlīdzināts lapas kreisajā malā;
- b) autora vārds, uzvārds – burtu izmērs 12 pt, *Italic*, **Bold**, izlīdzināts lapas kreisajā malā;
- c) pārstāvētā institūcija un ieņemamais amats, studējošiem – augstskola, kuru pārstāv, studiju programmas nosaukums – burtu izmērs 12 pt, *Italic*, izlīdzināts lapas kreisajā malā;
- d) autora kontaktinformācija – tālrunis un e-pasta adrese.

- anotācija angļu valodā

Anotācijā jānorāda raksta mērķis, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Anotācijas apjomam jābūt vismaz 1000 rakstu zīmes (ieskaitot atstarpes) – (12 pt, Regular, Justify) zem virsraksta **Abstract** (12 pt, **Bold**, centrēts)

- **5 – 6 atslēgvārdi** angļu valodā (12 pt, Regular, Left) aiz nosaukuma **Keywords:** (12 pt, **Bold**, Align Left).

- **raksta pamatteksts** – raksta ievaddaļā norāda pētāmās juridiskās problēmas aktualitāti, raksta mērķi, uzdevumus, kā arī norāda izmantotās izpētes metodes; raksta nodaļas satur skaidru un loģisku, argumentētu satura izklāstu; secinājumu daļā skaidri formulē pētījuma galvenos rezultātus, secinājumus, priekšlikumus. – burtu izmērs 12 pt, Regular, Justify.

Nodaļu nosaukumiem (jā tādi ir) jābūt 12 pt, **Bold**, centrētiem.

Ja kādu teksta daļu vēlas izcelt, jāizmanto **Bold** vai *Italic*.

Visi zīmējumi, tabulas un citi netekstuālie objekti ir jāievieto *TextBox*. Tie ir jānumurē un jānorāda to nosaukumi – burtu izmērs 12 pt, *Italic*, **Bold**. Publicējamās tabulas, shēmas vai diagrammas jāsaprotamo tā, lai melnbaltajā variantā atšķirtos stabiņi, sektori un līnijas un tie būtu saprotami lasītājam.

Starp jebkurām divām raksta sastāvdaļām ir jābūt vienas rindas atstarpei;

- **atsauces** – jānumurē automātiski un jāievieto pēc raksta

pamatteksta – 10 pt, Regular, Justify zem virsraksta **Atsauces** – 14pt, **Bold**, centrēts;

- **anotācijas**: viena – obligāti angļu valodā (**ievietota pirms pamatteksta**), otrā – atšķirīgā no raksta pamatteksta valodā (latviešu, krievu, vācu). Ja raksts nav latviešu valodā, tad anotācijām jābūt angļu un latviešu valodā. Anotācijā jānorāda raksta mērķis, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Anotācijas apjomam jābūt vismaz 1000 rakstu zīmes (ieskaitot atstarpes) – 12 pt, Regular, Justify zem virsraksta **Anotācija, Аннотация vai Annotation** (attiecīgajā valodā) – 14pt, **Bold**, centrēts.

5. Raksts iesniedzams elektroniskā formātā, to ievietojot žurnāla elektroniskās publicēšanas vietnē, veicot reģistrēšanos sadaļā informācija autoriem:

<http://journals.rta.lv/index.php/ACJ/information/authors>

<http://journals.rta.lv/index.php/ACJ/about/submissions#onlineSubmissions>

Ja nepieciešams tehniskais atbalsts saistībā ar raksta ievietošanu, lūdzam sazināties:

Gundega Bēriņa

Atbrīvošanas aleja 115, Rēzekne, LV 4601, Latvija

Tālrunis nr.: + 371 29225497

E-pasts: gundega.berina@rta.lv

**Baltic International Academy and Rezekne Academy
of Technologies Scientific-Theoretical Journal**
**“Administrative and Criminal Justice” Submission of
Manuscripts**
Instructions for Authors

1. Papers that are submitted for publication to the scientific-theoretical journal *Administrative and Criminal Justice* **must be problem-oriented and must contain an element of scientific research or scientific creativity**. Papers must address problematic issues in legal issues. They also should represent scientific novelty. Papers must be **original**, namely, they could not be previously published or be under review at any other scientific journal. Papers are blindly peer reviewed. Reviewers are asked to comment on correspondence between the content of the paper and the researched subject as well as scientific quality and novelty of the paper. If a paper is submitted by a student, it must be accompanied by comments of the student's scientific advisor.

2. The Journal accepts papers in the following languages – Latvian, English, German or Russian.

3. The length of a submitted paper must be between 20,000 and 40,000 characters including spaces. It must be written in Times New Roman and must be saved as a *Microsoft Word* document. The page size must be A4. Page margins must be as follows: the left margin must be 2,5cm, right margin 2cm, top and bottom margins 2cm each. All text must be single spaced. Paragraph indent (*Tab*) must be 0.5 cm. Authors must use a single space between words and after punctuation marks, the exception being quotation marks and parentheses which do not require single spacing.

4. A submitted paper must contain:

- **The paper title**, written in Times New Roman 14 points, Caps Lock, **Bold**, Centred, must be translated into the languages in which the abstracts were written.
- **Information about the author/s:**
 - a) The scientific, academic or professional degree must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, aligned to

the left margin of the page.

- b) The author's first name and surname must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, **Bold**, aligned to the left margin of the page.
 - c) The author's affiliation and academic/professional post, the higher education institution and academic/professional program in which a student is enrolled must be written in Times New Roman 12 points, *Italic*, aligned to the left margin of the page.
 - d) The author must include his/her contact information, which should be either a telephone number or e-mail address
- **Abstract** in English. Abstracts must contain the aim of the paper, research question/s, research novelty and main conclusions. Abstracts must be 1000 characters in length, including spaces. They must be written in Times New Roman 12 points, Regular, Justify below the **Abstract** title (in a relevant language) – 14 points, **Bold**, centred.
 - **Keywords:** 5 to 6 words characterizing ideas and topics of paper.
 - **The body of the paper.** The introduction of a submitted paper must contain information on the following issues: topicality of the researched legal issue, aim, objectives as well as research methods. Sections of the paper should contain clear and logical paper outline, based on arguments. The conclusion section should clearly state the main research results, conclusions and suggestions/proposals. The font size of sections must be 12 points, Regular, Justify.

Section titles, if at all, must be written in font size 12 points, **Bold**, Centered.

If any part of a submitted paper needs an emphasis, it should be delivered by using **Bold** or *Italic*.

All figures, tables and other non-textual objects must be placed into *TextBox*. They must be enumerated and entitled with the font size 12 points, *Italic*, **Bold**. Published tables, figures and diagrams should be designed in such a way that the white and black version can differentiate between columns, sectors and lines, thus, facilitating readers' comprehension of the presented information.

Any two sections of a submitted paper must be separated by one

row space.

- **References** must be enumerated automatically and must be placed at the end of the body of the paper. They must be written in Times New Roman 10 points, Regular, Justify below the *References* title, using 14 points, **Bold**, centred.

- Second **Abstract**: – in different language from used for submitted paper (Latvian, Russian, German). If paper hasn't written in Latvian then **Abstract** should be in English and Latvian.

Abstract must contain the aim of the paper, research question/s, research novelty and main conclusions. Abstracts must be 1000 characters in length, including spaces. They must be written in Times New Roman 12 points, Regular, Justify below the **Abstract** title (in a relevant language) – 14 points, **Bold**, centred.

5. Papers must be submitted electronically, by posting them on website after registration:

<http://journals.rta.lv/index.php/ACJ/information/authors>

<http://journals.rta.lv/index.php/ACJ/about/submissions#onlineSubmissions>

If technical support is needed with regards to posting papers on website please contact:

Gundega Bēriņa

Atbrīvošanas aleja 115, Rēzekne, LV 4601, Latvija

Tālrunis nr.: + 371 29225497

E-pasts: gundega.berina@rta.lv

Правила оформления статей научно-теоретического журнала Балтийской Международной академии и Резекненской Технологической академии „Administratīvā un Kriminālā Justīcija”

1. Статьи, представленные для публикации в научно-теоретическом журнале „Administratīvā un Kriminālā Justīcija” („Administrative and Criminal Justice”), являются **проблемно-ориентированными и содержат научные исследования или творческий элемент**, то есть решают научные проблемы правоведения и содержат научную новизну. Представленные статьи должны быть оригинальными, то есть не должны быть ранее опубликованы или представлены для публикации в других научных изданиях. Рецензирование осуществляется анонимно двумя рецензентами. Рецензенты оценивают соответствие содержания статьи заявленной теме, научное качество и новизну. Если статью представляет магистрант или докторант, то необходимо представить также рецензию научного руководителя.

2. Статьи могут быть представлены на латышском, английском, немецком или русском языках.

3. Объем представленной статьи должен быть **не менее 0,5 авторского листа** (20 000 знаков, включая пробелы) и не должен превышать **1 авторский лист** (40 000 знаков, включая пробелы).

Текст должен быть в формате Microsoft Word. Размер страницы – А4.

Поля страницы: левое – 2,5 см, правое – 2 см, верхнее и нижнее – 2 см.

Основной шрифт – Times New Roman.

Междустрочный интервал – одинарный (*Single*).

Красная строка в начале абзаца (*Tab*) – 0.5 см.

Пробелы между словами и после знаков препинания ставятся только один раз в каждом конкретном случае.

4. Основные данные о статье:

- **название статьи** – размер шрифта 14 пт, Caps Lock, полужирный шрифт (**Bold**). Название статьи должно быть на английском, русском, латышском языках;

- **сведения об авторе (-ах)** не менее, чем на двух языках, один из которых – обязательно английский:

а) ученая степень – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), выравнивание по левой стороне;

б) имя, фамилия автора – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по левой стороне;

в) представляемое место работы и занимаемая должность, для для магистрантов и докторантов – вуз и название учебной программы – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), выравнивание по левой стороне;

г) контактные данные автора (-ов) – номер телефона и адрес электронной почты.

- **аннотации** – на двух языках, один из которых – обязательно английский, второй – в зависимости от языка основного текста статьи (латышский, русский, немецкий). Если основной текст статьи **не на** латышском языке, то аннотации должны быть на английском и латышском языках.

В аннотации необходимо указать цель статьи, сформулировать исследуемую проблему, продемонстрировать новизну и представить основные выводы. Объем аннотации должен составлять 1000 знаков (включая пробелы) – 12 пт, выравнивание по ширине (Justify) под заголовком на соответствующем языке (**Anotācija, Abstract, Annotation** или **Аннотация**) – 14 пт, полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по центру.

- **5 – 6 ключевых слов на английском языке.**

Основной текст статьи должен включать вводную и описательную часть:

- **во вводной части статьи** следует обосновать актуальность изучаемой юридической проблемы, указать цели и задачи статьи, объект исследования, а также использованные методы исследования;

- **описательная часть статьи (разделы статьи)** содержит четкое и логичное, аргументированное изложение содержания статьи.

Названия разделов статьи (если таковые имеются) должны быть 12 пт, полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по центру.

Заключительная часть статьи

четко формулирует основные результаты исследования, выводы, предложения – размер шрифта 12 пт, выравнивание текста по ширине (Justify).

Чтобы выделить часть текста, используйте полужирный шрифт (**Bold**) или курсив (*Italic*).

Все рисунки, таблицы и другие нетекстовые объекты помещаются в *TextBox*. Их необходимо пронумеровать и указать названия – размер шрифта 12 пт, курсив (*Italic*), полужирный шрифт (**Bold**). Публикуемые таблицы, графики, диаграммы необходимо подготовить таким образом, чтобы в черно-белом варианте столбцы, секторы и линии различались и были бы понятны читателю.

Между любыми двумя составными частями статьи должен быть интервал – 1 строка.

Сноски нумеруются **автоматически** (концевые автоматические сноски) и помещаются после основного текста статьи – 10 пт, выравнивание по ширине (Justify) под заголовком **Сноски** – 14 пт, полужирный шрифт (**Bold**), выравнивание по центру.

5. Статью следует представить в электронном виде, разместив на электронном сайте журнала и осуществив регистрацию в разделе „Информация для авторов”:
<http://journals.rta.lv/index.php/ACJ/information/authors>
<http://journals.rta.lv/index.php/ACJ/about/submissions#onlineSubmissions>

Если необходима техническая поддержка, просим обращаться:

Гундега Бериня (*Gundega Bēriņa*):

gundega.berina@rta.lv

Atrīvošanas aleja 115, Rēzekne, LV 4601, Latvija

Tālrunis nr.: + 371 29225497

